

Arrel

Revista editada per la Diputació de Barcelona

Número 6, octubre-desembre de 1983

Història, economia i cultura del Berguedà

Notes per a un debat sobre la cultura catalana

L'home d'Orce: el primer europeu

Editor: Diputació de Barcelona. Servei de Premsa.

Director: Jordi Negre, Cap del Servei de Premsa de la Diputació de Barcelona.

Redactor en cap: Joan Brunet i Mauri.

Consell de Redacció: Josep Ametller, Joan Brunet i Mauri, Llibert Ferri, Jordi Negre, Josep-Miquel Servià i Josep Maria Ureta, periodistes del Servei de Premsa de la Diputació.

Col·laboradors en aquest núm. 6: Economistes del CEP (Centre d'Estudis de Planificació): Carles Kinder, director del CEP, i Ricard Frigola, director del treball, i Pau Alegre, Ignasi Cuadros, Xavier Sanclimens i Josep Gallet, autors de les col·laboracions. Xavier Pedrals i Costa. Josep M. Salat i Noguera. Quirze Grifell i Sala. Jordi Puntas i Calveras. Josep Gibert. Jordi Agustí. Salvador Moyà. Josep-Vicenç Santafè i Llopis.

Fotografies: Luigi (Berga). Pilar Viladegut. Oriol Clavell. «Diario de Sabadell». «El Món».

Assessorament lingüístic: Oficina de català de la Diputació de Barcelona.

Confecció: Jaume Ribé.

Disseny: Ferran Cartes / ... i 3 «Imatge i comunicació».

Composició: Anglofort, S.A.

Secretariat: Rosa Jaumandreu, Isabel Moreno, Montserrat Nicolás, Maria Jesús Parellada i Montserrat Vidal.

Documentació: Antonio Casino, Manuel Creix, Mercè Creix, Montserrat Creix, Joaquima Cordero, Xavier Galeote, Juan Domínguez i Valeriano Iglesias.

Servei de Premsa de la Diputació de Barcelona, Plaça de Sant Jaume, 2. Barcelona-2. Tels. 301 36 90 i 301 38 40.

Impress a «Índice, S.L.». Casp, 116, baixos. Barcelona-13.

Dipòsit legal B-16.299/1981. ISBN 0211-562X

La nostra portada:

Al llarg i ample de la comarca del Berguedà trobem nombroses i interessants mostres de l'arquitectura romànica. La portalada de Sant Quirze de Pedret (segle XII) n'és un exemple i ens serveix per a il·lustrar la portada d'aquest número 6 de la revista «Arrel», que dedica part del seu contingut a l'aprofundiment en el coneixement de la comarca més septentrional de les de la circumscripció barcelonina.

Arrel

Revista editada per la Diputació de Barcelona
Número 6, octubre-desembre 1983

Informe del Berguedà:

El Berguedà	Josep M. Salat i Noguera	pàg. 5
Síntesi històrica	Xavier Pedrals i Costa	pàg. 8
Situació i perspectives de l'economia		pàg. 11
Aproximació a l'economia	Pau Alegre	pàg. 12
La mineria a l'Alt Berguedà	Ignasi Cuadros i Xavier Sanclimens	pàg. 20
El sector tèxtil i la crisi industrial	Josep Gallet	pàg. 28
Unes reflexions a l'entorn del desenvolupament futur de la comarca	Centre d'Estudis de Planificació	pàg. 33
El patrimoni artístic	Quirze Grifell i Sala i Jordi Puntas i Calveras	pàg. 36
La literatura		pàg. 38
Festes i tradicions		pàg. 39
Infraestructura cultural i esportiva		pàg. 41
La premsa i la ràdio		pàg. 43
Homes i homenots		pàg. 45
Comunicació:		
Bases per a una política de comunicació municipal	Jordi Negre i Rigol	pàg. 46
Cultura:		
Notes breus per a un debat sobre la cultura catalana	Josep Ametller	pàg. 52
Diputació:		
Miscel·lània		pàg. 58
L'Institut de Paleontologia: una institució científica poc coneguda		pàg. 63
El jaciment paleontològic de Venta Micena		pàg. 67
L'Home d'orçe: El primer europeu	Josep Gibert Jordi Agustí Salvador Moyà	pàg. 71
Miquel Crusafont: home i científic	Josep-Vicenç Santafé i Llopis	pàg. 80

Presentació

El número 6 de la revista ARREL que teniu a les mans clou una primera etapa d'aquesta publicació i cobreix el període corresponent al quart trimestre de l'any que som. A partir del gener de 1984 hi introduïrem dues variacions que ens semblen importants i que, d'alguna manera, vénen a rubricar l'èxit assolit pels professionals que s'han encarregat de la revista durant aquesta etapa que ara fineix al cap de tres anys de vida.

La primera variació afectarà la periodicitat de la revista, que a partir del número vinent passarà a ésser bimensual. Si bé el caràcter institucional d'ARREL sostreïa la revista de la crisi que, en general, afecta les publicacions periòdiques catalanes, el cert és que la manca de regularitat en la seva aparició demostra algunes dificultats més aviat organitzatives que ara voldríem salvar amb aquest compromís de periodicitat bimensual.

Creiem que això augmentarà el rigor que fins ara ha estat una constant d'ARREL i que, de passada, aconseguirem que el públic de la revista pugui ser-hi més fidel, en el sentit de saber –amb certesa– el moment d'aparició de cada número i de poder-lo localitzar mitjançant una distribució més programada i controlada.

La segona variació afectarà el contingut, que volem fer més lleuger, sense que això signifiqui pas cap minva de rigor ni qualitat. Som ben conscients que la vocació d'ARREL no és convertir-se en una revista d'allò que se'n diu «popular», ja que els temes que tracta tenen un àmbit de lectors relativament limitat: totes aquelles persones que, per interès professional o per interès específicament polític, estan relacionades amb el món de les corporacions locals, de la comunicació –sobretot en els

àmbits local i comarcal–, de la cultura i de la mateixa Diputació.

Aquest públic forma un ventall certament limitat, però som del parer que podem obrir-lo més si, tot regularitzant la periodicitat i la distribució de la revista, n'ampliem el contingut temàtic fent-lo més didàctic i posant-li un segell més ferm en la qualitat de publicació de debat municipalista. Això, pretenem aconseguir-ho cridant els polítics i els professionals dels nostres Ajuntaments a tenir una vinculació més estreta amb ARREL. Fins a arribar a la utopia de «fer la revista entre tots» hi ha un camí a recórrer, i l'actual equip d'ARREL l'emprèn amb tot el coratge i encara amb més il·lusió.

Ens agradaria que aquesta col·laboració es manifestés de manera especial en la secció Informe, procurant alleugerir-ne el contingut i acostar-lo a la problemàtica municipalista. Això ens obligarà a publicar els informes propis de la revista, tal com fins ara eren elaborats, en edicions a part que apareixeran com «Els suplementes d'ARREL». Aquests suplementes continuaran amb el to aprofundit i la riquesa de dades que ja s'han fet habituals en els primers sis números de la revista i que tan útils han estat amb finalitats documentalistes.

És en aquests aspectes que el número d'ARREL que teniu a les mans és un pont entre una primera etapa que fineix i la nova que començarem pel gener. Així, continuant la sèrie d'informes sobre les comarques, en aquest número 6 podreu seguir el dedicat a una comarca més allunyada de l'entorn barceloní que les que, fins ara, havien ocupat les nostres planes (Baix Llobregat i Vallès Occidental), però que té una identitat i viu una problemàtica ben diferenciades: el Berguedà. Aquest estudi

també ha estat elaborat pel CEP i persones vinculades a la comarca del Berguedà.

La secció de Comunicació presenta un treball del director d'ARREL sobre comunicació municipal. Es tracta d'un resum del que fins ara ha estat l'experiència de treball i la reflexió conjunta dels periodistes responsables de Gabinetes Municipals de Mitjans de Comunicació durant els primers quatre anys d'Ajuntaments democràtics.

La de Cultura té, en aquest número, una vocació ben ambiciosa. Josep Ametller ha acceptat l'encàrrec de fer una valoració global de la crisi que afecta la cultura catalana en les seves diverses manifestacions, crisi que ha estat detectada en esmoreir-se la tensió que caracteritzà la nostra cultura durant la resistència antifranquista i que ara, havent assolit Catalunya l'autonomia, motiva la preocupació de les nostres institucions.

Finalment, la secció d'informacions sobre la

Diputació fa esment d'un fet periodísticament allunyat, però que coincidí amb l'edició del darrer número i que no hem pogut tractar fins ara per la irregular periodicitat de la revista en aquesta primera etapa que cloem: la renovació d'aquesta Corporació, la reelecció d'Antoni Dalmau com a president i els trets programàtics que constitueixen l'essència del seu discurs el dia de la presa de possessió.

Com a reportatge dins de la secció Diputació presentem uns treballs sobre les excavacions de Venta Micena, a Orce (Granada), on tres investigadors de l'Institut de Paleontologia –ajudats per una colla d'estudiants de Sabadell– van trobar un tros de crani que ha estat catalogat com la resta humana més antiga trobada a Euràsia. Aprofitem el fet d'aquesta troballa i excavacions en aquest important jaciment per referir-nos, també, a allò que és l'Institut de Paleontologia de Sabadell i a aquell qui en fou impulsor i fundador, el doctor Miquel Crusafont i Pairó, traspasat no fa gaire.

Arrel / Informe Berguedà -----

El Berguedà

Josep M. Salat i Noguera*

Es miri per on es vulgui, el Berguedà és una comarca massa complexa per definir-la amb quatre mots. Des de l'Ametlla de Merola a Castellar de N'Hug, des de Viver i Serrateix a Gósol o Saldes, des de la plana de Montmajor al cim del Pedraforca, qualsevol similitud seria ficció, i no pas definint la simple geografia d'aquestes zones, sinó també aprofundint-ne les estructures socials i econòmiques.

La geografia, però, és l'element base que possibilita la delimitació de la comarca. D'una part, el que anomenem l'Alt Berguedà, al nord, tancat per la carenada dels Pirineus, amb dues grans valls: la del Llobregat –nexe de tota la comarca– i la del Bastareny; totes dues aboquen a Guardiola de Berguedà, on es produeix l'aiguabarreig dels dos rius. De l'altra, el Baix Berguedà que esdevé la

capçalera de l'anomenada Depressió Central. Tot i que la delimitació de nord a sud, entorn del riu Llobregat, esdevé clara, no ens és tan fàcil quan pretenem establir els punts extrems est-oest, cercant on comença el Lluçanès, el Cardener, el Solsonès o el mateix Bages en la seva part més alta. Resta de totes maneres vigent la configuració que l'any 1936 es féu de les comarques de Catalunya, basada, en el cas del Berguedà, potser més en l'estructura judicial que existia ja des de la primera meitat del segle passat, que no pas en criteris geogràfics. Sigui com sigui, però, és clara i plenament acceptada la divisió natural en les dues subcomarques

* Josep M. Salat i Noguera és un estudiós de temes comarcals, realitzador i guionista d'àudio-visuals i col·laborador d'entitats culturals i de la revista «L'Erol»

El Baix Berguedà ens ofereix una suavitat del territori –successives plataformes estructurals i relleus d'erosió– que contrasta fortament amb la resta de la comarca.

Arrel / Informe Berguedà -----

esmentades, que presenten, d'altra banda, unes variants de paisatge, climatològiques, humanes, socials i fins i tot econòmiques molt acusades.

L'Alt Berguedà, amb els nuclis principals de la Pobla de Lillet, Bagà, Guardiola de Berguedà i Cercs, ofereix un conjunt paisatgístic de notable bellesa. Hom pensa en un Pedraforca, la Tossa d'Alp, el Puigllançada, el Moixeró o el Comabona, en el Cadi berguedà, damunt mateix del coll de Tancalporta, tots ells entre 2.000 i 2.531 metres d'altitud. Formen part de les anomenades serres interiors del Pre-pirineu. Ensija, els Rasos de Peguera, la Serra de Picancel i Catllaràs, el Verd... acaben de configurar una comarca tan inèdita com desconeguda. Indrets com les valls de Gréixer o de Peguera, Gresolet, la Clusa, la Nou, per esmentar-ne només uns quants, constitueixen paratges d'una harmonia i equilibri tals en el seu medi, que no és possible de passar-hi sense extasiar-se. Ben diferent, al Baix Berguedà la suavitat del territori –successives plataformes estructurals i relleus d'erosió– contrasta fortament amb la resta de la comarca. El Llobregat, sortint de l'estret de la Baells, just on s'ha bastit la presa reguladora que porta aquest mateix nom, i seguint per la vall de Pedret, emprèn decididament el seu per terrenys, ara més suaus, fins a arribar a la comarca del Baix Llobregat. Puig-reig i Gironella seran els nuclis més importants situats als marges del Llobregat berguedà. Vilada i Borredà, a les valls del Catllaràs i el Picancel, Avià, Casserres i Montmajor, a les plataformes més extenses d'aquesta depressió en el seu començament, són els nuclis més importants i a la vegada més apartats, a l'esquerra i a la dreta respectivament, del Llobregat. Berga, capital de la comarca, és gairebé al centre, just on es produeix la divisió de les dues subcomarques berguedanes, a la zona de contacte entre les primeres plataformes de la Depressió Central i el Pre-pirineu, per la qual cosa el seu terme presenta una difícil geografia saltant dels 600 metres d'alguna d'aquestes plataformes als 1.486 del Serrat de la Figuerassa. D'alguna manera esdevé síntesi de la comarca.

És evident, doncs, que la diversitat geogràfica ha originat diferents formes de vida. Així, per exemple, mentre l'Alt Berguedà tindria com a puntals l'extracció de carbó en el triangle de Figols, Vallcebre i Saldes, l'explotació dels boscos o la mateixa ramaderia, el Baix

Berguedà ha tingut com a puntal la indústria tèxtil amb les moltes fàbriques situades al peu del Llobregat, on la força del riu es transforma en energia capaç de moure els telers. Les plataformes més extenses situades a la dreta del Llobregat, entorn dels nuclis de Casserres i Montmajor bàsicament, permeten, en canvi, el desenvolupament d'una agricultura relativament important en el conjunt de la comarca. Els diferents sectors, però, viuen en aquests moments amb una inseguretats angoixosa, producte de la forta crisi de la qual el Berguedà rep les conseqüències, sobretot en el sector tèxtil, fins ara clau de volta de l'economia al Baix Berguedà, fortament castigat, a més, per les inundacions del novembre de 1982. La bellesa dels paisatges, la força del Llobregat, la fermesa de la gent, tot plegat defineix una comarca històricament lligada al neixement mateix de Catalunya com a nació, capdavantera de la indústria tèxtil durant més d'una centúria; convertida, però, avui, en un cul-de-sac, oblidada en molts moments i fortament sotraguejada.

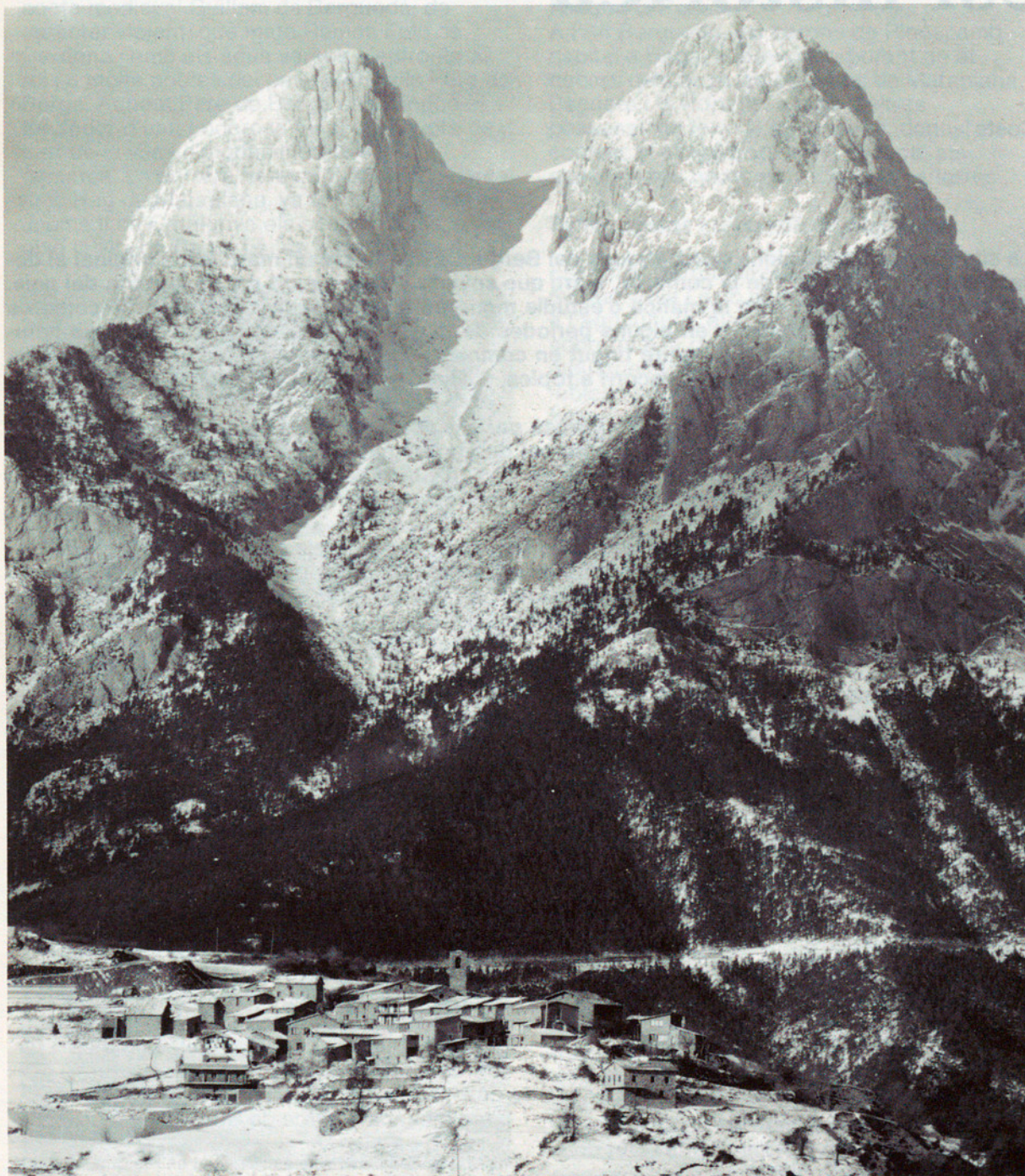
Efectivament, ja en el segle IX el Berguedà era part del comtat de Cerdanya. Precisament enguany celebrem el mil·lenari del monestir de Sant Llorenç prop Bagà, fet construir per Oliba Cabreta. Un seu fill, el qui seria monjo i abat i gairebé pare de la nacionalitat catalana, Oliba, fou comte de Berga i també de Ripoll. Els camins que des de Barcelona anaven a la Cerdanya i l'Urgell, travessaven tota la nostra comarca, saltant a la Cerdanya per Coll de Jou o Coll de Pendís. Els Pinós i els Mataplana, senyors de les Valls del Bastareny i de Lillet, o del Llobregat, protagonitzaren innumbrables pàgines de la nostra història. Llegendes com la del mateix comte Arnau s'emmarquen a les nostres serralades. Velles terres i antics comtats. Comtes i reis es disputaren sovint el control dels punts estratègics; ara, però, les xarxes de comunicació són insuficients, descuidades.

Tot i això, el Berguedà va recuperant l'esperança i potser la il·lusió. El cul-de-sac que era la nostra comarca pot deixar de ser-ho en el moment que el túnel del Cadi –que pròpiament caldria anomenar del Moixeró, perquè és just en aquesta serra on s'obre– comuniqui directament la Cerdanya i el Berguedà. És d'esperar que la xarxa de comunicacions serà refeta amb poc temps. Es fa difícil en aquest moment dir la incidència real que aquest túnel tindrà a la nostra comarca. Amb el temps, però, pot ser

-----Informe Berguedà / Arrel

una aportació definitiva, més si en algun moment França decideix l'obertura del túnel que correspondria per la seva banda, amb la qual cosa la nostra xarxa de comunicacions quedaria directament lligada amb la xarxa d'autopistes francesa i esdevindria una ruta internacional. L'antic comtat de Cerdanya recuperaria una comunicació directa. El

Berguedà i la Cerdanya semblen abocats a recobrar els antics lligams històrics. El Berguedà, amb el seu bagatge de tradicions i festes, amb la seva riquesa de paisatges, amb les seves possibilitats, tot i les actuals dificultats, amb l'esforç de la seva gent, assumeix el repte d'un futur, no gens llunyà, esperançador.

L'Alt Berguedà ofereix una bellesa notable. A la fotografia podem veure el majestuós Pedraforca, que s'alça per damunt de la població de Maçaners.

Síntesi històrica

Xavier Pedrals i Costa*

La situació i les condicions geogràfiques del Berguedà han bastit un marc força original al desenvolupament històric de la comarca, marc que sovint divergeix molt del de la resta del país. Aquest fet, juntament amb la manca d'estudis monogràfics, i el pes tan reduït de la comarca dins el conjunt de Catalunya en alguns períodes de la nostra història, ha provocat que habitualment el Berguedà no sigui gaire tingut en compte a l'hora d'elaborar les síntesis generals d'història de Catalunya, o que es recorri a tòpics, sovint donats per certs, sols a força de repetir-los.

Cal oferir una història comarcal prou rigorosa per ser útil, tant al coneixement que els mateixos berguedans tenen del seu passat, com pel que pot significar d'aportació a la història general de Catalunya, sovint massa centrada en la ciutat de Barcelona. No sols és una qüestió de matis; situacions ben diferents poden ser complementàries; i cal conèixer l'una per entendre l'altra.

És necessari, doncs, que els historiadors que confeccionen síntesis generals d'història de Catalunya deixin de recórrer als tòpics habituals en la història del Berguedà i tinguin en compte els treballs i monografies dels estudiosos locals, que sovint tenen una desagradable sensació d'inutilitat, en veure que els seus esforços no transcendeixen l'àmbit reduït de la intel·lectualitat berguedana.

El Berguedà conserva restes esparses de poblament des de l'època neolítica. Són, però, els pastors megalítics el primer grup humà compacte que ocupà aquestes terres fins a l'edat de bronze. La influència de la cultura hallstàtica és evident en les troballes arqueològiques i en la toponímia. La dominació romana sols fou militar, en connivència amb les tribus indígenes, els bergistans, que han donat nom a la comarca.

L'empremta visigòtica fou considerable, i és d'aquest període que daten les primitives construccions de Pedret, Obiols i Sorba. Ben al contrari, les dates i restes conegudes no fan pensar que els sarraïns tinguessin assentament durable ni important al Berguedà.

A partir del final del segle VIII, el país es repobla i s'organitza per entrar a fer part dels dominis del comte Sunifred d'Urgell-Cerdanya, dependent eclesiàsticament del bisbat d'Urgell. El 835 va

ser fundat el monestir de la Vedella. Una nova onada repobladora es produí el 879, dirigida per Guifré el Pelós, i es consolidà l'ocupació de la meitat sud de la comarca.

Naixement del Comtat de Berga

Durant el segle X els comtes de Cerdanya estableixen el comtat de Berga. Possiblement el seu primer comte fou Oliba, que esdevindria després el famós bisbe de Vic i abat de Ripoll. Aquest mateix segle es van crear tres grans monestirs, el de Sant Llorenç prop Bagà, a la vall del Bastareny, Serrateix, al limit amb la comarca del Bages, i el de la Portella. Durant el segle XI els comtes de Cerdanya-Berga van estendre els seus dominis vers la Segarra i van crear l'anomenada «marca de Berga».

* Xavier Pedrals i Costa és llicenciat en Història, redactor de la revista cultural «L'Erol» i membre de l'Àmbit de Recerques del Berguedà i del Centre d'Estudis Berguedans.

-----Informe Berguedà / Arrel

En extingir-se la casa comtal el 1117, els seus dominis van passar als monarques catalans. Les valls del Bastareny i Lillet, que no havien fet part del comtat de Berga, van ser incloses, però, a la vegueria berguedana creada pels monarques al segle XIII. Perduraria durant aquest segle el llinatge vescomtal, al qual va pertànyer el nostre gran poeta medieval Guillem de Berguedà, de caràcter violent, que matà Ramon Folc de Cardona i amb els seus versos s'enfrontà al rei i a molts nobles del país, entre ells Pere de Berga. Aquest Pere de Berga esdevingué el fundador d'una poderosa família, senyors de part de la vila i d'alguns indrets de la comarca. La darrera hereva, Sibila II, casada amb Hug de Mataplana, va vendre el 1309 a Jaume II de Catalunya els seus dominis, i amb això la vila de Berga passa a ser vila reial.

En el segle XI els comtes de Cerdanya-Berga van estendre els seus dominis vers la Segarra i van crear l'anomenada «marca de Berga». En la fotografia l'escut de la ciutat de Berga.

Aquesta situació es veuria compromesa el 1381, que Joan I, sense diners per dotar la seva filla, va vendre la vila a carta de gràcia al seu gendre Mateu de Foix. Els berguedans maldaren per reunir els diners necessaris, tornant al domini reial i comprometre el sobirà a no alienar mai més Berga. Diu que les grans festes celebrades amb aquest motiu són l'origen la Patum.

A l'Alt Berguedà, els barons de Pinós, amb capital a Bagà, anaren incorporant en el decurs dels anys les baronies de Mataplana, Peguera i la Portella, a més d'altres possessions fora de la comarca, doncs, en començar el segle XIV eren, de molt, els senyors més poderosos d'aquestes terres.

Fams, pestes i reducció demogràfica

Essent el Berguedà una comarca molt muntanyosa i amb poc terreny aprofitable per a l'agricultura, els homes s'hi dedicaven sobretot a la ramaderia i activitats derivades, indústries de la llana i comercials; aquesta feblesa agrícola va fer patir durament les fams i pestes del segle XIV i les guerres del XV. En la Revolució Catalana del segle XV, els súbdits del baró de Pinós havent-se revoltat, van provocar grans destruccions; Berga, terme afecte a la Generalitat, hagué de ser ocupat pel príncep Ferran, el futur Ferran II (el Catòlic) (1468). Aquestes circumstàncies desfavorables van constituir un greu entrebanc per a la demografia comarcal; de 1365 a 1497 la població es va reduir a una tercera part.

Revoltes, lluites i bandolers

En els segles XVI i XVII la comarca esdevingué bressol i refugi de bandolers, que a més dels seus assalts i robatoris, participaren en les lluites urbanes entre les famílies Sorribes i Vilaformiu, de Berga; i en les bregues d'aquesta vila contra el baró de Pinós, enfrontats per la possessió de Guardiola. És de destacar en Janot Riambau, que durant força anys va crear molts problemes a les autoritats i que mai no va ser capturat. Durant la revolta dels Segadors es van produir en aquestes terres nombroses accions bèl·liques, amb importants destruccions. Berga fou presa a l'assalt diverses vegades; restà enrunada per aquesta causa l'església parroquial, situada aleshores al castell. Mig segle més tard, la vila prendria l'opció filipista a la Guerra de Successió. D'aquests anys data també la

Arrel/Informe Berguedà-----

ruïna del castell i palau dels barons de Bagà, després parcialment refet com a residència.

La berguedana i Napoleó

Al llarg del segle XVIII el Berguedà va transformar la seva antiga indústria de la llana en cotonera; amb això assolí una remarcable importància fabril. A final de segle, Ramon Farguell, de Berga, inventà la màquina de filar dita «berguedana», que durant uns quants anys revolucionà la producció tèxtil catalana.

Durant la guerra contra Napoleó es desenvoluparen importants accions a la comarca i Berga esdevingué seu de la Junta Superior de Catalunya. El 1837 seria també capital del govern carlí (Junta de Berga), i el vell monestir de la Portella acolliria la Universitat de Cervera. Dos anys abans, la vella alcaldia major havia estat transformada en partit judicial, conservant el nucli de la comarca però afegint-hi Cardona amb la seva rodalia i alguns altres indrets. La sanguinària actuació del comte d'Espanya restaria en el topònim del Tossalet de les Forques.

La industrialització

En aquest segle XIX es produeix un important desplegament industrial, amb la instal·lació de nombroses colònies fabrils, i també mineres i agropecuàries, la majoria situades al llarg del Llobregat. Simultàniament, es milloraren les carreteres, i el 1887 el ferrocarril arriba a Olvan per estendre's després fins a Guardiola i la Pobla de Lillet. Berga havia rebut el títol de ciutat el 1877. Amb el canvi de segle es construí el Canal Industrial, de 20 km de llarg, que obrí noves perspectives, i la fàbrica de ciment del Clot del Moro. El Berguedà entrava amb un remarcable dinamisme i iniciativa al segle XX.

El segle XX

Durant el segle XX, el Berguedà acollí una nombrosa immigració, sobretot a partir de l'arrencada de les explotacions mineres. Tot i amb la crisi d'alguns sectors, sobretot el tèxtil, la comarca mantingué una població estable. El 1932 es produí un aixecament anarquista. Després de la Guerra Civil, el Berguedà sofri algunes incursions del maquis.

Actualment, la construcció del túnel del Cadi trencarà el singular aïllament berguedà i comportarà una important millora de les comunicacions.

L'obertura del túnel del Cadi trencarà el singular aïllament berguedà i comportarà una millora important de les comunicacions intercomarcals.

----- Informe Berguedà / Arrel

QUADRE 2

Distribució de la població activa per sectors econòmics: 1975

	Població		Kires...				
	total	Actius	Agrària	Extractiva	Tèxtil	manufacturera	Construcció

Alt Berguedà 10.874 4.026 586 470 1.000 480 143 682

Situació i perspectives de l'economia

Les activitats econòmiques tradicionals del Berguedà i les possibilitats de desenvolupament en el futur sorgeixen de l'aprofitament del marc natural i dels recursos físics de la comarca. A partir d'aquesta característica cabdal s'analitza, tot seguit, l'economia de la comarca en tres articles, i, a més, es proposa un nou model de desenvolupament homogeni, que integri els sectors tradicionals (tèxtil i miner) amb altres de potencialment dinàmics, en un darrer article.

– «Aproximació a l'economia del Berguedà»

per Pau Alegre

- «La mineria a l'Alt Berguedà»
per Ignasi Cuadros i Xavier Sanclimens
- «Sector tèxtil i crisi industrial al Berguedà»
per Josep Gallet
- «Unes reflexions a l'entorn del desenvolupament futur del Berguedà»

L'elaboració d'aquesta darrera aportació sorgeix d'una discussió al Centre d'Estudis de Planificació entre els autors dels articles, coordinada per Ricard Frigola i Antoni Soy a l'entorn dels problemes actuals del Berguedà.

Aproximació a l'economia

Pau Alegre

La comarca del Berguedà és situada a l'extrem nord de la província de Barcelona, amb l'excepció del terme municipal de Gòsol que pertany a la de Lleida. En el marc de les unitats regionals catalanes, el Berguedà s'encabeix plenament en la setena regió amb centre a Manresa. La definició dels límits comarcals es correspon amb l'abast de l'àrea d'influència de la ciutat de Berga, la seva capital. Amb aquest criteri, però, el Berguedà hauria pogut estendre's per l'est cap a la subcomarca del Lluçanès, on comparteix l'atracció comercial de Vic; i a l'oest cap a la rodalia de Sant Llorenç de Morunys, on la comparteix amb la de Solsona.

Els criteris d'equilibri dimensional en superfície i població de les comarques catalanes decantaren a la Ponència per a la Divisió Territorial de Catalunya (1932-1933) a incloure aquelles zones de solapament a l'Osona i el Solsonès respectivament. Aquesta delimitació és encara avui plenament acceptada, per bé que els límits comarcals són molt més inequívocs pel nord, mentre pel sud, i més avall de Gironella sobretot, es manifesta progressivament la influència de jerarquia superior de Manresa.

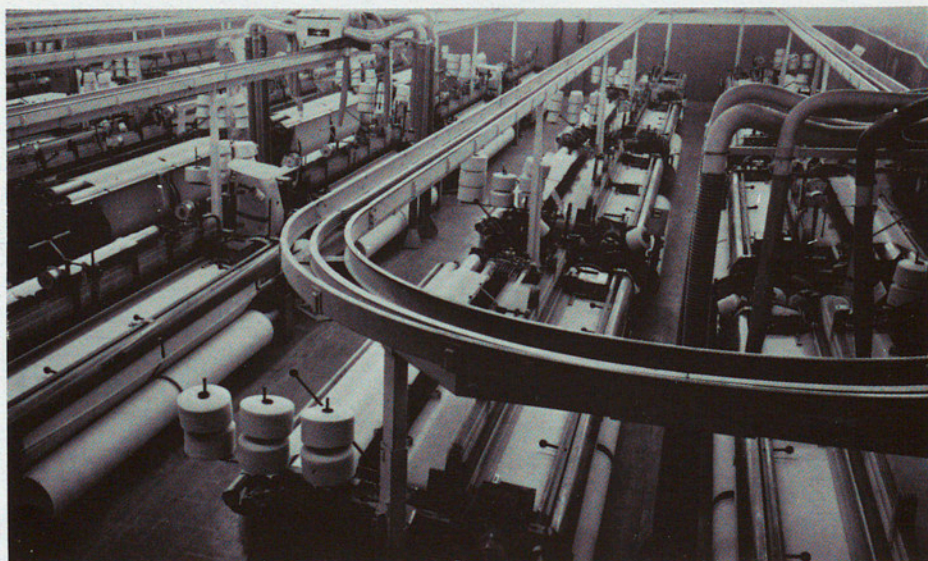
Si en l'ordre socio-econòmic la unitat comarcal es basa en el dinamisme funcional de la ciutat de Berga, és el riu Llobregat en la seva conca alta i mitjana allò que estructura la comarca en l'ordre físic. El riu és, doncs, la base natural de l'eix nord-sud que arrengrera les localitats importants, les comunicacions bàsiques i els principals centres de treball, com per exemple les colònies tèxtils.

QUADRE 1

Distribució de la superfície per estades al·timètriques

interval mts.	km ²	%	% acm
fins a 400	6	0,5	0,5
400-600	201	16,8	17,3
600-800	247	20,7	38,0
800-1000	170	14,2	52,3
1000-1200	164	13,7	66,0
1200-1400	159	3,3	79,4
1400-1600	97	8,1	87,5
1600-1800	62	5,1	92,7
1800-2000	48	4,0	96,7
2000-2200	24	2,0	98,7
2200-2400	11	0,9	99,6
2400-2600	4	0,3	99,9
	1.193	100,0	100,0

Font: Elaboració pròpia a partir del MTNE 1:50.000.

El sector tèxtil compta amb un fort arrelament en la comarca berguedana, malgrat que des del 1978 els ritmes de disminució de l'ocupació en el sector s'han accelerat.

-----Informe Berguedà / Arrel

QUADRE 2

Distribució de la població activa per sectors econòmics: 1975

	Població total	Actius	Agrària	Extractiva	Tèxtil	Altres manufactures	Construcció	Serveis
Alt Berguedà	10.674	4.026	396	970	1.001	498	449	662
Berga	12.345	4.850	121	443	1.282	843	674	1.486
Baix Berguedà	19.953	9.501	1.490	175	5.118	755	750	1.266
	42.972	18.377	2.007	1.558	7.398	2.096	1.873	3.414

Font: CIDC *Explotació provisional de les dades del Padró de 1975*. Barcelona, 1979.

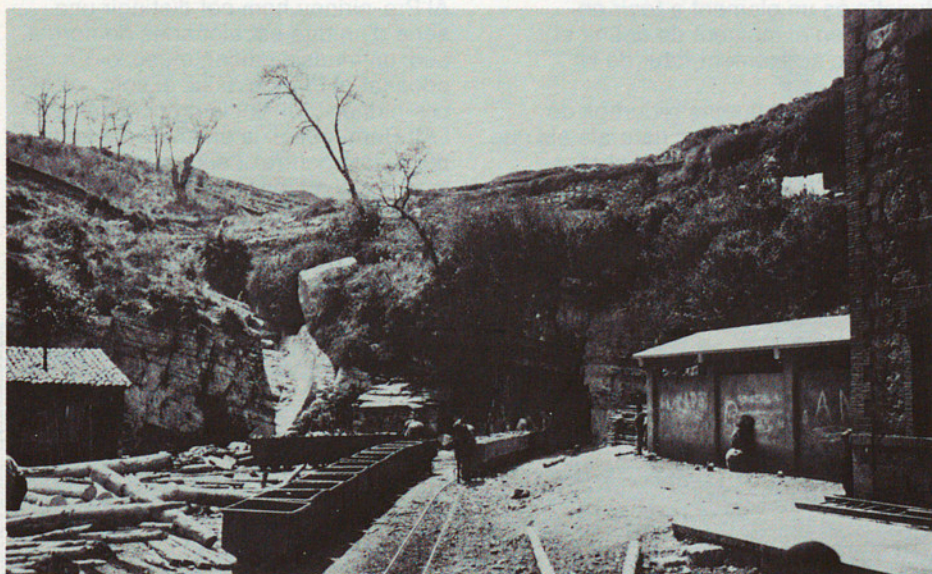
La població i les migracions

L'evolució demogràfica del Berguedà està estretament relacionada amb el dinamisme de les dues activitats fonamentals de la comarca: la mineria del lignit i el sector de manufactures tèxtils. Fins als anys vuitanta del segle XIX la població total del Berguedà va sofrir una acusada minva motivada per la primera onada de despoblament rural a Catalunya després de la màxima a mitjan d'aquell segle. En trenta anys (1857-1887) la població absoluta del Berguedà reculà de 32.590 habitants a 23.257: una disminució del 28 %. Val a dir que en aquelles dates s'havia consolidat el tèxtil del cotó en petits tallers i en treball a mans a Berga i altres localitats importants. En aquest sentit, si bé hi havia una mà d'obra qualificada, la maquinària que s'emprava (encara era en ús la «berguedana») i el baix nivell energètic no feien preveure el desenvolupament

comarcal que es produïa als voltants del canvi de segle. Les raons d'aquest creixement foren la instal·lació dels principals establiments tèxtils, colònies incloses, i l'inici de l'explotació de lignits a Figols (Sant Corneli). Entre 1887 i 1910 la població absoluta comarcal recupera el nivell de 1857: 30.047 habitants a la darrera data. Serà, però, entre 1910 i 1930 quan la tendència al creixement es confirma plenament. És clar que la manca d'importacions de carbó arran de la primera guerra mundial incrementà la producció a les mines de lignit de l'Alt Berguedà, per una banda, i els subministres de tèxtils als països bel·ligerants, per altra. Es produeix aleshores la primera onada immigratòria d'origen extra-català, provinent bàsicament de l'Aragó i el País Valencià. L'any 1930 la comarca comptava amb gairebé 40.000 habitants, nivell que es mantindrà fins a 1950 (41.933 hab.). Durant la dècada dels cinquanta el Berguedà es

constituïrà de nou en un pol d'immigració; aquesta vegada, l'origen dels nous arribats serà l'Andalusia oriental. La política econòmica d'autarquia imperant en aquell moment donava fàcil sortida als carbons berguedans al mercat català, i se n'incrementà l'extracció mitjançant l'ús creixent de força de treball que no pas per la mecanització. En el sector del tèxtil es mantingueren els nivells d'ocupació. Així, la població comarcal havia vorejat els cinquanta-mil habitants l'any 1958 (47.953 el 1960).

L'evolució recent de la població del Berguedà reflecteix el descens de la mineria a l'Alt Berguedà i la crisi i estancament del sector tèxtil. La xifra assenyalada per a 1960 es reduí a 45.843 el 1970 i a 42.420 el 1981, decreixement que representa la pèrdua de més del 10 % dels habitants de la comarca. A la remodelació de mercats que seguí el Pla d'Estabilització de 1959, amb reducció de producció, s'hi afegí la mecanització dels treballs de les mines i l'aturada de nova contractació massiva. Dels més de tres mil actius minaires de finals de la dècada dels anys cinquanta, la xifra s'ha reduït a l'actualitat aproximadament a la tercera part. En aquest sentit, la instal·lació de la central tèrmica de Cercs (inaugurada l'any 1971) evità el tancament total de les mines, ja que en consumeix tota la producció. Pel que fa al tèxtil berguedà, els ritmes de disminució de l'ocupació s'han accelerat a partir de 1978. La importància de la desocupació tèxtil ve donada pel pes que la mà d'obra ocupada al sector té sobre el total de la població activa (40 % a 1975). De la resta de sectors d'activitat sobresurt, per la seva importància en el nivell d'ocupació, el sector terciari amb un percentatge proper al 19 % del total d'actius. Ara bé, la meitat d'aquests treballadors es troba concentrada a la ciutat de Berga, la qual és el centre comercial i de serveis de la comarca.

La manca d'importacions de carbó arran de la primera guerra mundial incrementà la producció de les mines de lignit de l'Alt Berguedà. A la fotografia, la mina de Sant Corneli, actualment tancada i sense explotació.

Arrel / Informe Berguedà

QUADRE 3

Creixement de la població, 1975-1981

	Creixement total		Creixement natural		Creixement migratori	
	V.A.	%	V.A.	%	V.A.	%
Berga	1.271	9,79	149	1,15	1.121	8,64
Gironella	-119	-2,09	-53	-0,93	-65	-1,16
Puig-reig	-388	-6,75	87	1,52	-475	-8,27
municipis de menys de 5.000 hab.	-2.607	-13,30	154	0,78	-1.761	-14,09
TOTAL COMARCA	-1.843	-4,18	436	0,74	-2.169	-4,93

Font: PUJADAS, I. «Análisis dinámico de la población» 1975-1981 a *Reconeixement Territorial de Catalunya*, Vol. 22 CEP, 1983.

Més endavant s'analitza més acuradament el paper de la capital comarcal com a centre de serveis.

Medi físic i sectors productius

L'economia del Berguedà s'ha articulada des dels inicis del seu desenvolupament entorn de les característiques del marc natural, i en aquesta línia, l'aprofitament dels recursos físics està en el fonament de les quatre activitats econòmiques bàsiques de la comarca: agricultura, turisme, mineria i manufactures tèxtils. El major protagonisme de les dues darreres en el procés de creixement comarcal ha definit d'una banda el caràcter industrial tradicional del Berguedà i, d'una altra, estableix actualment els trets fonamentals de la seva problemàtica econòmica.

L'adequació de les activitats humanes al medi físic i viceversa, entès aquest com a recurs, ha conformat en primer lloc un paisatge agrari ben divers. Si a l'Alt Berguedà la superfície conreada no ateny el cinc per cent de la superfície de cap municipi, llevat de Vallcebre; al Baix, en canvi, donat els relleus menys escabrosos i la menor mitjana d'altura, sobrepassa sovint el vint-i-cinc per cent del terme municipal. La característica principal de l'Alt Berguedà és l'explotació ramadera amb aprofitament de les pastures i prats, així com l'explotació del bosc, enfront de l'activitat agrícola. Aquestes intensitats de conreu i la manera dominant d'ús del sòl han comportat un repartiment més regular i de dimensió mitjana de la propietat agrària al Baix Berguedà respecte a l'Alt, on la gran propietat és la característica dominant. Hi resten propietats comunals com és el cas de Sant Julià de Cerdanyola. Als darrers anys hom ha impulsat les activitats recreatives o de turisme de curta durada a l'Alt Berguedà.

L'equipament hostaler d'un poble de cens tan reduït com Castellar de N'Hug n'és la demostració clara: vuit establiments per a cent-cinquanta habitants permanents. És una activitat recreativa que abasta un públic més difús que l'excursionista que no ha deixat de considerar la zona com un dels seus centres d'interès principals des de començaments de segle. La promoció de la contrada pels seus innegables atractius de bellesa natural s'ha vist reforçada per l'obertura de pistes i carreteres d'accés secundàries als principals punts d'interès: Queralt, Rasos de Peguera, Falgars, Greixa i el coll de Pal amb un altre embrió d'estació invernal. La carretera en construcció fins a Gòsol per Saldes (ja acabada fins en aquest lloc) des de Guardiola de Berguedà aproparà encara més el sector del Pedraforca a aquesta mena tipus de turisme. L'aprofitament de tot aquest potencial turístic és un element a tenir en compte en el moment de definir el model de creixement futur de la comarca.

No són, però, aquests recursos de terra agrària i atractius naturals els que han conformat l'actual paisatge berguedà. Com s'ha vist en analitzar el repartiment de la població activa per sectors, han estat les activitats minera i manufacturera les causes motores del relatiu creixement econòmic

experimentat per la comarca des del darrer terç del segle XIX. Com a activitat més relacionada als recursos del medi físic, s'ha de fer referència especialment a la mineria del lignit. És per això que seguidament descriurem més detalladament el relleu del Berguedà per explicar la base territorial del recurs que la fa possible.

La comarca del Berguedà pertany a tres regions: l'Alt Pirineu, el Pre-pirineu, i la depressió anomenada central catalana. El Pirineu axial forma, al nord, el límit inequívoc de la comarca en aquella orientació: separa la capçalera del riu Llobregat de les del Segre (Cerdanya i Alt Urgell), i el Rigat de la conca del Ter (Ripollès). El Pirineu axial comprèn els massissos de materials paleozoics del Moixeró (2.260 m), la Tossa d'Alp (2.531 m), el puig Llançada (2.406 m) i el Montgrony (2.045 m).

Al Pre-pirineu hom pot distingir una sèrie d'unitats escalonades de nord a sud: un massís calcari mesozoic adossat al Pirineu axial; el solc pre-pirineu; el sinclinal complex de l'Alt Berguedà, i, ja en contacte amb la depressió central, l'eix anticlinal meridional. El massís calcari adossat al Pirineu presenta en diverses costes estructurals les alineacions est-oest, de les quals componen la primera alineació adossada al Pirineu i cap a

QUADRE 4

Distribució total de la superfície de la comarca (ha)

	Sec	Reg	TOTAL	%
Herbació	8.463	244	8.707	7,73
Llenyosos	16	-	16	0,01
Guaret	257	15	272	0,24
Prat i pastins	32.761	-	32.761	29,07
Forestal	45.862	-	45.862	40,69
TOTAL			112.697	100,00

Font: Delegació Ministeri d'Agricultura.

----- Informe Berguedà / Arrel

l'oest el continua topogràficament per mitjà de la serra del Cadi (coma Bona 2.530 m.; coll de Tancalaporta 2.420 m.). Cap a l'est, les alineacions de costes adossades perden continuïtat i potència (serres del Joncar 1.603 m i de Moreu 1.559 m). Els cursos inicials del Llobregat (entre Castellar de N'Hug i la Pobla de Lillet) i del Bastareny (en el seu afluent de Bagà a Greixa) segueixen clarament aquesta unitat estructural.

El solc pre-pirineu és format per u vall longitudinal, també d'est a oest, des de coll de Merolla fins a l'Alt Bastareny en el terme de Gisclareny. El tall transversal d'aquesta vall començaria, al nord per uns glacis d'erosió recolzats en les línies de costes més baixes de la unitat anterior. El fons de la vall és reblert per les terrasses de la capçalera del Llobregat i el Bastareny. La notable amplitud que pren el fons de la vall i les característiques dels materials, l'han feta històricament apta per a l'ocupació humana. Al sud, la vall acaba bruscament amb un escarpament tectònic que inicia la unitat següent.

El que és considerat com a veritable Alt Berguedà és format per un gran sinclini complex. Dintre de la unitat es poden distingir dues alineacions fonamentals: al nord s'allargassaria entre la serra de Costafreda (2.173 m), massis de Pedraforca (2.497 m) i serres de Gisclareny (1.140 m), Falgars (1.288 m), Catllaràs (1.623 m),

Puiglluent (1.766 m), Faig i Branca (1.512 m), i els rasos de Tubau (1.542 m). Al sud, i salvant la vall del riu de Saldes i el replà eocènic de Vallcebre, el bombardament discontinu de la serra del Verd (2.274 m), la d'Ensija (2.307 m), el serrat Vòltor (2.271 m) o el Puig del Rei (1.264 m). El potentíssim relleu d'aquesta unitat solament és atravesat longitudinalment pel riu Llobregat (congost entre el Collet de Guardiola i l'antiga estació de Figols de les Mines).

L'extrem meridional del Pre-pirineu berguedà és format per un altre eix paral·lel als anteriors encara que anticlinal. S'hi alineen el serrat de Santa Margarida (1.667 m) els rasos de Peguera (2.067 m) i la serra de Queralt (1.180 m). Dins aquesta unitat, més extensa a la dreta del Llobregat que a l'esquerra, cal incloure uns sectors margosos recercats pel poblament com és l'eixamplament de la vall del Llobregat a Cercs. En general, però, les valls fluvials s'estrenyen més sovint que no s'eixamplen en terrasses, i a les vores de l'anticlinori apareixen replans formats de conglomerats montserratins (cas de Capolat) o bé veritables serralades com és el cas del Pic-en-cel que tanca la vall del Merdançol.

Aquests conglomerats suava esmentats són, també, el començament de la depressió Central, unitat dintre la qual cal situar-hi l'anomenat Baix Berguedà. A la sortida del Pre-pirineu per l'estret de Pedret i

la Baells, el Llobregat s'enfonsa progressivament en les plataformes estructurals i l'escarpament d'erosió que formen aquesta unitat.

Ja en el terme de Puig-reig, l'encast del curs fluvial bàsic de la comarca forma un veritable canó que només s'eixampla en arribar a terres bagenques per Navars. Els lignits que exploten les mines de l'Alt Berguedà es disposen en el fons de sinclini que ocupa la unitat central del Pre-pirineu. Els estrats lignitífers es troben encastats allí entre masses plegades de calcàries i margues. Donat que els plecs anticlinals han estat destruïts per l'erosió, els afloraments es troben als vessants de les muntanyes i, sovint, a una altura considerable sobre el nivell de base de la vall corresponent. Les capes es presenten amb una espessor variable, des d'uns pocs mil·límetres fins a quaranta centímetres. Malgrat que solament s'exploten les més potents, cal extreure també una gran quantitat de ganga en l'explotació per galeria. El conjunt dels jaciments formen una conca de 20.000 ha de superfície a l'Alt Berguedà. Hom suposa que la conca es perllonga cap a l'Alt Solsonès i darrerament s'hi ha delimitat una reserva d'explotació a favor de l'Estat a cavall de les dues comarques.

Deixant de banda els lignits, que seran tractats més extensament en un article específic, l'aprofitament de recursos naturals de caire mineral a la comarca és notable també per la producció de ciments. També a l'Alt Berguedà, l'existència de considerables masses de calissa permeteren ja el 1905 la implantació de la primera fàbrica de ciment Asland de la Península (el Clot de Moro). Un carrilet unia la fàbrica amb l'estació dels Ferrocarrils Catalans a Guardiola de Berguedà. Si bé aquest establiment és avui ja tancat, queda en funcionament la fàbrica de ciments anomenada de Figols (en realitat al terme de Cercs) prop de la central tèrmica. Finalment, les mines de barita al Moixeró i a la Tossa d'Alp, i les guixeres situades entre Cercs i Berga han tingut sempre una transcendència econòmica molt reduïda.

La transcendència dels recursos físics comarcals respecte a l'activitat bàsica en la història recent de la comarca, el tèxtil, és molt menys acusada. La idoneïtat climàtica de la comarca respecte al filat del cotó, o bé la importància dels salts hidroelèctrics als principals establiments del ram per

A l'Alt Berguedà l'explotació ramadera amb aprofitament de les pastures i prats és característica enfront de l'activitat agrícola.

Arrel / Informe Berguedà -----

a producció d'energia són factors secundaris respecte al factor mà d'obra barata que proporcionava la comarca, reforçat encara en el sistema d'establiment en forma de colònia obrera. L'exemple més palès d'aquest a manera de fer va ésser l'ús real del canal industrial de Berga. Desviada cap a la dreta del Llobregat prop del Collet de Guardiola, té 20 km de longitud i travessa tot el terme de Cercs fins a arribar al de Berga. Hom havia previst instal·lar-hi disset salts en aquest darrer terme prop de la ciutat. Solament se n'hi instal·laren tres: la fàbrica de filats de cotó Gironella i Asénsio (la fàbrica del Canal); la Companyia Manresana d'Electricitat, que serveix a la ciutat; i la de Carburs Metàl·lics que aprofita més de 3.000 CV de potència en el salt de retorn al Llobregat prop ja de Can Rosal. Possiblement a la data d'inaguració (1899) ja havien passat les expectatives favorables que hom preveia en el moment de la redacció del projecte en plena «febre d'or» (1880).

Més aviat, el rosari d'establiments fabrils que sobre el Llobregat se situen entre el Clot de Moro fins a la colònia de l'Ametlla de Merola, just al limit sud de la comarca, s'aprofitaren de les relativament bones comunicacions de Berga avall cap a Manresa i Barcelona. La carretera de Manresa a Berga (1864), el ferrocarril de via estreta de Manresa a Olvan (1887) i la seva perllongació fins a Guardiola de Berguedà (1904) eren no solament el canal d'entrada i sortida de les matèries primeres i de les manufacturades, sinó també del carbó, de Figols o de Barcelona per Manresa, necessari per moure els vapors que els establiments tèxtils tenien per complementar l'energia del salt hidràulic.

Les activitats terciàries

Si bé la localització dels establiments industrials manufacturadors es distribueix al llarg de l'eix del riu Llobregat, la dinàmica socio-econòmica comarcal es basa en les activitats, sobretot de tipus terciari, que es localitzen a la ciutat de Berga.

A Berga es troben, en primer lloc, diverses activitats de caire administratiu públic que són exclusives a la comarca: Institut de Batxillerat, Servei d'Extensió Agrària, Registre de la Propietat, Jutjat Comarcal i de Primera Instància, Recaptació de Contribucions, etc. Altres activitats

QUADRE 5

Nombre de caps de bestiar. Any 1978

		N.º Caps
Porqui	Reproducció	11.223
	Engreix	45.708
	Total	56.931
Bovi	Reposició	4.645
	Sacrifici	2.194
	Total	6.839
Ovi	Sacrifici	3.936
	Reposició	10.057
	Total	13.995
Capri	Sacrifici	319
	Reposició	888
	Total	1.207
Equi	Caballar	99
	Mular	165
	Asnal	51
Aviram	Sacrifici	22.278
	Reproducció	19.479
	Total	41.757
Conills	Lludrigons	21.072
	Reproducció	21.024
	Total	42.096

Font: Ministeri d'Agricultura, *Cens Ramader*, 1978.

Escola pública de la Pobla de Lillet.

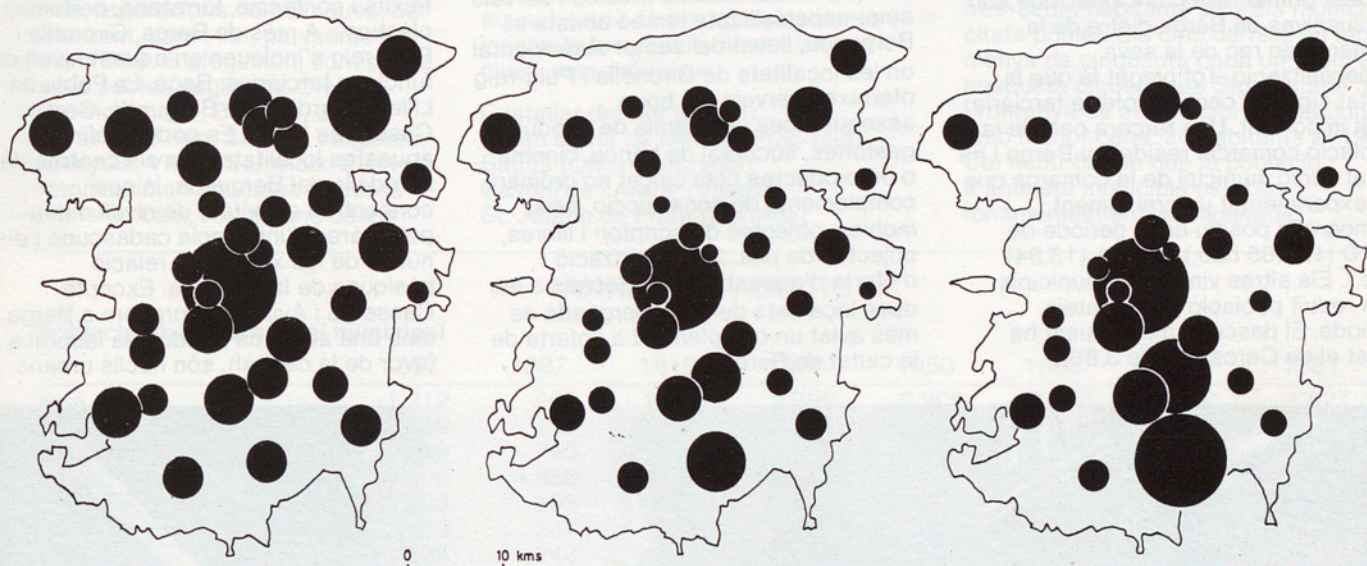
----- Informe Berguedà / Arrel

QUADRE 6

1857

1887

1910

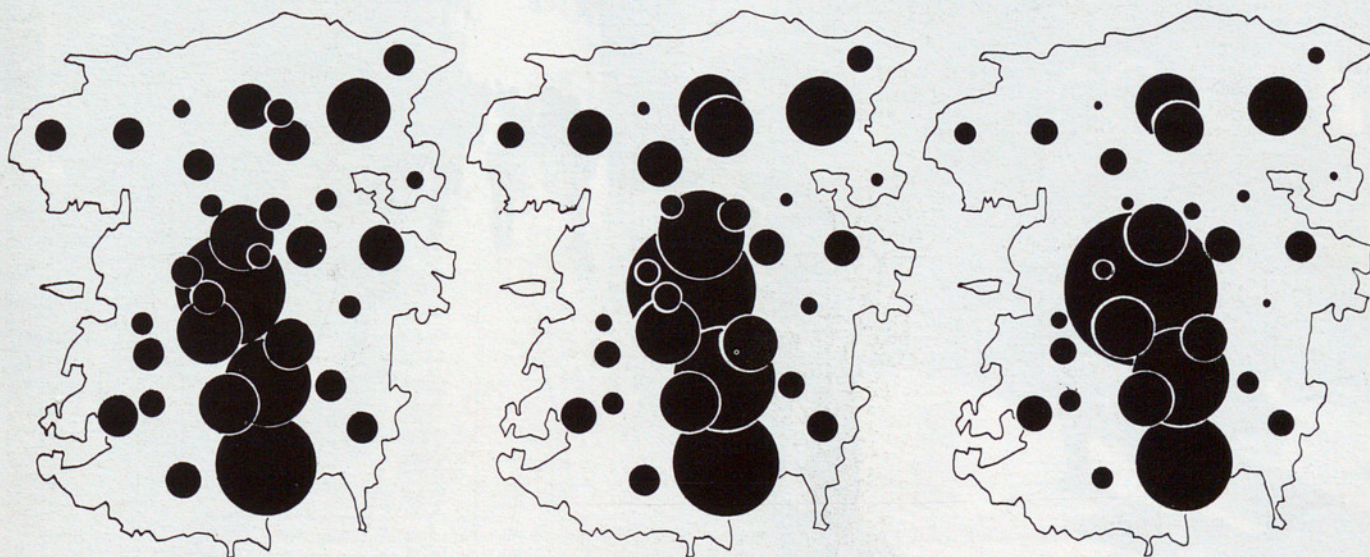

QUADRE 7

1936

1960

1981

Arrel / Informe Berguedà -----

exclusives de Berga són també públiques, però de gestió privada. Citarem solament les més destacades: notariat, procuradors, advocats, montepio de conductors, hospital, cooperatives agrícoles i de transports, etc. Poden citar-se també activitats purament comercials incloses en aquest primer nivell funcional, que són exclusives de Berga dintre de la comarca en raó de la seva especialització. Tot plegat fa que la ciutat sigui un centre d'oferta terciària molt important. Una tercera part de la població comarcal resideix a Berga i ha estat l'únic municipi de la comarca que ha experimentat un creixement demogràfic positiu en el període de 1970 (12.285 hab.) a 1981 (13.547 hab.). Els altres vint-i-nou municipis han reduït població en el mateix període. El descens més acusat ha estat el de Cercs que de 3.669

habitants el 1970 ha passat a 1.901 l'any 1981.

Si la ciutat de Berga exerceix influència terciària sobre tota la comarca pels serveis exclusius i especialitzats, la seva àrea d'influència pel que fa referència a articles i serveis semi-especialitzats també abasta el Berguedà, llevat del sector sud-oriental on les localitats de Gironella i Puig-reig ofereixen serveis del tipus assegurances, acadèmia de conduir, gestories, sucursal de banca, cinema,... o bé productes com calçat no ordinari, complements de construcció, peix, mobles, objectes d'escriptori i llibres, objectes de pell... La localització d'oferta d'aquests bens i serveis a les dues localitats del Baix berguedà és més aviat un complement a l'oferta de la ciutat de Berga.

Seria en un tercer nivell funcional on es troben unes àrees més equilibrades en nombre d'establiments i d'habitants. És un nivell que es caracteritza per l'oferta en els seus centres de serveis com perruqueries, fondes i pensions, oficina de caixa d'estalvis, farmàcia i metge, reparació de vehicles... i de bens com teixits i confecció, ferreteria, perfums i plàstics... A més de Berga, Gironella i Puig-reig s'inclouen en aquest nivell de funcions terciàries: Bagà, La Pobla de Lillet, Guardiola de Berguedà, Cercs, Casserres i Avià. Es poden definir aquestes localitats com els centres de la rodalia del Berguedà, ja que concentren activitats de nivell d'una petita àrea d'influència cadascuna i els nusos de les xarxes de relació bàsiques de la comarca. Excepte Casserres i Avià (molt propera a Berga i amb una acusada pendolada laboral a favor de la capital), són nuclis urbans

La ciutat de Berga exerceix influència terciària sobre tota la comarca pels seus serveis exclusius i especialitzats.

----- Informe Berguedà / Arrel

amb serveis municipals importants vora l'eix del Llobregat.

Finalment, i comptant també les localitats de nivells funcionals superiors, definim les localitats bàsiques de la comarca com aquelles que ofereixen a la vegada els béns i serveis següents: alimentació en general, reparacions domèstiques, bar o restaurant, carn i llet, pa, merceria i escola d'EGB. S'afegeixen, doncs, a la llista els pobles següents: Olvan, Vilada, Montmajor, Borredà, Gòsol, Castellar de N'Hug, Saldes, Vallcebre, L'Espunyola, Viver i Serrateix. El nivell d'urbanització en aquestes darreres localitats és baix, i en alguns casos

com a l'Espunyola, Viver i Serrateix, la població és fonamentalment dispersa. Aquests pobles tenen menys de mil habitants de cens, llevat d'Olvan, però repartits en aquest cas en dos nuclis.

Resten encara onze municipis als quals no es pot definir un paper funcional clar, i cal considerar en aquest sentit com a agregats de les localitats funcionals, de qualsevol nivell, més pròximes:

Castellar del Riu (Berga)
Santa Maria de Merlès (Puig-reig)
Sagàs (Olvan-Gironella)
Castell de l'Areny (Vilada)
St. Jaume de Front (Borredà)

Gisclareny (Bagà)
La Nou de Berguedà (Cercs)
Montclar de Berguedà (Casserres)
Capolat (Berga)
La Quar (Olvan-Gironella)
Figols de les Mines (Cercs)

El darrer cens donava de cent a tres-cents habitants pels sis municipis citats primer. Els cinc darrers en tenien menys de cinquanta cada un. Com a anècdota diguem que Sant Jaume de Frontanyà és el municipi de Catalunya amb menor cens: 20 habitants el 1981. Cal notar també que la població d'aquests municipis és troba fonamentalment disseminada.

ANNEX ESTADÍSTIC

Població absoluta censal municipal

	1857	1887	1910	1936	1950	1960	1970	1981
Avià	1.212	980	1.466	2.395	2.208	2.213	1.890	1.827
La Baells	289	122	145	275	amb Cercs			
Bagà	966	793	894	1.003	1.275	2.410	2.388	2.130
Berga	5.590	4.850	5.598	6.929	8.023	9.822	12.285	13.547
Borredà	1.293	693	863	998	863	747	590	488
Brocà	483	247	208	327	amb Guardiola			
Capolat	525	243	286	296	316	220	165	145
Casserres	1.268	1.002	1.618	1.906	1.746	1.958	1.981	1.793
Castell de l'Areny	612	271	253	248	182	105	63	49
Castellar de N'Hug	1.013	611	632	503	415	422	197	157
Castellar del Riu	518	292	232	294	273	198	163	108
Cercs	613	353	606	2.380	3.186	4.148	3.669	1.901
L'Espunyola	693	331	396	552	490	470	349	311
Figols de les Mines	379	164	245	250	314	228	66	58
Frontanyà (St. Jaume de)	465	234	271	172	159	73	21	20
Gironella	763	1.379	2.931	4.517	4.410	5.638	5.703	5.600
Gisclareny	511	243	176	158	136	108	50	21
Gòsol	1.153	853	745	513	546	402	284	204
Guardiola de Berguedà	831	851	amb Brocà i St. Julià de Cerdanyola		1.334	1.936	1.848	1.393
Montclar de Berguedà	521	356	379	350	361	283	263	270
Montmajor	1.239	691	734	861	1.016	744	759	739
La Nou de Berguedà	502	261	292	445	460	451	242	148
Olvan	959	653	790	1.424	1.479	1.543	1.502	1.215
La Pobla de Lillet	2.146	1.206	1.768	2.384	2.468	2.732	2.469	2.003
Puig-reig	786	1.836	4.841	5.937	5.745	6.279	5.748	5.361
La Quar	578	319	279	211	200	142	77	43
Sagàs	730	350	343	506	490	389	294	272
Salcelles	257	137	amb Borredà					
Saldes	1.247	386	410	558	864	1.064	405	310
Sr. Julià de Cerdanyola	612	419	494	836	amb Guardiola			
Sta. Maria de Merlès	818	473	412	534	604	569	509	305
Vallcebre	974	432	457	558	618	944	648	375
La Valldan	280	273	273	393	356	419	amb Berga	
Vilada	931	410	523	824	765	717	677	602
Viver i Serrateix	833	474	487	649	622	552	538	235
	32.590	23.257	30.047	40.355	41.933	47.953	45.843	41.630

Fonts: IGLÉSIES, J.: *El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años* Barcelona. Real Academia de Ciencias, 1961.
C.I.D.C.: *Censos y Padrones de Cataluña 1940-1975*, Barcelona.
I.N.E.: *Poblaciones de derecho y de hecho de los municipios españoles. Censo de Población de 1981*, Madrid, 1982.

La mineria a l'Alt Berguedà

Ignasi Cuadros
Xavier Sanclimens

La conca carbonífera de l'Alt Berguedà pertany geològicament als estrats del Garumnià (Cretaci Superior) i s'estén paral·lelament al vessant sud del Pre-pirineu, amb una longitud de 25 km E-W i una amplada de 16 km N-S. Per tant, l'extensió aproximada de la conca és d'uns 400 km². La vall del Llobregat separa la conca en dues taques: la de Figols-Saldes-Vallcebre, al W, i la de Malanyeu-la Nou, a l'E. La inclinació dels estrats carbonífers varia de 0 a 80°, però la dominant és entre 12 i 20°. Les capes de carbó apareixen al Garumnià, que de fet és un tram sincrònic del Danià, però de facies especíal marino-lacustre. Estan formades per vetes intercalades amb margues i calcàries, agrupades en quatre paquets o capes.

– **Capa 0.** Segons Suárez del Villar (1926), ha estat molt poc explotada, i només es va tenir en compte en temps antics. És localitzada damunt un banc de calcàries i és formada per tres vetes de carbó de 15, 35 i 5 cm separades les dues primeres per bancs calcaris de 40 cm cada un i per un de marga de 5 cm.

– **Capa primera.** Es la base principal de l'explotació. Té dos grups de capes separades per un metre de calcàries. La potència mitjana és de 35 cm per a la inferior i de 45 cm per a la superior. Al damunt hi ha una capa de marga de 0 a 5 m.

– **Capa segona.** Recolza sobre les margues que fan de sostre a la primera. Igualment, els bancs de carbó estan separats per un estrat calcari d'un metre de gruix. La potència total del carbó varia de 60 a 70 cm i aproximadament 130 cm són d'estèrils. El sostre és de margues.

– **Capa tercera.** També s'anomenava, a principis de segle, «Capa Porvenir», però per la petita relació carbó/estèril aviat es deixà d'explotar. Dista 40 i 50 m de la segona i la potència del carbó és d'uns 60 cm.

És de destacar que les capes es numeren i es descriuen sempre de baix a dalt. La qualitat del carbó millora conforme es baixa topogràficament i geològicament.

Les reserves totals de carbó estimades varien entre 50 milions de Tm segons les apreciacions més pessimistes (Marin, Belseiro) i 140 milions de Tm segons les més optimistes (*Llibre Blanc de l'Energia*). Suposant un ritme d'explotació semblant a l'actual, i per a una estimació centrada en la xifra de 100 milions de Tm, hi ha carbó assegurat per a uns 250 anys.

Pel que fa a la composició de la producció, els materials extrets de l'explotació de la conca es distribueixen segons la proporció següent:

Materials volàtils	35-30 %
Carboni fix	45-60 %
Cendres brut	26-55 %
Sofre	2-6 %

La mineria del lignit de 1860 ençà

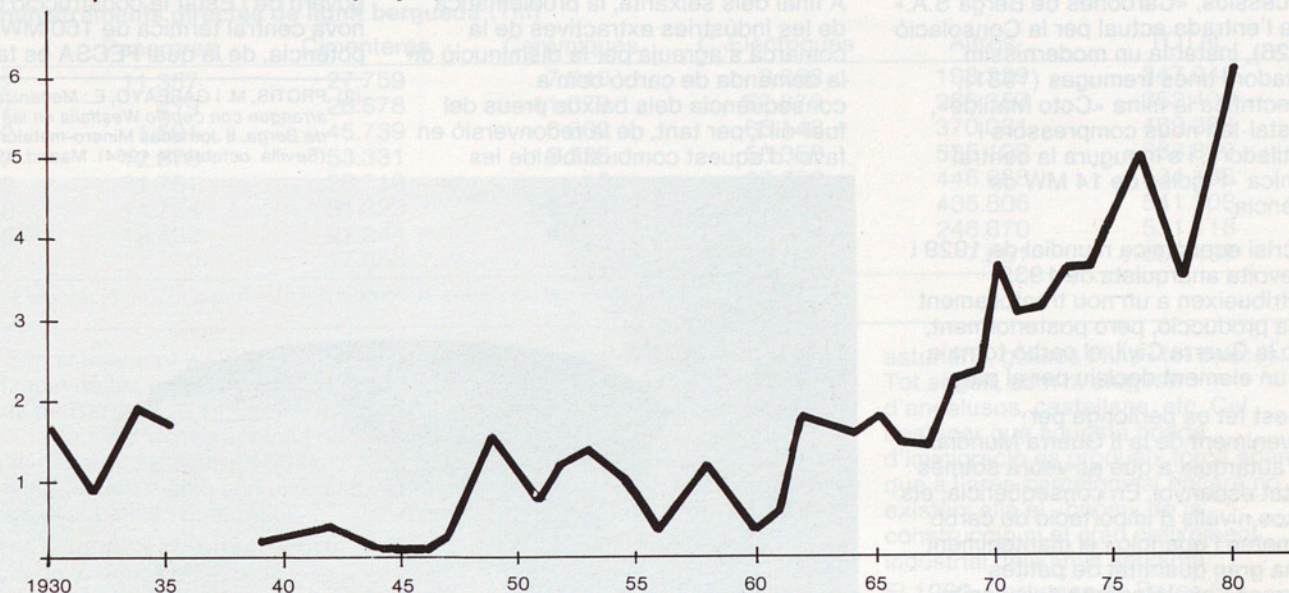
L'any 1860 s'inicia l'explotació de lignits a l'Alt Berguedà, concretament a la zona de Figols. Però aquesta explotació no es fa a gran escala fins que existeixen uns mitjans de transport adequats per poder arribar als mercats amb un preu prou competitiu. Així, l'any 1887 s'inaugura el tram Manresa-Berga del «Tranvia o Ferrocarril Económico de Manresa a Berga», promogut per sectors influents de la burgesia industrial manresana per

facilitar el proveïment de carbó a les seves fàbriques(1). Quan se n'inaugura el nou tram Berga-Guardiola, el 1893, José E. de Olano adquireix gran part de les concessions de la conca i funda la societat «Minas de Berga». També en aquest moment s'instal·la una gran fàbrica de ciment al Clot del Moro (Castellar de N'Hug), que el 1911 consumeix 25.000 Tm anyals de carbó. En aquell moment la producció total de la conca és de més de 100.000 Tm l'any, de les quals no gaire més d'un 10 % es consumeixen fora de l'àmbit industrial de l'Alt Llobregat. Durant la primera Guerra Mundial es dona un augment important en l'extracció de lignits. No arriba carbó procedent de l'exterior i la indústria catalana necessita energia per treballar per als països bel·ligerants. Es posen en explotació els jaciments de l'altra banda del riu (la Nou-Catllaràs). S'inauguren els ferrocarrils de Guardiola al Clot del Moro, propietat de l'Asland, i els trens petits, de via de 60 cm, que des de Peguera i Sant Corneli baixen el carbó fins a l'estació de Cercs. Hi ha un altre ferrocarril miner a Llinars, i telefèrics al Molí d'en Güells, Saldes i la Nou. L'etapa de recessió en els nivells de producció que s'obre amb l'acabament de la guerra s'allarga fins a l'establiment (l'any 1924) de l'enllaç ferroviari directe entre Figols i Barcelona, conseqüència de la integració del «Ferrocarril Económico de Manresa a Berga» a la «Cia. General dels Ferrocarrils Catalans», la qual cosa facilita de manera important

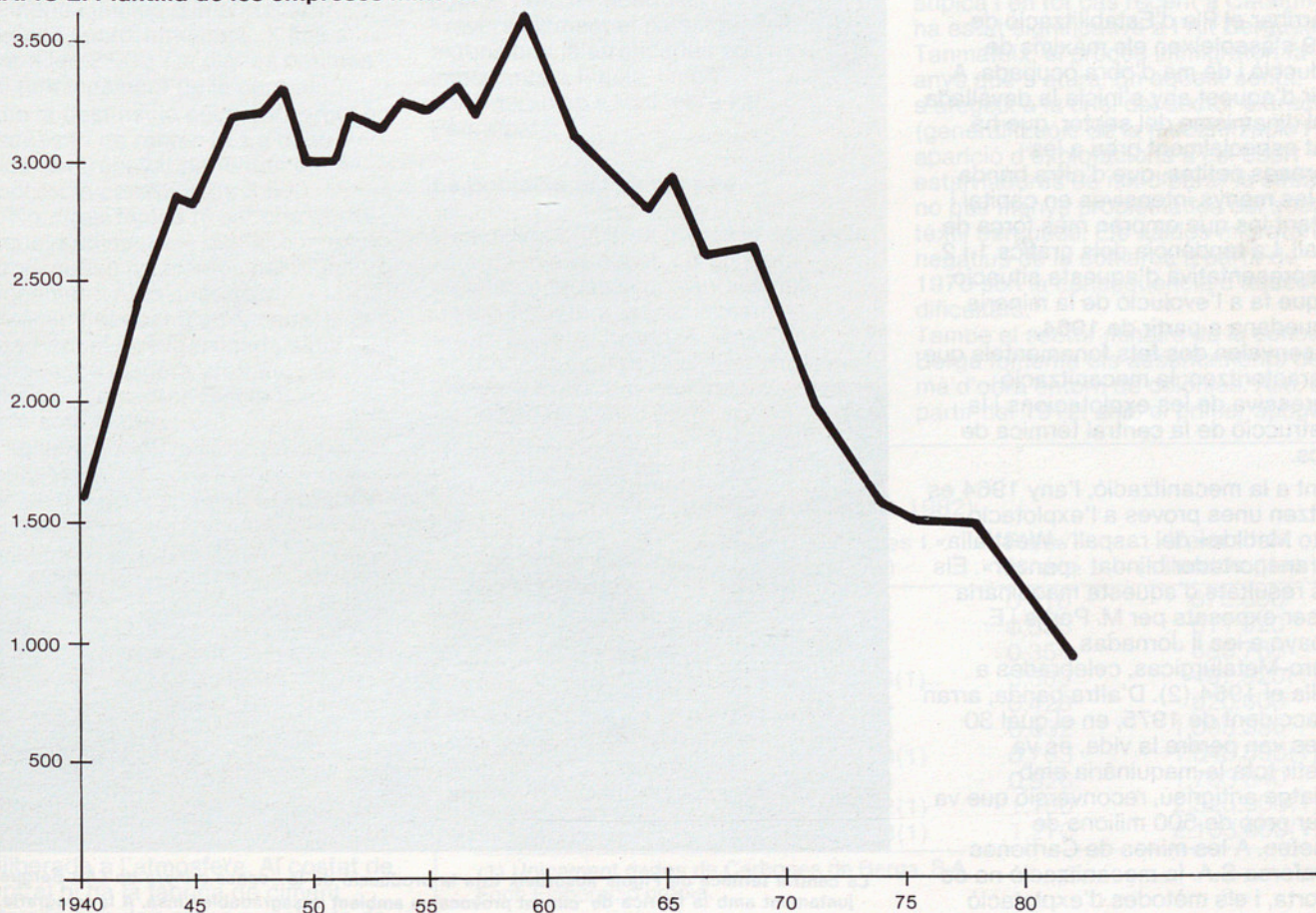
(1) PERARNAU, J.: «El carrilet Manresa-Berga: aproximació influències socioeconòmiques» a *Dovella* n.º 3. Manresa, desembre de 1981.

-----Informe Berguedà / Arrel

GRÀFIC 1: Importació de carbó a Espanya (milions de tones)

GRÀFIC 2: Plantilla de les empreses mineres

Arrel / Informe Berguedà -----

l'accés des del mercat barceloní als carbons de la conca de Berga. Els anys successius, «Carbones de Berga S.A.» obre l'entrada actual per la Consolació (1926), instal·la un moderníssim rentador i unes tremuges (1931), s'electrifica la mina «Coto Matilde», s'instal·len nous compressors i ventiladors, i s'inaugura la central tèrmica «Figols» de 14 MW de potència.

La crisi econòmica mundial de 1929 i la revolta anarquista de 1932 contribueixen a un nou trontollament de la producció, però posteriorment, amb la Guerra Civil, el carbó torna a ser un element decisiu per al país.

Aquest fet es perllonga per l'adveniment de la II Guerra Mundial i de l'autarquia a què es veurà sotmès l'Estat espanyol. En conseqüència, els baixos nivells d'importació de carbó permeten l'aparició i el manteniment d'una gran quantitat de petites empreses explotadores dels lignits berguedans, per bé que la principal característica de totes elles és la manca de competitivitat.

En arribar el Pla d'Estabilització de 1959 s'assoleixen els màxims de producció i de mà d'obra ocupada. A partir d'aquest any s'inicia la davallada en el dinamisme del sector, que ha estat especialment greu a les empreses petites, que d'altra banda són les menys intensives en capital i per tant les que empren més força de treball. La tendència dels gràfics 1 i 2 és representativa d'aquesta situació. Pel que fa a l'evolució de la mineria berguedana a partir de 1964, s'assenyalen dos fets fonamentals que la caracteritzen: la mecanització progressiva de les explotacions i la construcció de la central tèrmica de Cercs.

Quant a la mecanització, l'any 1964 es realitzen unes proves a l'explotació «Coto Matilde» del raspall «Westfàlia» i del transportador blindat «pànzter». Els bons resultats d'aquesta maquinària van ser exposats per M. Portis i E. Garbayo a les II Jornades Minero-Metalúrgicas, celebrades a Sevilla el 1964 (2). D'altra banda, arran de l'accident de 1975, en el qual 30 homes van perdre la vida, es va revestir tota la maquinària amb blindatge antigrisú, reconversió que va costar prop de 500 milions de pessetes. A les mines de Carbones Pedraforca S.A. la mecanització no és tan forta, i els mètodes d'explotació són força diferents, ja que els estrats

del Garumnià són ja força inclinats cap a Saldes.

A final dels seixanta, la problemàtica de les indústries extractives de la comarca s'agreuja per la disminució de la demanda de carbó com a conseqüència dels baixos preus del fuel-oil i, per tant, de la reconversió en favor d'aquest combustible de les

calderes industrials. Per tal, doncs, d'assegurar la demanda, es proposa al govern de l'Estat la construcció d'una nova central tèrmica de 160 MW de potència, de la qual FECSA es fa

(2) PROTIS, M. i GARBAYO, E.: *Mecanización arranque con cepillo Westfalia en las minas de Berga*. II Jornadas Minero-metalúrgicas (Sevilla, octubre de 1964). Madrid, 1966.

La central tèrmica de Figols absorbeix tota la producció de la conca minera de l'Alt Berguedà, i juntament amb la fàbrica de ciment provoca un ambient desagradable i insà. A la fotografia, la xemeneia de la tèrmica de Figols.

----- Informe Berguedà / Arrel

QUADRE 1

Subministraments directes de lignit berguedà (Tm)

Any	Papereres	Cimenteres	Ceràmiques	C. Elèctriques	Altres	TOTAL
1942	11.357	27.759	7.240	3.263	198.329	247.948
1947	419	28.678	11.079	57.873	265.357	363.406
1952	1.591	45.739	6.862	65.143	370.031	489.366
1957	12.878	53.331	16.226	56.358	525.199	663.892
1962	31.751	28.513	0	27.356	446.668	534.188
1966	14.724	31.320	5.424	54.034	435.806	541.308
1968	19.432	21.244	4.248	239.524	246.670	531.118
1973	0	17.853	0	476.793	7.851	502.497

Font: Elaboració pròpia a partir de les memòries anuals de les empreses.

carrec. Simultàniament a la mecanització de les instal·lacions de Carbones de Berga S.A., FECSA adquireix la totalitat de les accions de l'empresa minera (desembre 1967). Les conseqüències d'això són diverses en termes econòmics i energètics:

a) La central tèrmica absorbeix tota la producció de la conca minera de l'Alt Berguedà; i fins i tot s'hi crema carbó radioactiu de la conca de Calaf (100 tones diàries) i, també sovint d'altres zones més allunyades (Terol, Mequinensa, hules d'importació poloneses i nord-africanes...), fins a arribar a les 2.000 Tm diàries òptimes per al funcionament de la central.

b) Amb la destinació nova del carbó, no és necessari de rentar-lo. La central tèrmica pot treballar perfectament a una potència calorífica de 3.500 Kcal/Kg, i, per tant, s'hi pot cremar tot el paquet sedimentari, que acompanya el carbó, sense problemes per al seu funcionament. Això abarateix enormement el cost d'arrencada, i, encara permet que la calcària sigui aprofitada, de manera gratuïta, per l'empresa «Cementos Figols S.A.», situada sota mateix.

c) El lignit deixa de tenir un preu per unitat de pes, i passa a ser valorat en funció de la seva capacitat energètica (ptes./tèrmia).

d) Desapareixen els ferrocarrils i els telefèrics com a conseqüència de la pèrdua de la demanda de carbó des de fora la comarca.

e) La central tèrmica expel·leix una gran quantitat de gasos, entre els quals es troba l'anhidrid sulfurós, que en condensar-se provoca pluges àcides que afecten greument la vegetació. També cal recordar que diàriament s'hi cremen 100 Tm de carbó de Calaf, la radioactivitat del qual és alliberada a l'atmosfera. Al costat de la central hi ha la fàbrica de ciment, que també expulsa grans quantitats de

residus sòlids a l'atmosfera. Si valorem que aquest complex està situat al fons d'una vall on existeix una circulació natural d'aire fred N-S per gravetat, trobem que la contaminació es dirigeix principalment seguint el Llobregat, i d'aquesta manera afecta els nuclis de població (principalment Cercs i els seus agregats).

f) Per tal de rendibilitzar al màxim les explotacions, s'ha començat fa pocs anys l'extracció de lignit a cel obert, amb la qual cosa es disminueixen costos però es destrueix irreversiblement el paisatge. Les extensions ja arrencades són molt importants a Figols, i molt considerables a Vallcebre i al Pedraforca.

La població activa minaire

Des de les primeres dècades del segle xx arriben a la conca carbonífera algunes onades importants de mà d'obra forastera, especialment aragonesos, valencians i murcians. Acabada la Guerra Civil, comença una immigració professional relativament important de minaires del carbó

asturians, gallecs i fins i tot bascos. Tot seguit, se n'hi afegiran d'andalusos, castellans, etc. Cal destacar que aquesta onada d'immigració es produeix força abans que a l'àrea barcelonina; encara no existeix allà el «boom» de la construcció ni el gran creixement industrial dels anys seixanta.

El 1962, Carbones de Berga S.A. contracta 300 marroquins, i, més tard, 100 paquistanesos. La contractació de mà d'obra estrangera no qualificada, atípica i en tot cas recent a Catalunya, ha estat significativa a l'Alt Berguedà. Tanmateix, el procés migratori fa anys que s'aturà. En aquest sentit, s'afegeix a la crisi del sector extractiu (generalització de la mecanització i aparició d'explotacions a cel obert estalviadores de mà d'obra) la situació no pas menys problemàtica del sector tèxtil berguedà. Els saldos migratoris negatius de la comarca a partir de 1970 són la conseqüència d'aquestes dificultats.

També el sector minaire de la conca de Berga fomenta els assentaments de mà d'obra entorn de colònies. Així, a partir del 1912, amb el primer apogeu,

QUADRE 2

Valor de la producció de lignit (1972-1982)

Any	Prod. Bruta (Tm)	Tèrmies (10 ⁹)	Ptes./Tèrmia	Valor total (milers de ptes.)
1972	629.100	2,18	0,310	675.800
1973	521.179	1,82	0,336	611.520
1975	553.137	1,94	0,354	686.760
1976	365.922(1)	1,28(1)	0,389	497.920(1)
1977	415.144	1,45	0,428	620.600
1978	492.955	1,73	0,632	1.093.336
1979	581.143(1)	2,03(1)	0,763	1.548.890(1)
1980	525.122	1,84	0,926	1.703.840
1981	578.463(1)	2,02(1)	1,150	2.323.000(1)
1982	481.323(1)	1,68(1)	1,270	2.133.600(1)

(1) Únicament dades de Carbones de Berga, S.A.
Font: Elaboració pròpia.

Arrel / Informe Berguedà -----

MAPA 1: Distribució de la superfície minera

----- Informe Berguedà / Arrel

es construeixen una sèrie de colònies mineres (Sant Corneli, la Consolació, el Carme, la Rodonella, Sant Salvador ...) per facilitar l'accés dels treballadors als centres de producció, les quals no han tingut l'èxit de les colònies tèxtils del Llobregat. Van ser concebudes pel Comte de Figols de manera força avançada per l'època: pisos de 90 m², amb wàter, en edificis de pedra sòlida calcària de 3 o 4 plantes. Malgrat això, la gent es resisteix a viure-hi, per dues raons fonamentals:

l'existència dels fums expel·lits per la central i per la fàbrica de ciment, que fan l'ambient desagradable i insà, i per la preferència general per viure als pobles grans, i especialment a la ciutat de Berga.

Dins del marc del decreixement demogràfic comarcal, l'evolució de la població directament relacionada amb les explotacions del lignit palesa clarament les oscil·lacions de l'ocupació generada pel sector. En aquest sentit, la població dels municipis més directament afectats per les mines coneix un màxim durant la primera Guerra Mundial, tot reflectint també l'efecte de la crisi del 29. D'altra banda, no hi ha una disminució durant la Guerra Civil, ja que precisament en època de conflictes augmenta la demanda d'energia. El creixement és molt fort fins al Pla d'Estabilització, que posa fi a l'autarquia energètica, i, a partir de llavors, la població d'aquests municipis no ha fet més que disminuir.

Situació actual

Després de quasi un segle d'intensa activitat, la mineria es troba avui en una situació crítica; la seva vitalitat econòmica està molt per dessota d'altres temps.

Una primera causa d'aquesta crisi de la mineria és l'elevat cost de la mà d'obra, ja sigui pel cost salarial, o bé

Població activa minaire per municipis (percentatges sobre el total de població activa)

Figols	59,0 %
Vallcebre	57,5 %
Saldes	56,0 %
La Nou	55,3 %
Cercs	42,5 %
Guardiola de Berga	38,7 %
Bagà	37,5 %
La Pobla de Lillet	22,6 %
Berga	12,7 %
Vilada	8,0 %

Font: Padró Municipal 1975 i elaboració pròpia.

Quadre 3

Cost salarial de les empreses mineres

Massa salarial bruta declarada per C.B.S.A. el 1982	1.288.813.508,95
Assegurances (estimació del 40 %)	859.000.000,00
COST DE LA MÀ D'OBRA	2.147.813.508,95
Tm produïdes	502.894
Preu per Tm en Ptes.	x 4.041
GUANYS	2.032.200.000

Font: Carbones de Berga, S.A.

per la importància que les assegurances assoleixen en funció del règim especial de la mineria del carbó. Segons el quadre 3, els ingressos totals d'una empresa minera són inferiors al cost salarial, sense incloure-hi ni els pagaments a les empreses subcontractades, ni els costos de manteniment, ni les inversions. Els problemes que se'n segueixen són clars.

Un segon factor important és la baixa productivitat del treball. En aquest aspecte incideixen elements de mala organització del treball i d'estructura de la mecanització.

Un altre factor, que afecta la mineria de manera desfavorable, és el baix preu del carbó, malgrat que hi hagi subvencions estatals, aquí molt més inferiors que en d'altres països europeus productors de carbó(3). Això va bastant lligat a la política energètica del P.E.N., que preveu l'ús del carbó per a la generació d'electricitat com a mitjà de transició entre el petroli i l'energia nuclear.

Un quart motiu de l'esmentada situació d'estancament és la pèrdua de la majoria del mercat, fa uns anys, en mans de la competència del petroli, llavors a bon preu; això va dur cap a la dependència econòmica d'un únic client, i la mineria restà només en funció de la central.

Aquest fet va lligat a una altra causa de l'estancament, que és la dependència «estructural» de C.B.S.A. respecte a F.E.C.S.A., de la qual és propietat, cosa que li resta iniciativa i capacitat de decisió.

Per afrontar la situació de crisi es mira de buscar-hi algun remei. N'és un la reducció de la plantilla, però s'ha arribat a un cert límit si es vol fer funcionar una mina amb tres explotacions, i, si a més, s'ha de fer portar el carbó de fora. Per poder tirar endavant la producció, les empreses han procurat reduir el treball de les explotacions, substituint-lo per empreses subcontractades, que no es

(3) GARCIA, S.: «La mineria al Berguedà» a l'Erol n.º 2 Berga, setembre de 1982.

Arran de la construcció de la central tèrmica de Figols, FECSA es fa seves les accions de Carbones de Berga, S. A. A la fotografia la boca d'entrada a la mina La Consolació -avui tanca da- a la fi de la vaga de l'any 1977.

Arrel / Informe Berguedà

Quadre 4

Evolució de l'estructura de generació elèctrica

	1960	1970	1975	1980	1985
Carbó Twh	2,4	12,7	16,0	37,0	36,0
Carbó %	12,8	23,1	18,8	27,0	16,5
E. hidràulica Twh	15,5	26,2	30,0	36,0	45,0
E. hidràulica %	82,8	47,9	35,3	26,5	20,5
Camb. líquids/gasosos Twh	0,8	15,0	33,0	23,0	16,0
Camb. líquids/gasosos %	4,4	27,4	38,8	17,0	7,0
E. nuclear Twh	-	0,9	6,0	4,0	123,0
E. nuclear %	-	1,6	7,1	29,5	56,0
Total sector elèctric	18,7	54,8	85,0	136,0	220,0
(1) E. prim. equiv. 10 tec	9,1	20,9	29,9	48,0	77,7
(2) Dem. bruta int. d'E.	30,7	64,1	95,0	137,0	190,0
(1)/(2)/10 ⁶ tec	29,7	32,6	31,5	35,0	41,0

Font: P.E.N.

regeixer per les disposicions especials de la mineria del carbó, amb l'estalvi consegüent en el cost de la mà d'obra. Un altre recurs per reduir costos de personal és treballar a cel obert. El quadre 5 mostra el cost d'explotació menor dels treballs a cel obert als interiors.

Quadre 5

Costos a l'interior i a cel obert en jornals/1.000 Tm brutes a «Carbones del Pedraforca, S.A.»

A l'interior:

Explotació	97,75 Jornals
Preparació	197,30 Jornals
Transport	26,95 Jornals
Serveis	37,20 Jornals
TOTAL	359,20 Jornals

A cel obert:

TOTAL	63,00 Jornals
--------------	----------------------

Font: Carbones de Berga, S.A.

Ara bé, aquests càlculs no tenen en compte els costos socials i ecològics que es generen amb les explotacions a cel obert, tot plegat per una quantitat poc important de carbó: a la zona de Figols s'estimen les reserves existents només entre 750.000 i 1.000.000 de Tm i a la zona del Pedraforca els jaciments no són superiors. També s'està estudiant la clapa de la Nou-Catllaras (on l'estructura és igual que a Figols però de menys potència, i més complicada), mentre que la de Cercs-Peguera es desestima. A més el ritme d'extracció és força lent i, en aquest sentit, el volum obtingut de material representa una petita part del total del jaciment; així, l'any 1982 s'han extret 222.956 Tm segons aquest procediment, quan les reserves subterrànies (segons el «Llibre Blanc de l'Energia») es xifren en 94 milions

de Tm pràctiques.

En resum, l'explotació a cel obert és una sortida econòmicament viable a curt termini, però que genera considerables deseconòmies sobre la comarca i, per tant, condiona en bona part les possibilitats de desenvolupament econòmic en el futur. El recurs tradicional del sector privat deficitari, i en particular dels sectors de la mineria i les indústries bàsiques del metall, ha estat la nacionalització de les explotacions productores d'aquell dèficit, tot mantenint en mans privades les que són viables. En aquesta línia, i anant més enllà de la política de

subvencions de l'Estat que fins ara s'han dut a terme, es planteja com una possible alternativa la nacionalització de les explotacions mineres de Carbones de Berga, encara que F.E.C.S.A. conservaria la central tèrmica. Tanmateix, l'actual política del sector públic pretén la no assumció de deutes provinents del sector privat, a excepció dels casos de major urgència, i en aquest sentit, F.E.C.S.A. és una empresa amb quantiosos beneficis globals, malgrat que el seu deute creditici sigui elevat com a conseqüència de les inversions en centrals nuclears (5).

A manera de resum d'aquesta problemàtica relacionada amb el sector miner berguedà, sembla que es poden apuntar, doncs, dues característiques, d'altra banda relacionades: en primer lloc, la concentració de la demanda de carbó (central de Cercs) i en segon lloc, la necessitat de reduir els costos d'explotació. En aquest sentit, l'objectiu bàsic per a la central tèrmica hauria de ser poder mantenir la competitivitat de l'energia, elèctrica produïda al Berguedà. Perquè el cost

(4) L'EROL n.º 4: «La riuada al Berguedà» (dossier). Berga, març de 1983.

(5) DEL VAL, A.: *¡Apaga y vámonos! El negocio nuclear de las eléctricas*. Ed. España Crítica. Dossier n.º 15. Madrid, 1983.

La limitació dels jaciments a cel obert condiona el futur de la indústria extractiva berguedana. En la fotografia les mines a cel obert prop de Sant Corneli.

----- Informe Berguedà / Arrel

sigui menor, s'explota el carbó a cel obert, malgrat la limitació de les reserves i el seu previsible esgotament d'aquí a pocs anys.

La limitació dels jaciments a cel obert condiona el futur de la indústria extractiva berguedana i planteja les opcions principals per als pròxims anys. D'una banda, segons les actuals condicions d'explotació en esgotar-se el carbó de les mines a cel obert, el major cost de les interiors no farà rendible el seu aprofitament per a la central. El paral·lel desenvolupament de les fonts d'energia complementàries al carbó deixarà les explotacions de lignits del Berguedà en una situació crítica, que en qüestionarà la continuïtat. El quadre 6 palesa la marginació prevista per al carbó dins del plan Energètic Nacional, on és clara la substitució de les fonts tradicionals d'energia per la termonuclear (6).

D'altra banda, encara que en els propers anys augmenti el consum d'energia elèctrica, cal considerar les

QUADRE 6

Potència instal·lada a Catalunya

Tèrmica convencional (1980) i tèrmica nuclear (1986)

	P.I. Tèrmica convencional (1980)		P.I. Tèrmica nuclear (1986)(1)
Carbó	170 MW	Ascó I	930 MW
Fuel-oil	1.673 MW	Ascó II	930 MW
Fuel-oil/gas	970 MW	Vandellós II	982 MW
TOTAL	2.813 MW	TOTAL	2.842 MW

(1) Previsió

Font: Plan Energético Nacional i elaboració pròpia.

centrals tèrmiques de fuel i gas situades prop d'àrees més poblades i industrials amb importants avantatges comparatius, respecte a la central tèrmica de Cercs, pel que fa a l'aprofitament integral d'electricitat i calor.

L'actual política energètica, doncs, pot menar la mineria berguedana cap a la desaparició a llarg termini,

paral·lelament amb l'empobriment dels jaciments a l'aire lliure i, alhora, a l'encariment dels carbons obtinguts, sobretot si s'acompleixen les previsions quant al desenvolupament de fonts d'energia alternatives.

(6) MINISTERIO DE PLANIFICACION DEL DESARROLLO: *Plan Energético Nacional 1975-1985*. Madrid, 1973.

Sector tèxtil i la crisi industrial

Josep Gallet

El desenvolupament de la indústria de manufactures tèxtils al Berguedà es produeix en els inicis de la industrialització de Catalunya. És, per tant, una comarca característica de les anomenades d'industrialització antiga, en les quals s'aprofita bàsicament el riu com a font generadora d'energia. En els orígens del tèxtil berguedà, ja es troba el tercer nucli tèxtil del Principat l'any 1765 a la Pobla de Lillet. Des de 1743 al 1781 s'estableixen 23 fàbriques tèxtils, del 1781 al 1802, 23; de 1803 a 1808, 22, i de 1820 a 1823, 37, que donaven a la comarca un total de més de 100 fàbriques que fabricaven més de 1.000 peces, amb cotó portat de Motril, Múrcia, Eivissa, Brasil...

Una bona part d'aquesta revolució industrial fou deguda a l'avenç tecnològic que portà a terme Ramon Farguella, fuster de Berga, el qual ideà la màquina de filatura anomenada La Berguedana, que podia moure 130 fusos quan les precedents en movien 30-40, els anys 1790-1795. Aquest caràcter de comarca tèxtil tradicional, que ha promogut el desenvolupament del Berguedà, és actualment el principal problema amb el qual es troben els municipis berguedans, ateses les dificultats d'adaptació de la indústria a les noves necessitats tecnològiques i tècniques.

Les colònies tèxtils

Les colònies industrials foren una manera peculiar d'organitzar la vida econòmica i social dels treballadors del tèxtil. L'empresari, a més d'esser propietari de la unitat productiva, és a dir, la fàbrica, és també qui té la propietat de tots els béns col·lectius

que utilitzen els treballadors de les seves empreses: l'escola, l'habitatge, els centres recreatius. Geogràficament les colònies es creaven al voltant dels rius, en funció de les necessitats d'energia de les fàbriques; naturalment quedaven aïllades de qualsevol nucli de població, cosa que evitava el contacte amb els altres treballadors. Aquesta situació, en tenir el treballador de la colònia tot un sistema de vida que girava al voltant de l'empresari, no tenia res a veure amb la de qualsevol altre treballador que tingués la vivenda fora del lloc de treball. La localització de les colònies va representar una adaptació de l'empresariat al no intervencionisme d'un Estat central, garantint així l'individualisme econòmic i la iniciativa privada sota l'ordre social del capitalisme industrial. El fet real és que el sistema de colònia representava per a l'amo diversos tipus de control:

– **Ideològic.** Els treballadors no eren lliures d'expressar opinions contràries a l'estructura social en la qual estaven instal·lats. És més, l'objectiu era que els treballadors miressin l'empresari com el valedor dels seus interessos, perquè no era possible un canvi social. L'escola, el capellà, el «poder municipal» que assumia de fet l'amo, eren eines que ajudaven a mantenir l'estabilitat laboral.

– **Físic.** La mateixa estructura física dona mostres de la concepció de la colònia com a espai físic defensiu de l'enemic extern o de l'intern, pel control constant a què es veia sotmès.

– **Econòmic.** El treballador vivia en un pis i cobrava un sou de l'amo, comprava a la seva botiga, portava els

nens a l'escola de l'amo i anava a missa amb el capellà que posava l'amo. Si aquest volia, l'obrer perdia tot el que li podia donar un benestar econòmic immediat.

Com pot deduir-se, la raó fonamental de l'establiment de les colònies tèxtils al Llobregat és, a més de l'aprofitament energètic de l'aigua, la supressió dels conflictes socials que resulta de la dominació establerta per l'empresari sobre els seus treballadors. En el moment que s'instal·len les colònies i s'organitzen els primers moviments obrers, el Berguedà, geogràficament allunyada d'aquests centres, ideològicament conservadora, era la zona ideal per poder organitzar les colònies industrials.

La situació actual de les 13 colònies inicialment construïdes és força diferent de la dels seus primers anys de vida. Els treballadors ja no viuen majoritàriament a la colònia; l'amo ha deixat de finançar els serveis públics.

A més, l'amo ha evolucionat i s'ha tornat empresari, abandonant el seu paternalisme i en bona part renunciant a la seva dominació ideològica. Malgrat tot, el substracte ideològic que ha comportat tota una vida de relacions laborals de dominació no pot considerar-se totalment oblidat. Colònia per colònia, la situació actual és la que descrivim tot seguit.

Colònia Rosal. Situada al terme d'Olvan, fou fundada l'any 1858 i ha estat una de les fàbriques més prestigioses de la comarca. L'any 1979 patí una forta crisi, solucionada inicialment amb l'assumpció per part dels treballadors del 51 % del capital i amb la rotació en tres grups dels 600 treballadors que s'hi van quedar.

----- Informe Berguedà / Arrel

QUADRE 1

Població ocupada al tèxtil segons dimensió establiments

Anys 1971, 1975, 1980

	1971		1975		1980	
	Centres	Treballadors	Centres	Treballadors	Centres	Treballadors
1-5	28	51	24	51	14	30
6-25	12	194	12	206	11	170
26-50	8	298	10	298	5	186
51-250	16	2.218	14	2.209	16	2.425
251-500	6	2.028	6	2.107	5	1.386
501-1.000	3	2.182	4	2.981	2	1.176
Més de 1.000	1	1.101	-	-	-	-
TOTAL	74	8.072	70	7.872	53	5.373

Font: Elaboració pròpia en base a la informació directa de les empreses.

La Plana. Situada al terme d'Avia, tancà les seves portes l'any 1963.

Colònia Bassachs. Situada a la barriada que li dona el nom, al terme municipal de Gironella, ha estat una de les poques colònies que no ha patit greument la crisi del tèxtil, a causa de la paulatina modernització que ha anat fent de la seva maquinària, i perquè ha transformat a poc a poc la colònia en empresa, fins a posar-la a un nivell que li permet marges de competitivitat. En aquests moments hi treballen 220 persones.

Viladomiu Nou. Colònia llegendària a la comarca, ha estat una de les empreses tèxtils més conegudes de Catalunya. A finals de l'any 1982 ha entrat en crisi a causa d'una manca de reestructuració a tots nivells. En aquest sentit, és l'exemple més clar de l'escassa capacitat competitiva de l'estructura de colònies en períodes de crisi.

Viladomiu Vell. Situada al terme de Gironella, aquesta colònia va aprofitar

el Pla de Reestructuració Tèxtil de 1982 per actualitzar la fàbrica a formes més competitives. Forma, junt amb la Colònia Marsal, Manufactures Viladomiu S.A. Actualment dona feina a 241 treballadors.

Colònia Marsal. Actualment té 187 obrers, bona part dels quals viuen a Puig-reig. Manté un torn voluntari que treballa els caps de setmana.

Colònia Monegal. Situada al terme municipal de Casserres, tancà l'any 1966.

Colònia Guixaró. Aquesta colònia no ha sofert fins ara crisis fortes que l'hagin obligada a reestructuracions de

plantilla. Ocupa 342 treballadors. Es situada al terme de Casserres.

Colònia Prat. Va sofrir una forta crisi l'any 1980, a causa dels problemes que va tenir amb la comercial que s'encarregava de la venda dels productes que elaborava, la qual cosa provocà inicialment el tancament de la fàbrica durant un espai de temps curt, i posteriorment acomiadà 188 treballadors. La fàbrica té una estructura moderna que li permet tenir un elevat marge de competitivitat.

Colònia Pons. Fundada l'any 1876, ocupa avui 431 treballadors. No ha tingut crisis fortes que l'hagin abocat a

QUADRE 2

Població activa tèxtil per municipis. 1980

Berga	1.309
Bagà	124
Cercs	108
Guardiola	93
Castellar de N'Hug	227
La Pobla de Lillet	129
Borredà	35
Casserres	360
Gironella	1.073
Puig-Reig	1.502
Avia	156
Vilada	184
Olvan	73
TOTAL	5.373

Font: Elaboració pròpia en base a la informació directa de les empreses.

El riu és la base natural de l'eix nord-sud entorn del qual es for maren les indústries tèxtils. L'augment inesperat del seu cabal el mes de novembre de l'any passat provocà quantiosos danys a tota la comarca.

Arrel / Informe Berguedà -----

QUADRE 3

Inversions industrials superiors al milió de ptes. 1973-1980 (milers de ptes.)

	Noves inversions		Ampliacions		Total inversió		% s/total Catalunya
	Llocs treball	Valor	Llocs treball	Valor	Llocs treball	Valor	
1973-76							
Tèxtil	125	24.957	11	839.982	136	864.939	5,9
Total	346	63.907	104	938.297	450	1.002.204	1,1
1977-80							
Tèxtil	74	107.514	27	313.343	101	420.857	3,3
Total	199	154.193	28	319.487	227	473.680	0,5

Font: COCINC. Registre d'inversions industrials, 1973-1980.

reestructuracions fortes de personal. **Colònia Vidal.** L'any 1980 va tancar definitivament les seves portes i la Comissió del Pla de Reestructuració va acceptar acomiadar tots els treballadors. L'empresa al·legava que era inviable la seva supervivència. Els sindicats consideraven que la reestructuració havia d'afectar sols una part dels treballadors, i que s'havia de mantenir la part de la colònia que podia ésser competitiva.

Colònia Manén. Fou tancada l'any 78, i va ser oberta de nou l'any 82, si bé amb molt menys personal (22) que en el moment de la clausura, i amb una estructura que ja no tenia res a veure amb la de la colònia.

L'Ametlla de Merola. És una de les colònies més conegudes, fundada l'any 1876 pels Serra i Feliu. Ha conservat els serveis que l'empresa donava als treballadors, i ha aconseguit també que l'empresa sigui competitiva; malgrat la crisi del sector compta amb més de 600 treballadors. D'aquests, 430 treballen a Serra i Feliu, i 249 a Bonser, que a mitjan 1982 es va traslladar al poble veí de Navàs.

L'aiguat que va patir el Berguedà el 6 i 7 de novembre del 82 la va afectar profundament, i va tenir més de 500 milions de pèrdues, a més de les dels camps, garatges, etc., que l'han portat a una suspensió temporal de contractes.

Característiques de la indústria

El Berguedà s'inclou dins les comarques d'industrialització antiga de Catalunya, i, en aquest sentit ha estat el sector tèxtil el promotor del procés industrialitzador iniciat a mitjan segle passat. La importància del sector es manifesta en observar el nombre d'ocupats que genera: l'any 1975 els treballadors tèxtils representaven el 75

% de l'ocupació industrial a la comarca i el 43 % del total de la població.

Segons el quadre 1, la població ocupada al tèxtil decreix entre 1971 i 1980 dels 8.072 treballadors als 5.373, és a dir, una disminució del 33 %. Aquest decreixement és més intens en les empreses de més de 250 treballadors, les quals perden la meitat dels seus efectius, per bé que les petites empreses (fins a 50 treballadors) també pateixen els efectes de la desocupació. Només el grup de les empreses mitjanes manté el nombre de treballadors i alhora el d'establiments industrials en funcionament. En aquest sentit, sembla definir-se una dimensió òptima d'explotació entre els 50 i el 250 homes de plantilla. D'altra banda, la davallada en l'ocupació de les grans empreses de més de 500 treballadors (3.283 el 1971 enfront de 1.176 el 1980) fa pensar en importants des economies d'escala, que són degudes en part a l'organització en

colònies tradicional a la comarca. En definitiva, doncs, en els darrers anys va disminuint la tradicional concentració del sector en les grans empreses, tot afavorint les de dimensió mitjana.

La localització geogràfica de les empreses tèxtils dins la comarca s'especifica en el quadre 2. Segons aquest, els municipis amb més importància tèxtil són Puig-reig (1.502 treballadors tèxtils), Berga (1.309) i Gironella (1.073). D'altra banda, els 13 termes municipals on hi ha indústria de manufactures tèxtils s'arreglaren segons l'eix natural del Llobregat, començant a Castellar de N'Hug i acabant a Puig-reig, d'acord amb els objectius dels empresaris de la primera industrialització de la comarca: l'aprofitament del riu com a font d'energia i com a via natural de transport.

L'anàlisi de les inversions industrials al Berguedà palesa també la importància del sector tèxtil dins del dinamisme econòmic comarcal. Així doncs, entre

QUADRE 4

Atur registrat per branques d'activitat. Juny 1982

	Nombre	Percentatges	Percentatges Catalunya
Agricultura	8	0,4	0,3
Extractives	30	1,7	0,7
Tèxtil	740	40,8	9,1
Calçat i confecció	3	0,2	2,3
Fusta i mobles	26	1,4	2,4
Paper i AA.GG.	8	0,4	2,4
Químiques	15	0,8	3,6
Metal·lúrgiques	11	0,6	14,3
Construcció	328	18,1	19,9
Serveis	302	16,7	22,5
Sense ocup. anterior	330	18,2	19,3
Resta	12	0,7	3,2
TOTAL	1.813	100,0	100,0

Font: GENERALITAT DE CATALUNYA. Dept. De Governació. Butlletí d'Ocupació. Juny 1982.

----- Informe Berguedà / Arrel

1973 i 1980 més del 87 % de les inversions es corresponien amb projectes d'empreses de manufactures tèxtils. Ara bé, els llocs de treball generats pel sector només assolien el 35 % de l'ocupació creada en el mateix període, amb el que això vol dir d'augment en la relació capital-treball (K/L) i, per tant, de substitució de mà d'obra per maquinària en funció bàsicament de l'actual situació problemàtica del sector. D'acord amb l'anterior observació, el quadre 3 assenjala una major inversió en ampliacions d'explotacions ja existents, més intensives en capital, que no pas en noves inversions. La comparació entre els dos períodes quadriennals 1973-76 i 1977-80, mostra tant la menor inversió absoluta al segon període com el menor nombre de llocs de treball generats. D'acord amb això, el percentatge de la inversió tèxtil al Berguedà sobre la total catalana en el sector es redueix del primer al segon període del 5,9 % al 3,3 %, disminució que manifesta uns processos inversors a la comarca de menor intensitat que a Catalunya. Tota aquesta situació de crisi té les seves conseqüències immediates en l'agreujament del problema de l'atur i en l'endegament en els darrers anys de Plans de Reestructuració i de Reconversió Tèxtil.

Crisi tèxtil i atur

La crisi del tèxtil al Berguedà ve induïda pels mateixos tractors que incideixen en la crisi general del sector. Entre les característiques més importants es poden destacar:

- la manca d'inversions al sector, la qual cosa ha impossibilitat una renovació tecnològica que permetés fer més competitives les explotacions;
- l'entrada en el joc competitiu de països amb majors graus de competitivitat, ja siguin per la seva industrialització tradicional i avançada (Itàlia, França), o bé pels avantatges comparatius en cost de mà d'obra i de factors de producció (Brasil, Formosa);
- l'augment continuat durant la dècada dels setanta dels costos de primera matèria i de l'energia.

De les causes específiques de la comarca s'assenyalen:

- els costos elevats generats per l'estructura en colònies;
- les dificultats de comunicació i de transport de la producció cap als seus mercats;
- la pèrdua de competitivitat del tèxtil

comarcal enfront d'altres comarques catalanes de nova industrialització (Vallès Occidental, Baix Llobregat, Barcelonès).

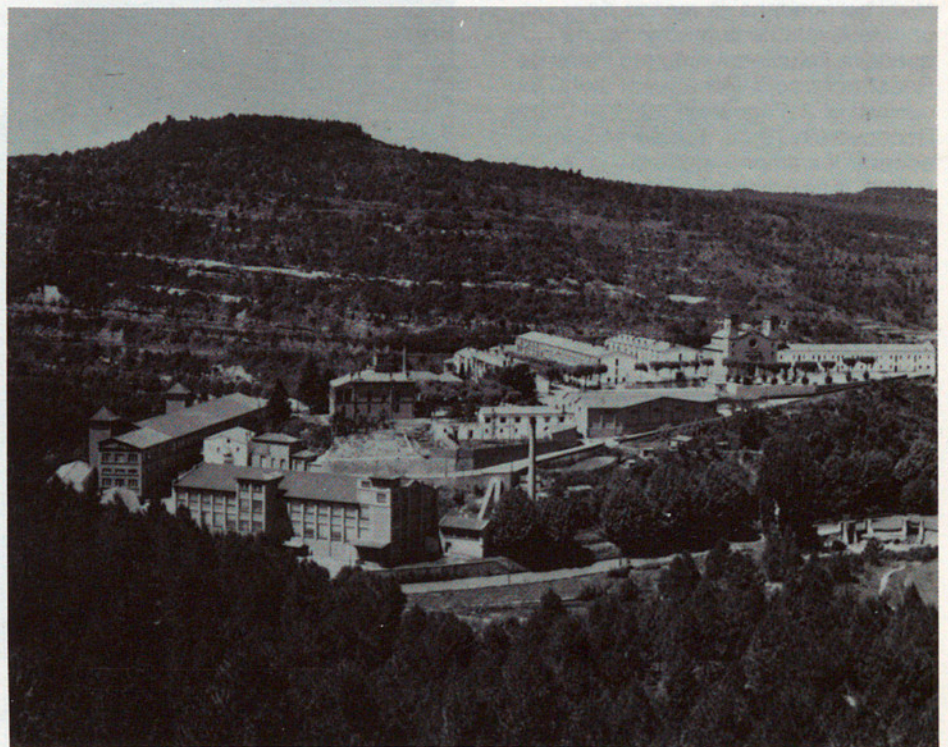
Per intentar solucionar aquesta greu situació de crisi, es va fer un primer pas amb l'establiment dels Plans de Reestructuració Tèxtil. Aquests plans s'endegaren amb l'objectiu de millorar tant les condicions de producció com les de distribució dels productes manufacturats tèxtils. Així, es tancaren varies empreses per tal d'assegurar la supervivència de les altres, malgrat que en la pràctica no va tenir efectes beneficiosos per superar la crisi, perquè no hi va haver mai una reconversió en profunditat del sector. Aquests plans només van servir perquè els treballadors que es quedaven al carrer tinguessin condicions socials (indemnitzacions, atur, etc.) superiors a les que haguessin tingut sense acollir-se l'empresa a aquests plans. Al llarg dels anys setanta la crisi va augmentar, cosa que repercutí sobretot a la petita empresa familiar, que es veu afectada, i en l'estancament de la contractació per part de la mitjana i gran empreses, que veuen agreujar-se la crisi.

Aquesta situació arriba a un límit a finals de la dècada dels setanta en què moltes empreses veuen impossible

seguir treballant, perquè la competència s'ha fet molt més forta i no poden continuar amb els seus costos de producció. Amb l'acord dels sindicats i la patronal el govern recobra els Plans de Reestructuració. Hi ha dos objectius a plantejar:

- que un conjunt d'empreses que es veurien obligades a tancar les portes puguin treballar amb una reestructuració de plantilla que els permeti seguir treballant;
- que els treballadors que vagin a l'atur ho facin en millors condicions.

Les reduccions de plantilla definitivament aprovades afectaven les empreses següents (15 d'octubre de 1981): Colònia Vidal (342 treballadors), Manufactures Viladomiu (181), Colònia Prat (188) i Manufactures Berenguer (35). Aquesta xifra, que incrementava el nombre elevat d'aturats que s'havia anat produint en els darrers anys al tèxtil, de vegades per tancaments totals com la colònia Manén, Texcosa (18) o Hydrosa (45), o amb pèrdues parcials fortes de plantilla com la Colònia Rosal (200), o simplement amb baixes no cobertes, ha anat reduint les plantilles fins a arribar a la situació actual en què incrementava fortament l'atur a la comarca.

Les colònies industrials foren una manera peculiar d'organitzar la vida econòmica i social dels treballadors del tèxtil.

Arrel / Informe Berguedà -----

QUADRE 5

Empreses Adscrites al Pla de reconversió Tèxtil, 1981

	Nombre treballadors	Variació plantilla		
		Total	Jubilacions anticipades	Altres
Hijos de J. Ferrer	225	-	-	-
Manufacturas St. Salvador	113	-26	-	-26
Comercial Viladomiu S.A.	340	-55	-18	-37
Manufactures Pons	340	-74	-7	-67
Serra Feliu	430	-33	-	-33
Hilaturas Berguedà	211	-	-	-
Ferrer S.A.	145	-	-	-
Hilaturas Avià	91	-	-	-
S.A. Asensio	159	-	-	-
Pere Plans	75	-	-	-
TOTAL	2.129	-188	-25	-163

Font: Elaboració pròpia.

L'atur al Berguedà, segons assenyala el quadre 3, assoleix el 10 % de la població activa de la comarca, percentatge inferior a la mitjana catalana però que s'agreuja per la concentració sectorial de l'atur registrat: el 41 % dels aturats són treballadors tèxtils. La resta de sectors d'activitat, amb les excepcions de la mineria i l'agricultura, assoleixen una importància sobre el total de l'atur inferior a la catalana.

El problema de fons de la indústria tèxtil berguedana, la manca de competitivitat de la producció, no quedava solucionat amb els Plans de Reestructuració. Per aquest motiu fou aprovat el 3 d'agost de 1981 el Pla de Reconversió Tèxtil, que perseguia adaptar les empreses de la comarca a formes més competitives de producció, mitjançant una renovació de la maquinària i tecnologia important. Per aconseguir-ho el Pla disposa de 140.000.000.000 de ptes. en cinc anys.

Les condicions que les empreses han de reunir són diverses:

- presentar un estudi que contingui l'estat de l'empresa al final del Pla, personal afectat, compromís de renovar la maquinària depreciada, dades de mercat, situació econòmica i financera, productivitat, etc.;
- estar al corrent de pagament de la Seguretat Social i de les obligacions derivades dels Plans de Reestructuració.

Els beneficis que el Pla dona són entre d'altres:

- exempcions fiscals per a la compra de maquinària;
- un 70 % de la inversió total entre subvenció i crèdit a baix interès.

Poc després que sortís aprovat el Pla de Reconversió, una important i prestigiosa empresa de la comarca, Viladomiu Nou, demana acollir-s'hi. La petició és acceptada. Poc temps després té lloc la suspensió de pagaments a causa de la greu crisi

financera que té, i el pla li retira l'acolliment.

Actualment les empreses acollides al pla ocupen un total de 2.129 treballadors, és a dir, el 40 % del total d'actius agrícoles.

El sistema de colònia representava per a l'amo diverses classes de control, tant ideològic i físic com també econòmic.

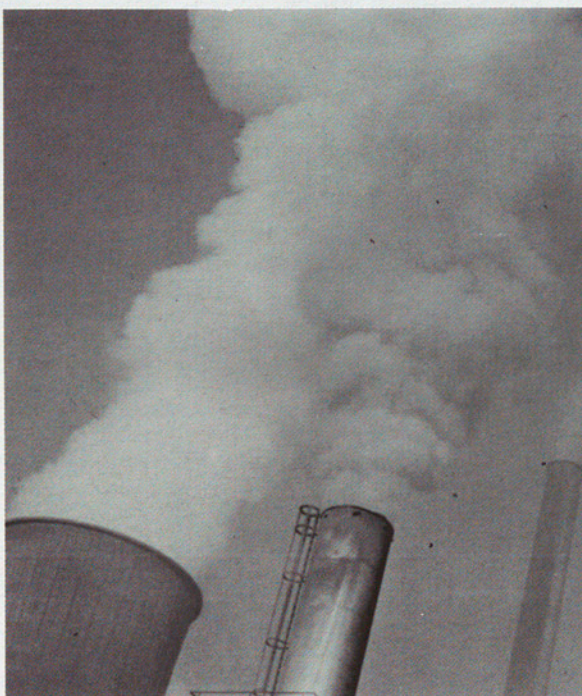
Unes reflexions a l'entorn del desenvolupament futur del Berguedà

Centre d'Estudis de Planificació

El Berguedà és una comarca d'industrialització antiga en estancament, caracteritzada per una accessibilitat no gaire bona, per un decreixement demogràfic accentuat aquests darrers anys i per una forta especialització en dos sectors actualment en crisi: el tèxtil i la miner del lignit. Dels nuclis de població importants, només Berga manté un cert dinamisme com a conseqüència del caràcter de centre comercial i de serveis que li confereix el factor de capitalitat. En aquest context, les tensions latents en funció d'una especialització sectorial excessiva s'han vist agreujades amb l'endègament a mitjan anys setanta de la crisi econòmica, crisi que d'altra banda té un caràcter eminentment industrial i, per tant, incideix de manera important sobre l'economia de la comarca. L'empitjorament de la situació del Berguedà es manifesta amb l'augment de l'emigració i, alhora, de l'atur. Per afrontar aquesta problemàtica és necessari definir un nou model de desenvolupament que tingui com a objectiu final el creixement integrat de la comarca a partir, fonamentalment, de la diversificació de les seves activitats productives. D'acord amb això, s'estableixen dues línies d'actuació bàsiques: la reestructuració dels sectors base (tèxtil i miner) de la comarca i la potenciació de les activitats econòmiques alternatives.

Pel que fa al primer conjunt de mesures, cal diferenciar entre l'evolució previsible del sector miner d'una banda i el tèxtil de l'altra. La restricció fonamental que condiciona el futur de les explotacions mineres al Berguedà és la dificultat per reduir el cost de producció del carbó i, per tant, augmentar-ne la competitivitat. A partir d'aquí, la superació dels problemes de fons passa per dos grans eixos d'actuació: la reconversió i la

diversificació de mercats on col·locar la producció. Pel que fa al darrer aspecte, si se suposa el manteniment dels objectius bàsics de la política energètica general de l'Estat, és clara la necessitat de trobar nous mercats per als carbons de la conca. Així, una possibilitat és el rentat del carbó, procés que no representa pas un augment important en el seu cost, per tal d'impulsar-ne l'ús directe en la indústria, augmentant així el valor afegit del producte. La reconversió interna de les empreses del sector és un aspecte important des del moment que permet abaratir els costos reals del carbó, i, en conseqüència, facilita la col·locació dels excedents i el manteniment de la rendibilitat.

Arrel / Informe Berguedà

Malgrat tot, els importants problemes del sector miner del Berguedà només en fan possible la viabilitat futura mitjançant una progressiva substitució de mà d'obra per capital, amb el que tot això vol dir de disminució de l'ocupació generada. La indústria extractiva berguedana és, per tant, el sector amb un futur més compromès dins l'actual estructura econòmica comarcal. Les raons de la crisi de la indústria tèxtil catalana es reproduïxen, a grans trets, en el cas del Berguedà, per bé que s'haurien de considerar determinades particularitats específiques de la comarca. El decreixement de la demanda interna ha estat el factor desencadenant de la crisi actual del sector perquè ha incidit en una indústria de tipus domèstic amb escassa productivitat i elevats costos a causa d'una estructura industrial antiga, i amb importants deseconomies d'escala, que en el cas del Berguedà s'exemplifiquen en l'organització de colònies. Conseqüència d'aquest procés ha estat la reducció de l'excedent empresarial, i per tant de la inversió, en un moment en què l'obertura a l'exterior, l'increment de la competència i el progrés tecnològic feien més necessàries les inversions i la renovació de l'estructura productiva.

Les perspectives per a la solució dels problemes actuals de les empreses manufactureres tèxtils berguedanes es defineixen en la mesura que se segueixin

rigorosament determinades actuacions: a) introducció de maquinària tecnològicament eficient; b) desaparició de les deseconomies tradicionals (colònies); c) disminució dels costos d'explotació d); recerca de la dimensió òptima empresarial (50-250 treballadors) e) especialització de la producció; f) millores en la comercialització (transport).

Aquest conjunt de variables l'objectiu de les quals ja s'ha anat produint al Berguedà durant els anys setanta i primers dels vuitanta, en especial mitjançant els Plans de Reestructuració i de Reconversió, amb tot el que això significa de terreny ja recorregut, ha de ser l'anunci, per tant, de millors condicions per a una pròpera i estable recuperació del sector tèxtil de la comarca.

El segon camí que es proposa com a prioritari per al desenvolupament global del Berguedà en el futur és la potenciació de noves activitats productives que permetin la diversificació i manteniment de la població activa comarcal, actualment molt concentrada i en recessió. Aquests nous sectors potencialment dinàmics es fonamenten en l'aprofitament més acurat de les possibilitats comarcals i en particular dels recursos naturals. Així es poden desenvolupar determinats conreus específics i també subsectors ramaders amb possible comercialització (engreix de vedells). La riquesa forestal de la comarca és susceptible de transformació industrial.

-----Informe Berguedà / Arrel

En darrer terme, cal esmentar les possibilitats de desenvolupament que avui dia té el turisme a les comarques interiors de Catalunya, en funció de l'existència d'espais naturals, paratges i paisatges singulars, un patrimoni arquitectònic en ermites i esglésies, neu, etc.; en definitiva, tot un conjunt de recursos turístics subutilitzats actualment al Berguedà. La promoció del turisme es veu, per tant, com una activitat complementària que permet crear llocs de treball i revifar

l'activitat econòmica. Ara bé, l'establiment d'un turisme de muntanya, d'esquí o de segona residència (centrada en la recuperació d'habitatsges i masies existents), es troba amb importants limitacions que obliguen a matisar els efectes dinamitzadors que inicialment se li podrien atribuir: infraestructura insuficient, xarxa viària deficient, competència d'altres pistes d'esquí, etcètera.

L'esperonament de l'activitat econòmica del Berguedà requereix paral·lelament al desenvolupament dels sectors productius (nous i tradicionals) l'establiment d'un marc d'infraestructures i d'actuació pública. Així doncs, en primer lloc és necessari millorar l'accessibilitat a la comarca; en aquest sentit, l'obertura del Túnel del Cadi i, molt especialment, la millora de la xarxa viària d'accés, són dos objectius a complir sense retard perquè representaran importants beneficis de comercialització de la producció tèxtil i minera i de facilitats d'entrada de contingents turístics, ja sigui en trànsit cap a la Cerdanya o bé d'estada al Berguedà. Com a segon aspecte relacionat amb la creació d'un context afavoridor del desenvolupament s'ha de potenciar l'actuació pública reguladora de l'aprofitament racional dels recursos de la comarca. A nivell municipal s'han de considerar els aspectes reguladors que els ajuntaments poden desenvolupar a partir de l'elaboració dels Plans Generals d'Ordenació, en especial davant el probable auge turístic. En aquesta línia, a nivell comarcal s'han encetat noves possibilitats amb la creació dels Consells Comarcals de Muntanya, els quals obren la porta del diàleg entre les forces socials interessades en la definició d'un model per al Berguedà. Pel que fa al nivell superior, el creixement comarcal s'ha d'articular dins del marc de la política nacional catalana; un primer pas d'aquest afany és l'Esquema i Directrius del Pla Territorial de Catalunya. Del conjunt de consideracions que s'han presentat, se'n dedueix la necessitat inajornable d'establir un model de desenvolupament per al Berguedà articulat entorn de dues prioritats a assolir a llarg termini: mitjançant la diversificació de les activitats comarcals i la consecució d'una economia comarcal equilibrada no recessiva. Paral·lelament, les actuacions a curt termini, enteses com a mesures per pal·liar l'atur i la crisi, han de definir-se de manera que no provoquin situacions que puguin anar de fet en contra del model de desenvolupament comarcal.

El patrimoni artístic

Quirze Grifell i Sala
Jordi Puntas i Calveras*

Les restauracions, el bon agençament i la conservació del patrimoni artístic del Berguedà constitueixen el punt de partida de dos aspectes vitals: el coneixement de la pròpia història i les possibilitats d'oferta turística del Berguedà. Un turisme cultural que combinés el lleure, la història i l'art, juntament amb l'acostament al marc natural, hauria d'ésser una oferta atractiva per a nosaltres mateixos i per als qui ens visiten de més enllà de la comarca.

Tot i que cada època ha deixat alguna empremta de les seves realitzacions, el Berguedà és una comarca «romànica» per excel·lència. En tot el territori hi ha

un centenar de construccions romàniques catalogades, la majoria de les quals daten del segle XII. També, hi ha però, edificacions anteriors a

l'època del romànic:

– A la vora de l'església de Sorba (Montmajor) hi ha el **martyrium**, que hom suposa construït cap a final del segle VI.

– **Pre-romànic:** Sant Quirze de Pedret, Sant Vicenç d'Obiols, Sant Pere de Serrateix, amb restes de l'època visigòtica i transformacions de l'època ramànica.

– **Primera època llombarda:** Sagàs Rotgers, Montdarn, El Pujol de Planès, Santa Maria de Serrateix, Sant Pere de la Portella, Sant Cugat. Molt representativa d'aquesta primera època és l'església de Sant Jaume de Frontanyà (1066-1080).

– **Transició:** Sant Pere de Graudescales, Sant Martí de Brocà.

– **Segona època, segle XII:** Ho són la majoria de les actuals esglésies romàniques del Berguedà. Aquesta època es caracteritza pels elements escultòrics, sobretot a les portalades. En trobem exemples a Castellar de N'Hug, la Nou, Sant Quirze de Pedret, Puig-reig, Sant Pau de Casserres, Sant Bartomeu de la Vallan, etc.

Per altra banda cal fer referència als monestirs romànics, que tenen exemples en força bon estat a Sant Llorenç prop Bagà, del qual enguany se celebra el mil·lenari, i Serrateix

Les restauracions, el bon agençament i la conservació del patrimoni artístic del Berguedà constitueixen el punt de partida de dos aspectes vitals: el coneixement de la pròpia història i les possibilitats d'oferta turística de la comarca. A la fotografia, de tall d'un dels capitells de la portalada gòtica de Santa Maria de Lillet.

* **Quirze Grifell i Sala** és professor d'EGB, membre del grup de literatura de l'Àmbit de Recerques del Berguedà, membre dels Amics de Guillem de Berguedà, redactor de la revista cultural «L'Erol» i col·laborador del periòdic «Regió 7». **Jordi Puntas i Calveras** és professor d'EGB, membre del Grup d'Etnografia i Folklore de l'Àmbit de Recerques del Berguedà, membre dels Amics de Guillem de Berguedà, redactor de la revista cultural «L'Erol» i col·laborador del periòdic «Regió 7».

----- Informe Berguedà / Arrel

(consagrat el 1126). En un estat més precari i ruïnós, encara resten visibles els de Santa Maria de Lillet (consagrat el 833), el de Sant Salvador de la Vedella (830) i el de la Portella (consagrat el 1305).

Hi ha talles romàniques, de marededéus a Corbera, Gósol, Gresolet, la Quar, Queralt, els Torrents, Valldaura. A la Pobla de Lillet hom pot contemplar la Majestat de Santa Maria de Lillet.

Les pintures han estat localitzades a Puig-reig, Casserres, Pedret (mestre de Pedret) i, últimament, a Sant Vicenç de Rus.

Quant als **frontals**, esmenten els de Santa Marià d'Avià (mestre d'Avià) i el de Sant Andreu de Sagàs. Com a mostra de l'art gòtic a la comarca, podem esmentar el pont de Pedret, amb quatre voltes, situat sobre el Llobregat, i la talla de la Mare de Déu de Falgàs, del segle XIV, esculpida en alabastre.

Saltant en el temps arribariem a l'època del barroc, exemple del qual serien els altars de Queralt i Sant Pere, a Berga, totalment destruïts durant la guerra del 1936-39.

Ja al segle passat, s'ha d'esmentar com a nova arquitectura la de les

colònies tèxtils a la vora del Llobregat, que s'estableixen d'acord amb un sistema d'organització social al voltant de les fàbriques, com pot ser el cas, per exemple, de l'Ametlla de Merola. El Modernisme de final del segle XIX i principi de XX també deixà al Berguedà la seva empremta: la fàbrica Asland, al Clot del Moro (Castellar de N'Hug), dedicada a l'extracció i producció de ciment, fou construïda per en Rafael Guastavino i Moreno (València, 1842-Carolina del Nord-USA, 1908), i el Xalet del Clot del Moro, d'Eduard Farrés i Puig (Vilassar de Mar, 1880-Barcelona 1928), en el qual la influència de Gaudí és ben notòria.

Detall de les pintures murals de Sant Quirze de Pedret.

La literatura

Q. G. S. i J. P. C.

Intentar esbrinar l'existència d'una literatura de qualitat, al Berguedà, pressuposa regular fins al segle XII, per trobar un dels noms de més gruix de tota la literatura medieval: Guillem de Berguedà, documentat entre 1138-1192/1196. Vescomte de Berga i senyor de Madrona i de Puig-reig, tingué una vida agitada i aventurera. S'han conservat trenta-un sirventesos d'aquest trobador, adreçats als seus enemics polítics i religiosos, amb un llenguatge ferotge, punyent i eficaç. Al costat d'aquests versos, en trobem d'altres d'una sensibilitat i honradesa extremes.

La tradició de la literatura popular religiosa tampoc no és estranya al Berguedà. Els goigs en llaor dels sants o les marededéus constitueixen en la seva part literària, juntament amb el cançoner popular, un llegat ric, de fort arrelament: els «Goigs de Paller» de Falgàs, de Gresolet, dels Tossals etc., encara avui són una mostra de la literatura musical arrelada al poble. Un altre exemple pot ser del «Cançoner del Calic» de Bagà, i el seguit de cançons esparses que hi ha pels pobles i viles del Berguedà. La filosofia té el millor exponent en Antoni Comellas i Cluet (1832-1884).

D'altra banda, també és bergued el millor escriptor de la comarca des de Guillem de Berguedà. Ens referim a Ramon Vinyes i Cluet (1882-1952), del qual se celebra l'any passat el centenari del naixement. Poeta, periodista, narrador, traductor i dramaturg, berguedà universal, fou mestre de Gabriel Garcia Màrquez.

Avui, els noms de Climent Peix (Poemes, 1980) i Climent Forner (L'Ull de Taüll, Obra completa I, 1983), representen una excel·lent continuïtat per a la poesia berguedana.

Festes i tradicions

El Berguedà és una comarca rica en festes i tradicions. Des de la complexitat de la Patum de Berga fins a la senzillesa de l'aplec a la Capella del Remei, de Cal Castanyer (Avià), un llarg reguitzell de manifestacions d'indole ben variada solquen aquestes terres al llarg de l'any. Seguint el pas de les estacions, i sense voler ser exhaustius, n'esmentarem unes quantes.

Primavera

Les caramelles són presents gairebé en tots els pobles de la comarca, amb cançons i balls que recorren carrers, places i masies. Així, el diumenge i dilluns de Pasqua, a Serrateix, dansen un Ball de Cascavells. Aquestes diades, també floreix una gran quantitat de petites obres d'art en forma de *mones* (sobretot a les pastisseries de Berga). El diluns de Pasqua, a Montclar, celebren la processó de Sant Sebastià, i el tercer diumenge d'abril, a Sant Feliu de Lluelles (Montmajor), la festa major, amb el típic Ball de Cascavells. Sant Jordi, comú a la majoria de pobles, se celebra a Gironella i especialment al poble de Sant Jordi (Cercs). Segueix Sant Marc, amb la xocolatada a Queralt i la truitada a Falgàs (la Pobla de Lillet).

A Berga, el primer de maig se celebra la fira més important de la comarca. Amb data de concessió de l'any 1547 per Carles V, actualment és dedicada a la maquinària. El dia 3 d'aquest mes, a Figols Vell, fan la festa dels Apòstols (sant Felip i sant Jaume), i el dia 8, a Gisclareny, hom va a Sant Miquel de Turbiàns a recollir el panet. La cargolada del Roseret ha passat de Sant Salvador de la Vedella a Sant

Jordi, i el tercer diumenge de maig es pot anar a festa major a Gargallà. Per Quinquagèsima, durant la festa major «petita» de la Pobla de Lillet, el dilluns al santuari de Falgàs es balla la Dansa de Falgàs i les corrandes, mentre que a Puig-reig també fan festa major.

El 13 de juny, sant Antoni de Pàdua, a l'Espà, hi ha un aplec durant el qual es reciten els Miracles de Sant Antoni.

A les portes de l'estiu, i a vegades dintre, la Patum s'ensenyoreix de Berga. Mentre el tabal escampa el seu so muntanyes enllà per anunciar el Corpus, als berguedans d'arreu del món, a la plaça de Sant Pere, els Turcs i Cavallets, les Maces, les Guites, l'Àliga, els Nans Vells, els Gegants Nous i Vells, els Nans Nous, els Plens i el Tirabol, tots fan salts i dances.

Q. C. S. i J. P. C.

El concurs internacional de gossos d'atura és una de les festes més populars i conegudes del Berguedà.

Arrel / Informe Berguedà

Estiu

Sant Joan se celebra especialment a Castellar de N'Hug, a l'ermita del Cornudell, juntament amb Sant Pere, que reparteix claus a l'aplec de Madrona (Berga), encenen focs arreu. Per aquestes dates solen començar les festes i revetlles de carrer, al mateix temps que l'orxata artesanal es consumeix a gavadals.

El tercer diumenge de juliol, al Pla de Campllong (Castellar del Riu) es convoca la Diada Nacionalista del Pi de les Tres Branques, i un diumenge després l'aigua mulla els Elois a Berga i la colònia és repartida durant el Ballet d'Adéu, a la plaça de Sant Joan, mentre a Sant Jaume de Frontanyà el dia 25 fan festa grossa.

A l'agost, el dia 3, és festa major a Bagà i Biure; el dia 6 a Viver i Serrateix hi ha la processó de Sant Urbici, amb panets i benedicció del terme; el 8 és festa major a Olvan, el 10 a Guardiola de Berguedà (Sant Llorenç), el 15 a.

Vallcebre i Gósol, on es balla el Ball de les Cosses. Aquest mateix dia, a Casserres una processó molt vella passeja la Mare de Déu de l'Antiguitat. El diumenge sobre sant Roc (16 agost) a Gironella, amb motiu de la festa major, dansen el Ball de l'Almorratxa.

Acaben el mes les festes majors de la Vall dan, el dia 24, i les d'Avià i Borredà. Durant aquest mes també es celebren les Nits Musicals de Guardiola de Berguedà, el Concurs Internacional de Gossos d'Atura, a Castellar de N'Hug, els Festivals d'Estiu de Teatre, a Berga, i una munió de concerts i actes que converteixen aquest mes en el més dens de l'any.

Amb l'arribada del setembre, les marededéus trobades fan festa, el dia 8, a Queralt, a Falgàs, a Paller (Bagà), a Corbera, a Gresolet (Saldes), etc. El primer diumenge és la festa major de Montmajor.

Tardor

Amb els colors de la tardor, el tercer diumenge de setembre és festa major a l'Ametlla de Merola (Puig-reig), durant la qual es dansa un Ball de Nans i Cascavells. A Berga, el tercer dissabte de setembre ocupa el Vall la fira ramadera de Santa Tecla, que data del 1885. El diumenge anterior a sant Miquel de setembre (dia 29), és festa a Espinalbet (Castellar del Riu), i a l'era de Can Piquer es dansa el Ball de la Coca.

El primer diumenge d'octubre hi ha aplec a la capella del Remei, de Cal Castanyer (Avià); a la Pobla de Lillet és la festa major del Roser i a Berga se celebra el Concurs de Boletaires. En aquesta època els bolets són els reis de la cuina, i hom en pot assaborir en restaurants, fondes i cases de menjar, des de la típica botifarra amb bólets fins a l'exquisit llenguado amb llenegues guisat per mans expertes i delicades.

A Gósol, el 31 d'octubre s'inicien les Fires de Tardor de l'Alt Berguedà, que continuen amb Guardiola de Berguedà (1 de novembre), Bagà, el dia 2, i la Pobla de Lillet, el 3. El dia 11, sant Martí, és festa a Puig-reig i el 30 festa major a Sagàs (que a partir de l'any 1980 celebra, el tercer diumenge de maig, la Caminada Popular-Ruta del romànic).

Santa Eulàlia, patrona de Berga, se celebra el dia 10 de desembre. En aquest temps, en els pobles on n'hi ha tradició, ja s'assagen els Pastorets.

HIVERN

A Avià es convoca un Concurs de Pessebres en Miniatura, i a Bagà i Sant Julià de Cerdanyola, el capvespre del 24 de desembre, s'encenen les ancestrals faies, en la festa de la Fia-Faia. El ressopó de la nit de Nadal té com a plat genuí i acolorit l'all-i-oli de codony. El dinar de l'endemà té com a plat essencial el blat de moro escairat, de gust fort i consistent. I al

vespre, la representació dels Pastorets, un exemple dels quals poden ser, després de més de cent anys de representació, els de l'Ametlla de Merola (actualment *La Flor de Nadal*) i els de Berga (amb *El Bressol de Jesús*).

Després de l'arribada dels Reis, havent anat a la Fira de Montclar, al pla de l'Alzina, passem al 17 de gener, sant Antoni Abat, molt celebrat a Puig-reig, a Figols Vell i Gironella.

El segon diumenge de febrer, a Bagà, hi ha la Festa de l'Arros, en commemoració del pre-carnestolenc i antic àpat dels pobres, durant la qual l'Esbart Cadí dansa el Ball Cerdà de Bagà. A Olvan també hi ha àpat, el dia 20, festa de sant Sebastià.

El 14 de febrer, a Viver i Serrateix hom va a la processó dels Sants Màrtirs. Al Berguedà, malgrat la multiplicitat de rituals que fins abans de la guerra s'havien mantingut per Carnestoltes, actualment, no se celebra cap Carnaval amb pes de tradició.

Amb la crema de Sant Josep, s'arriba a la fira industrial de Gironella, que els últims anys ha agafat una empenta que contrasta amb la decadència que ha sofert la de la Puríssima.

Nota. Hi ha també, al Berguedà, nombrosos pobles que celebren un mercat setmanal. Deixant de banda el de Berga, concedit per Carles V el 1538, el més important és el de Montmajor, que es fa, des del 1929, el dimecres, fonamentalment dedicat a la pagesia.

A les portes de l'estiu la Patum s'ensenyoreix de Berga mentre el so del tabal s'escampa muntanyes enllà per anunciar el Corpus. Els Turcs i Cavallats, les Mases, les Guites, l'Aliga, els Nans Vells, els Gegants, els Nans Nous, els Plens i el Tirabol, tots fan salts i dansen.

Infraestructura cultural i esportiva

Ben al contrari de la proliferació d'entitats culturals i esportives, és palesa, al Berguedà, la manca d'instal·lacions on poder disposar d'uns mínims de dignitat per a les tasques culturals i esportives. Només cal fixar-se en l'escassetat de biblioteques institucionals que hi ha a la comarca. Les biblioteques municipals de Castellar de N'Hug i Bagà; les d'institucions d'estalvi de Berga i Guardiola de Berguedà, i la de la Diputació, de Puig-reig, no poden donar el servei necessari mínim. Caldrà esperar la realització, fins ara lenta, de la Biblioteca Comarcal Ramon Vinyes i Cluet, a Berga, però també l'ajuda als Ajuntaments per estendre la xarxa al màxim nombre de pobles. Més trist que l'estat en què es troben les biblioteques, ho és el dels arxius. La nota positiva, en aquest aspecte, la dona el Museu Comarcal de Berga, que ofereix una visió força ampla de la comarca, i especialment de la seva capital. No podem oblidar tampoc el petit recull museístic que hi ha a la Biblioteca Municipal de Bagà. Per altra banda, una bona colla d'entitats culturals han de fer les seves activitats amb una infraestructura molt precària, que dificulta enormement el treball que porten a terme. En l'aspecte esportiu passa, si fa no fa, el mateix. Hi ha poques instal·lacions i moltes de les existents no ofereixen possibilitats idònies als practicants dels diversos esports. Les entitats culturals i esportives són les que donen vida als pobles i viles del Berguedà. Allà on n'hi ha, les activitats que porten a terme apleguen un bon nombre de persones. A tall d'exemple, i novament sense voler ser exhaustius, podem esmentar aquesta mostra indicativa.

Grups d'estudiosos

Centre d'Estudis Berguedans (dependent de l'Ajuntament de Berga)
Ambit de Recerques del Berguedà (entitat comarcal autònoma)
Jove Cambra, Berga.

Grups de teatre

Amics del Romea, la Pobla de Lillet;
Grup de Teatre de Guardiola de Berguedà; Agrupació Teatral La Faia, Bagà; Agrupació Teatral La Farsa,

Q. G. S. i J. P. C.

Berga (enguany celebra el 25è aniversari); Agrupació Teatral Avianesa, Avià; Teatre Esplai (l'Ametlla de Meròla), Amics del Teatre, Gironella.

Entitats musicals

Orfeo Berguedà, Berga; Coral Infantil Xerics, Berga; Coral Santa Maria d'Avià; Coral Joventut Sardanista de Puig-reig; Coral Infantil Cors Alegres, Puig-reig; Grup Cantaire Sant Bartomeu, Casserres; Societat Coral La Unió, Puig-reig; Societat Coral

Arrel / Informe Berguedà -----

l'Aroma Gironellenca, Gironella; Cobla Atanaga, Berga; Cobla Pirineu, Berga; Cobla Ciutat de Berga; Banda de l'Escola Municipal de Música, Berga; Joventuts Musicals, Berga; Coral Llar dels Jubilats, Berga.

Esbarts i colles sardanistes-entitats

Esbart Cadi, Bagà; Esbart Sant Jordi, Gironella; Colla Sardanista Cim d'Estela, Berga; Colla Sardanista Flor de la Muntanya, Avià; Joventut Sardanista, Puig-reig; Amics de la Sardana, Gironella.

Altres entitats

Cine Club Berga; Cine Amateur Bagà (cada any organitza el Concurs Estatal de Cine Amateur); Omniun Cultural, Berga; Amics de Guillem de Berguedà; Berga. Escola d'Arts i Oficis; Gironella-Berga. Museu Comarcal de Berga.

Entitats esportives

Des dels prolífics clubs de futbol, estesos per tot el Berguedà, fins al tennis de taula, una bona colla de grups esportius de tota mena poblen el Berguedà.

Clubs de futbol, penyes boletaires, agrupacions de muntanyencs, amics del motor, clubs de bàsquet, clubs ciclistes, clubs d'escacs, espeleològics, clubs d'handbol, de futbol sala... Probablement els que han donat a conèixer més el Berguedà hagin estat el Club de Tennis de Taula de Bagà, reconegut més enllà de l'Estat, i Club d'Escacs Berga, amb el seu Torneig Internacional obert d'escacs.

Infraestructura cultural i esportiva:

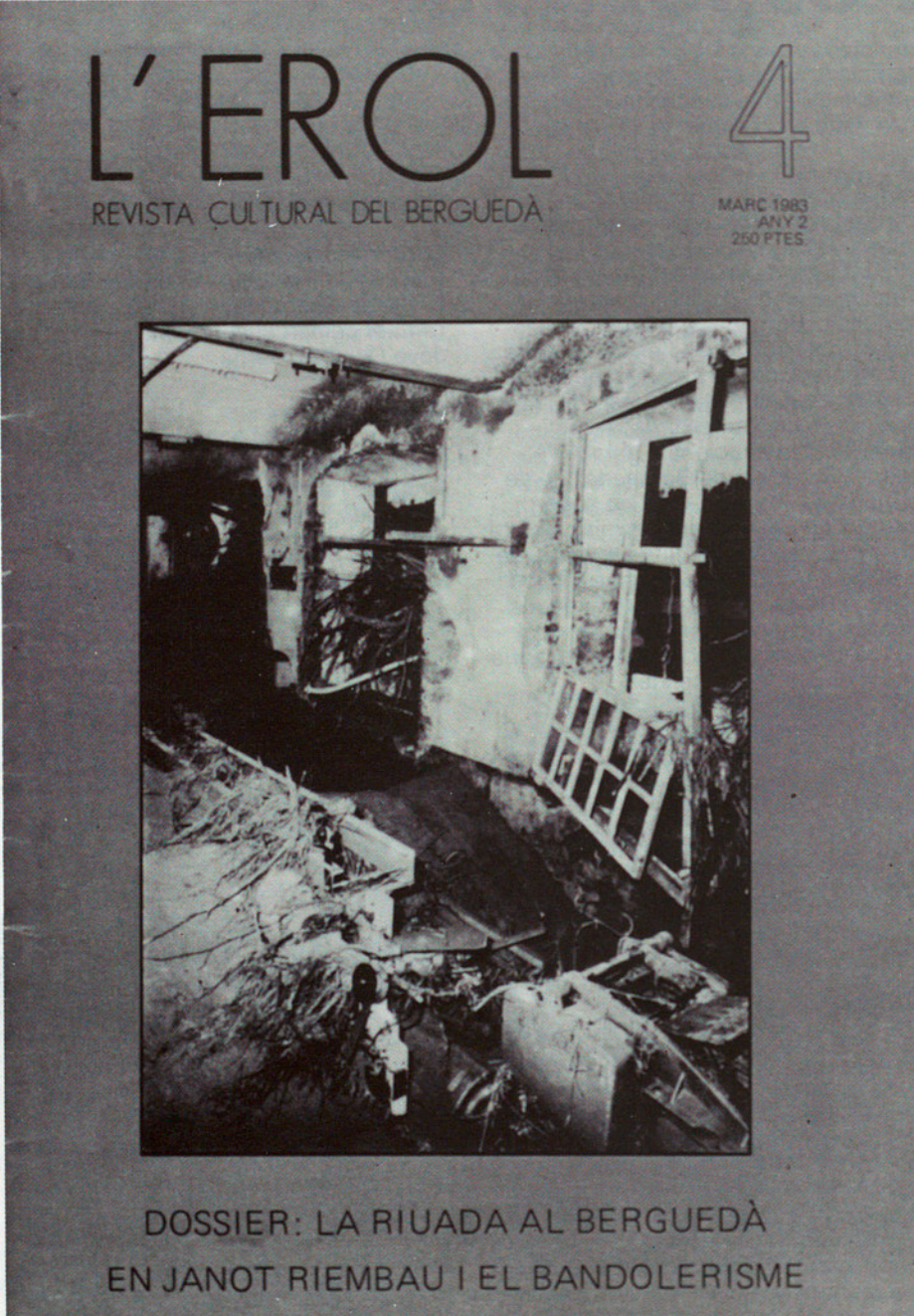
Ben al contrari de la proliferació d'entitats culturals i esportives, és palesa la manca d'instal·lacions per a poder desenvolupar, amb uns mínims de dignitat, les tasques culturals i esportives. Només cal fixar-se en l'escassetat de biblioteques institucionals que hi ha a la comarca. Les biblioteques municipals de Castellar de N'Hug i Bagà; les d'institucions d'estalvi a Berga, la Sala de Lectura de Guardiola de Berguedà, i la de la Diputació de Puig-reig no poden donar el servei necessari mínim. Caldrà esperar la realització de la Biblioteca Comarcal

Ramon Vinyes i Cluet, a Berga, però, també l'ajuda als Ajuntaments per estendre la xarxa a quants pobles més millor. Més trist que l'estat en què es troben les biblioteques és el dels arxius.

La nota positiva, en aquest aspecte, la dona el Museu Municipal de Berga, que ofereix una visió força àmplia de la comarca, i especialment de la seva capital. No podem oblidar tampoc el petit recull museístic que hi ha a la

biblioteca municipal de Bagà. Per altra banda, una bona colla d'entitats culturals han de desenvolupar les seves activitats amb una infraestructura molt precària que dificulta enormement el treball que porten a terme.

En l'aspecte esportiu, les instal·lacions són més nombroses però moltes de les existents no ofereixen possibilitats idònies per als practicants dels diversos esports.

L'EROL
REVISTA CULTURAL DEL BERGUEDÀ

4
MARÇ 1983
ANY 2
250 PTES.

DOSSIER: LA RIUADA AL BERGUEDÀ
EN JANOT RIEMBAU I EL BANDOLERISME

«L'Erol», amb un tiratge de 1.200 exemplars, esdevé la revista de més difusió de la comarca.

La premsa i la ràdio

Q. G. S. i J. P. C.

La premsa comarcal

a) Revistes d'informació general:

«ALBADA»

Lloc de publicació: Puig-reig.

Aparició: trimestral, cada estació de l'any.

Radi de cobertura: local.

Edita: l'Associació de Pares d'Alumnes de les Escoles Parroquials.

Nombre d'exemplars: 450.

% de publicitat: 6,2 %.

Pàgines (mitjana): 16. Format: foli.

- Aquesta revista nasqué com a portantveu de l'escola, però amb la intenció, també, de prestar un servei al poble.

«EL VILATÀ»

Lloc d'aparició: Gironella.

Aparició: Mensual.

Radi de cobertura: local i, en petites dosis, subcomarcal per al Baix Berguedà.

Edita: El Vilatà, col·lectiu de treball.

Nombre d'exemplars: 700.

% publicitat: 20 %

Pàgines (mitjana): 24. Format: foli.

Redacció i administració: Plaça Església, 2, 2a.

Subscriptors: 110.

- «El Vilatà» publicà el primer número el febrer del 1981, i la tasca va a ser endegada pels caps d'escoltes de l'A. Ausiàs March.

b) Revistes especialitzades:

«INTERVAL» (Butlletí d'informació i divulgació musical)

Lloc de publicació: Berga.

Periodicitat: mensual.

Radi de cobertura: local, amb extensió a activitats comarcals.

Edita: Àmbit de Recerques del

Berguedà.

Nombre d'exemplars: 400.

Publicitat: 20 %.

Pàgines (mitjana): 16. Format: quartilla.

Redacció i administració: C/ Roser, 21, 2n.

Subscriptors: 115.

- «L'Inerval» sorgí l'octubre de 1980 amb la intenció d'oferir un espai escrit per a l'expressió de tot allò que fes referència a la música.

«L'EROL» (Revista Cultural del

Berguedà)

Lloc de publicació: Berga.

Periodicitat: trimestral.

Radi de cobertura: El Berguedà.

Edita: Àmbit de Recerques del Berguedà.

Nombre d'exemplars: 1.200.

Publicitat: 20 %

Pàgines (mitjana): 52. Format: foli.

Redacció i administració: Pça. de la Creu, 6, Berga.

Subscriptors: 300.

Arrel / Informe Berguedà -----

– Sortí al carrer la diada de Sant Jordi de 1982, amb la intenció de publicar estudis i recerques divulgadores sobre la comarca.
«REVISTA» (del Centre d'Estudis Berguedans)
Lloc de publicació: Berga.
Periodicitat: anual.
Radi de cobertura: Berga i el Berguedà.
Edita: Publicacions de l'Ajuntament de Berga.
Nombre d'exemplars: 1.000.
Publicitat: 0 %.
Pàgines (mitjana): 230. Format 160 cm per 240 cm.
Subscriptors: s'adquireix per compra.
– L'únic número que ha aparegut està dedicat a les ponències i comunicacions de la XXIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, celebrada a Berga el juny del 1979.
– A més a més de les revistes esmentades, que són les d'aparició més regular, n'hi ha d'altres com «Montbordó», a Viver i Serrateix, i un gran nombre de butlletins municipals que treuen els ajuntaments per informar la població.

Les emissores municipals

Ràdio Puig-reig

Peonera de les ràdios municipals a la nostra comarca.
– Data de la primera emissió: 11 de novembre del 1981.
– Motivació: La celebració del 700 aniversari del poble.
– Sintonia: 102.3 Mhc.
– Dies i hores de programació: dissabtes, de 12 a 21; diumenges, de 8 a 16.
– Distribució de la programació: l'emissora vol ser eminentment informativa. Amb tot, hi ha un 60 % d'informació i un 40 % de música.
– Publicitat: 9,3 % (de cada vuit hores de programació).
– Organització: Patronat del Servei de Ràdio Puig-reig, E.M.
Consell Consultiu de l'Emissora.
Director: Josep Genescà.
– Col·laboradors: 47.
Notícia: El 20-N de 1981 Ràdio Puig-reig fou assaltada i va sofrir danys greus. Ningú reivindicà el fet.
Adreça: Pau Casals, 1, 1r.
Telèfon 838 08 50.

Ràdio de la Vall (Bagà)

Primera emissora de l'Alt Berguedà.
– Data de la primera emissió: Sant Jordi de 1982

– Motivació: L'ofertament d'un servei a la Vall per part d'un grup de jovent.
– Sintonia: 102.3 Mhc.
– Dies i hores de programació: dissabtes de 10 a 20 diumenges de 9 a 17; dilluns de 19 a 22.
– Distribució de la programació: l'emissora vol ser informativa, cultural i musical. Cada mitja hora hi ha informació local i comarcal.
– Publicitat: 8 % de mitjana.
– Organització: Patronat Municipal de Ràdio de la Vall.
Consell de l'emissora Director: J. Torrella.
– Col·laboradors: 18.
Notícia: És important esmentar una conversa-entrevista que l'any 82 van mantenir amb l'expedició catalana a l'Everest, en directe.
Adreça: Plaça de Catalunya, 1.
Telèfon 824 40 13.

Ràdio Lillet

La més jove del Berguedà, fins ara.

– Data la primera emissió: 25 de desembre de 1982.
– Motivació: interès d'un grup de joves per tenir aquest mitjà de comunicació a favor del poble.
– Sintonia: 102,9 Mhc.
– Dies i hores de programació: dissabtes, de 10 a 15,30; diumenges, de 10 a 16,30.
– Distribució de la programació: 13 % informatius; 25 % opinió i pensament; 50 % musicals; 12 % infantils i altres.
– Publicitat: 7 % cada dia.
– Organització: Fundació Municipal de Ràdio Lillet.
Consell de l'emissora.
Director: Rafael Horcas.
– Col·laboradors: 15.

Notícia: En aquests vuit mesos d'història hi ha hagut dos entrebancs. El 19-2-83, una inundació anegà els estudis. El 27-6-83, un llamp va malmetre l'aparell emissor.
Adreça: Dr. Cisneros, 4
Telèfon 823 60 23.

La comarca del Berguedà compta, actualment, amb tres emissores municipals: Ràdio Puig-reig, Ràdio la Vall (Bagà) i Ràdio Lillet. La seva característica comuna és que solament emeten els caps de setmana.

Homes i homenots

Són ben nombroses les personalitats que el Berguedà ha aportat a la història dels països: pintors, escriptors, poetes, historiadors, militars, bandolers... fins a una llarguíssima corrua. En citarem, breument, solament alguns dels més significatius.

Guillem de Berguedà, poeta i trobador del segle XII, fill del vescomte Berguedà. Amb una complexa i rica personalitat, menà una vida agitada que es reflecteix en els seus versos, punyents i satírics, contra els seus enemics personals. Té, però, una gran sensibilitat. És un dels més grans trobadors del nostre país.

Galceran de Pinós, estimat cortesà del rei Alfons I, és el protagonista de la llegenda del rescat de les cent donzelles. Pres pels sarraïns en l'expedició contra Almeria empresa per Ramon Berenguer IV, els moros n'exigiren un rescat elevadíssim, que incloïa cent donzelles. Aquest succés encara es conta a la vila de Bagà, capital de la baronia de Pinós, on una estàtua recorda el personatge.

Les Històries e conquestes dels reis d'Aragó, e comtes de Barcelona, de **Pere Tomic**, foren un èxit de difusió en ple segle XV. Reeditades molts cops al llarg dels anys, a final del segle XIX, s'imprimí en lletra moderna, i el 1970 en sortí una edició facsimil, la darrera fins ara. En la seva obra, Tomic incorpora gran part de les llegendes històriques catalanes i és el primer a referir la llegenda de les quatre barres. Aquest llibre, escrit per l'historiador de Bagà, encara és essencial per entendre la mentalitat dels barons catalans de l'època.

Janot Riambau és el més conegut dels nostres bandolers del segle XVI. Donzell de la Pobla de Lillet i batlle natural de

la vila. La seva quadrilla actuà per tot Catalunya i durant anys es va burlar dels esforços del virrei per controlar les seves activitats. El respecte que li tenien els virreis era tal, que dos anys després de la seva misteriosa desaparició encara es publicava el seu nom a la llista de bandolers cercats per la justícia.

Ramon Farguell, anomenat «el maixerí», és el símbol de tot un segle d'accentuat dinamisme econòmic i social a Catalunya, llavors que el Berguedà esdevingué un centre tèxtil de primer ordre, a l'avantguarda industrial i tècnica. Ramon Farguell, amb un enginy notable, perfeccionà les màquines de filar i inventà l'anomenada «berguedana» (o «maixerina»), que superaba de bon tros la capacitat de les angleses del moment. Aquesta màquina s'utilitzà durant molts anys i va significar una revolució tècnica en el tèxtil de mitjan segle XIX.

Josep Manso, general, fou nat a Borredà el 1758. S'inicià en les armes en la Guerra del Francès i derrotà diverses vegades l'exèrcit invasor, al capdavant del Batalló de Caçadors Voluntaris de Catalunya, a Sant Boi, el pont de Molins de Rei, a Martorell, etc. Liberal, s'enfrontà diverses vegades, amb èxit, als exèrcits carlins. Exercí diversos càrrecs militars, fou capità general nombroses vegades i senador del regne; el 1844 fou nomenat comte del Llobregat. Morí a Madrid el 1863.

Josep Armengou nasqué a Berga el 1910. Home de múltiples facetes: eclesiàstic, músic, escriptor, assagista i historiador. Penetrà profundament en l'ànima berguedana, i contribuï a la formació en la catalanitat de generacions de joves. De la seva

activitat en resten nombrosos escrits, articles i llibres, que són testimoni del seu treball ingent, juntament amb el record dels berguedans. Per citar-ne alguns podríem assenyalar els llibres **Justificació de Catalunya** i **La Patum de Berga**.

X. P.

Bases per a una política de comunicació municipal

Jordi Negre i Rigol*

Quatre anys de democràcia municipal no han permès de resoldre, per descomptat, tota la problemàtica que comporten uns objectius polítics tan «agosarats» com són la comunicació i la participació ciutadana. Però l'experiència de les actuacions portades a terme per les nostres corporacions locals en aquest primer mandat, sí que permet detectar els esculls i els condicionaments que han de tenir-se en compte a l'hora de definir una política de comunicació municipal.

Aquí volem plantejar les bases sobre les quals hauria de ser dissenyada aquesta política. Ho fem d'una manera sintètica, que ens obliga a afirmar més no pas que a provar, perquè de fet traduïm aquí el resultat de les reflexions que, al llarg d'aquests primers quatre anys, ens hem anat fent els professionals de la comunicació que treballem al servei de les corporacions locals. És a dir que, al darrera del que ara es presenta aquí, hi ha tot un *back ground* d'experiències i d'anàlisis esporgat d'argumentacions més dialèctiques o aprofundides. (1)

1. ¿Què volem dir quan parlem de política de comunicació municipal?

Cada cop més sovint se sent parlar d'aquest concepte en l'àmbit de la democràcia local, la qual cosa podria fer pensar que el seu significat és ben clar per a tothom. La realitat quotidiana demostra, però, més aviat el contrari. Si més no, les aplicacions concretes que les diferents corporacions locals fan de la seva política de comunicació palesen interpretacions que no esdevenen simplement diverses, sinó fins i tot contradictòries. El toc d'alerta ha estat emès repetides vegades per l'Associació Catalana

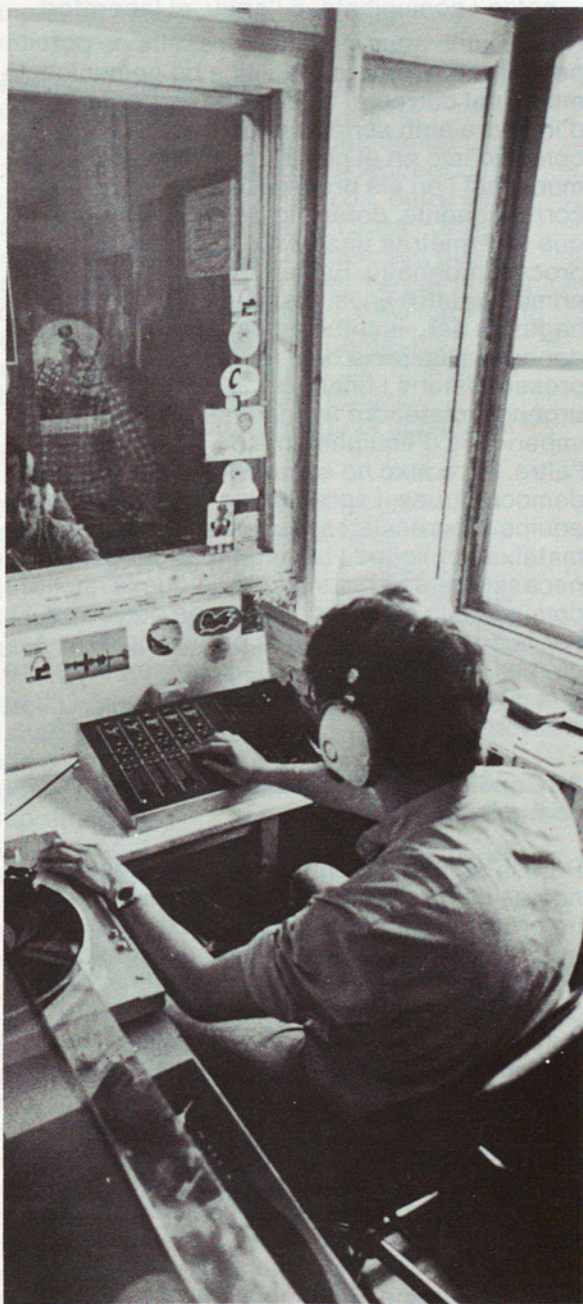
d'Informadors de l'Administració Local (ACIAL), des dels primers documents elaborats a les Jornades de l'Hospitalet i Manresa (juliol-setembre de 1980), fins al memoràndum adreçat als ajuntaments i als partits polítics amb motiu de la renovació dels mandats municipals (maig 1983). Algun dia caldrà reconèixer públicament —i per què no mitjançant la revista ARREL?— la tasca que, en l'aprofundiment i en la clarificació de la problemàtica de la comunicació municipal, ha anat realitzant aquesta associació professional. En tot cas, val a dir que qualsevol aproximació crítica a la pràctica comunicativa dels nostres ajuntaments haurà de fer referència, forçosament, als treballs realitzats per l'ACIAL.

La crítica no suposa un judici d'intencions, sinó més aviat, al contrari, el sentiment que la voluntat de comunicació de les nostres corporacions locals no es tradueix, a la pràctica, en uns programes coherents. No hi ha cap dubte que els ajuntaments han fet esforços ben remarcables en matèria de comunicació, sobretot si considerem aquests esforços de manera quantitativa i referits al conjunt de la nació: a Catalunya, unes 150 corporacions locals editen butlletins d'informació municipal, hi ha unes 75 emissores municipals que funcionen

(1) Volem remarcar que el punt 3 sobre «Condicionaments d'una política de comunicació» és del tot tributari del treball publicat en els números de la revista «Correspondance Municipale», editada per l'ADELS, associació a la qual els periodistes dels ajuntaments catalans hem d'agrair l'actitud de col·laboració que ens ha demostrat cada cop que en ha calgut sol·licitar-la.

* Jordi Negre i Rigol és periodista i Cap del Servei de Premsa de la Diputació de Barcelona.

regularment i uns 30 ajuntaments disposen de Gabinetes Municipals de Mitjans de Comunicació dirigits per periodistes professionals. Aquests indicadors –als quals podríem sumar altres iniciatives tals com les nombroses exposicions realitzades sobre la gestió democràtica dels governs locals, l'ús cada cop més freqüent del video, i fins i tot els projectes sobre la televisió local i comarcal– demostren que els mecanismes de comunicació posats en marxa pels nostres ajuntaments ens situen en una posició d'autèntica avançada a Espanya.

I, de fet, els professionals de la comunicació no qüestionem aquesta realitat ni l'esforç que comporta. El que qüestionem és si les nostres corporacions locals s'han plantejat de manera correcta el que ha de ser una política de comunicació. Perquè quan parlem d'aquest esforç de comunicació nosaltres pensem que s'ha posat l'èmfasi en la necessitat de «disposar de mitjans de comunicació», més que en l'atenció a un seguit de factors essencials per programar qualsevol política de comunicació amb unes garanties mínimes d'encert.

2. Factors d'una política de comunicació municipal.

El primer que cal tenir en compte, lògicament, és que la política de comunicació municipal ha d'estar del tot relacionada amb la política general del govern local. Això, que sembla obvi, de vegades no ho és tant, en la pràctica dels nostres ajuntaments.

Pot passar, per exemple, que la manca de relació, de correspondència coherent entre la política de comunicació i la política general de govern sigui deguda, sobretot, a la manca de definició d'aquesta darrera. Coneixem bé l'experiència de molts periodistes municipals que, no tenint directrius clares ni possibilitat de previsió de les actuacions clau dels ajuntaments al llarg de l'any, han de tirar al dret refiant-se de la pròpia capacitat d'improvisació. I hem de convenir que aquesta pràctica no és la correcta, si el que volem és dissenyar una política de comunicació coherent. Pot oferir alguns resultats, fins i tot brillants, a curt termini; però no resisteix una valoració de rendiment polític ni comunicatiu a mig termini per poc que aprofundim l'anàlisi.

També pot passar que, amb tot i disposar l'equip de govern d'un programa concret i definit, la política de comunicació esdevingui pràcticament impossible d'aplicar per manca dels mitjans imprescindibles. També tenim experiències en aquest sentit. La corporació té necessitat d'informar, vol disposar d'instruments de comunicació amb el poble, però com que els problemes fonamentals i immediats són tan determinants, contracta un professional i li cedeix una confiança plena –més aviat hauríem de dir que «li carrega el mort»– pel que fa a la comunicació. Aleshores aquest professional es troba sol, sense possibilitat d'accés a les reunions on es concerten les actuacions, o sense una via àgil de contactes amb l'alcaldia –centre neuràlgic de les informacions internes de la corporació–, o sense secretàries que li

procurin les comunicacions telefòniques, o sense un servei ràpid de trameses als mitjans informatius, o sense... tot plegat. Aleshores tampoc no hi ha una política de comunicació autèntica: es volen miracles. Cap ajuntament que volgués muntar un negociat d'urbanisme, posem per cas, no es limitaria a contractar un arquitecte sense dotar-lo dels mitjans materials i de personal corresponents.

Perquè, per bo que fos aquest professional, l'ajuntament correria el risc ben probable que els carrers li sortissin torts.

Resumint, doncs, hem de deixar ben clar que no es pot parlar de política de comunicació municipal, si no es concreta de manera correcta i suficient aquest seguit de factors:

- definició (selecció) precisa dels *objectius* de la política de comunicació, assegurant que sigui coherent amb els objectius de la política general. Això imposa, en conseqüència, la necessitat de fixar unes *prioritats* i un *calendari* d'actuacions sobre les quals hi hagi un autèntic compromís polític de l'equip de govern;
- *accés del periodista* a totes aquelles instàncies i a totes aquelles reunions que li siguin necessàries per conèixer a fons les matèries que haurà de tractar informativament. *No n'hi ha prou de dictar-li uns resultats determinats*, si no ha pogut viure tota la trama d'una problemàtica concreta que li permeti *valorar a fons les possibilitats i les responsabilitats del tractament informatiu* corresponent;
- dotació del *material necessari* per a una oficina d'informació eficaç: màquina d'escriure, telèfon, ràdio, magnetòfon,

televisió, video... (aquest material s'estén amb caràcter progressiu, segons l'abast del Gabinet d'informació i les limitacions de pressupost; recordem, però, que en qüestió d'informació municipal els equips de govern no poden comptar amb miracles);

- dotació del *personal auxiliar* que permeti al periodista dedicar-se al que li és específicament professional -recerca i elaboració de la informació-, i al Gabinet de tenir un funcionament àgil i eficaç. Això vol dir personal al telèfon, a la màquina d'escriure, a la moto per a la tramesa de notes i comunicats, a l'arxiu, al laboratori..

Només amb aquests factors resolts es pot pensar a elaborar una política de comunicació municipal correcta. En el fons, es tracta d'incloure amb serietat el sector de la comunicació en el programa d'actuació municipal i en els pressupostos corresponents, dotant-lo dels instruments que li permetran una *gestió eficaç* en el procés informatiu. És cert que, durant els primers quatre anys, els ajuntaments han hagut de ser «institucions apagafocs», donada la limitació dels recursos pressupostaris i financers, d'una banda, i la urgència d'atendre les necessitats imperioses d'equipaments de tota mena, de l'altra. Però això no excusa les corporacions democràtiques, i sobretot les governades per equips progressistes, de vetllar amb la mateixa sol·licitud i la mateixa urgència les necessitats de comunicació, ja que la comunicació és una de les eines decisives per aconseguir l'autèntica participació, és a dir, per assolir la diferenciació essencial entre una gestió democràtica i una altra d'autoritària.

3. Condicionaments d'una política de comunicació.

Però la política de comunicació no depèn només dels factors abans esmentats. No n'hi ha prou, de marcar-se uns objectius concrets que siguin coherents amb el programa de govern, establir unes prioritats, esmerçar-hi un pressupost, dotar-se del personal i del material necessari... Perquè la política de comunicació, si vol ser quelcom més que una política informativa o un monòleg de l'ajuntament cap als ciutadans, si vol ser realment una circulació bidireccional que afavoreixi la participació, ha de tenir ben presents uns quants *condicionaments que imposa la mateixa estructura sociocultural* de la població, condicionaments que incideixen poderosament en l'eficàcia dels resultats de

tota política de comunicació.

En aquest sentit, hem de dir doncs que els factors que hem tractat són la condició necessària, però no suficient, d'una bona política de comunicació. Perquè aquesta s'adreça a una població determinada (o més ben dit, s'hi concentra), que viu uns condicionaments concrets, els quals afavoreixen o dificulten, segons els casos, la comunicació. Els Gabinetes Municipals de Mitjans de Comunicació en tenen prou experiència: les millors directrius, els millors sistemes, poden fracassar si no tenen en compte, en la seva aplicació, alguns condicionaments tals com:

– Nivell cultural de la població

Els ciutadans, en un bon sistema de comunicació local, actuen d'una banda com a receptors de la informació descendent que els arriba de promotors diversos, entre els quals hi ha l'Ajuntament; i de l'altra com a emissors de la informació ascendent que hauria d'arribar al govern local, bé per pròpia iniciativa, bé com a resposta o *feed back* de la informació descendent que aquest els adreça. Doncs bé, tant en un cas com en l'altre, el nivell cultural de la població condiona tota l'estratègia de la comunicació municipal.

Efectivament, quant a la informació descendent, l'ajuntament haurà de tenir en compte el nivell de formació i d'integració cultural dels ciutadans per elevar o rebaixar el llistó de complexitat dels seus missatges; haurà de determinar –en el nostre cas, a Catalunya– la proporció de català i de castellà en les comunicacions; haurà de seleccionar la prioritat d'uns mitjans sobre d'altres –escrits, orals o àudio-visuals– segons la capacitat de percepció i de comprensió d'un missatge en general, o d'un altre d'adreçat a un barri o districte concret, amb un determinat nivell de població immigrada, etc.

D'altra banda, pel que fa als ciutadans com a emissors de la informació ascendent, ja es veu prou clar que el seu grau de participació en el procés de comunicació bidireccional dependrà en gran mesura de la seva capacitat d'expressió, de la seva facultat d'intervenció, és a dir, del nivell cultural i del nivell d'integració social.

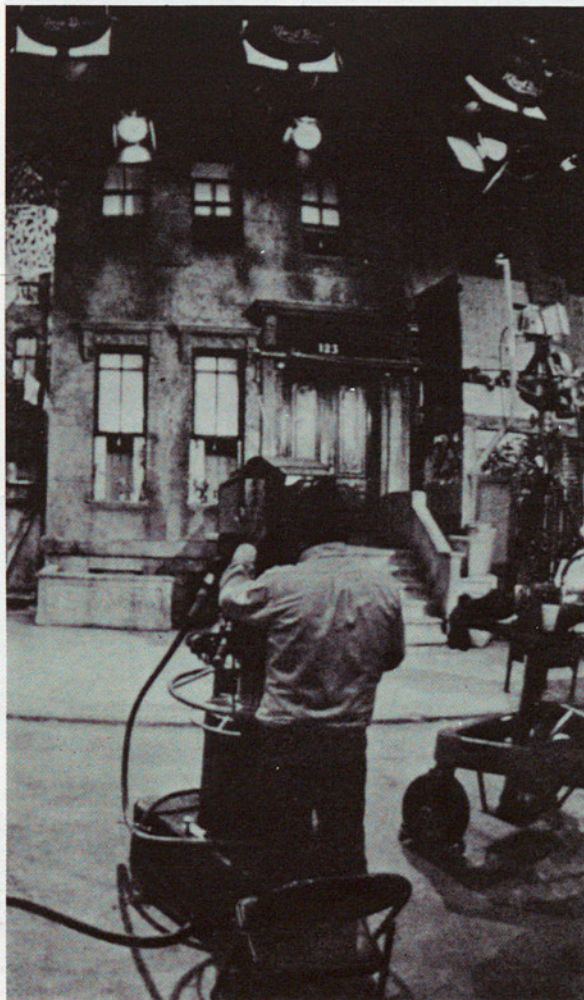
Quan tots dos nivells són massa baixos per permetre el funcionament àgil i abundant de comunicació, es recomana que les mateixes corporacions promoguin actuacions d'estímul i d'intervenció en petites estructures participatives –el que se'n diu

«comunicació horitzontal»–, com a pas previ a l'extensió de la «necessitat de comunicació» en la base ciutadana. És en aquest terreny on hom s'adona que, sobretot en països on la democràcia està poc arrelada, la comunicació municipal pot i ha d'assumir una dimensió fonamental com a pedagogia de la democràcia.

– Activitats d'animació i de dinàmica cultural

Davant la despersonalització creixent de les grans produccions culturals, les activitats d'animació i de dinàmica cultural intenten motivar les persones i els grups per tal d'inserir-los en el seu entorn social quotidià, i procuren facilitar-los de manera progressiva i creixent la participació en les manifestacions col·lectives i en els moviments socials.

Aquesta és una de les formes més eficaces de comunicació i és, a més a més, poc costosa quant als mitjans, ja que té un suport purament oral i de contacte personal entre els grups. Els ajuntaments haurien de programar

conjuntament les seves polítiques de comunicació i d'animació, evitant que cada una vagi pel seu compte, ja que unificant els objectius, i les estratègies de la comunicació i de l'animació cultural, els resultats són molt superiors a la simple addició de polítiques autònomes i separades en tots dos terrenys..., que fonamentalment es fonen en l'únic objectiu de promoció i d'integració cultural en benefici de la participació.

- La descentralització de les intervencions municipals

Parlem de descentralització tot passant per alt l'aspecte purament administratiu del concepte. Perquè no hauríem de limitar la descentralització a les seves virtualitats potencials quant a l'eficàcia de la gestió, cosa ben comprovada, sinó que caldria afegir-hi una altra vessant igualment important si aquesta gestió vol ser democràtica: la vessant participativa.

Promoure la comunicació sobre petites

subunitats geogràfiques o sectorials, que constitueixen dimensions més humanes i més motivades, fa la participació més fàcil que no pas a una escala global de tota la vila. També, a l'inrevés, una política de descentralització correcta potencia de manera notòria el flux de la comunicació i, a la fi, la participació. Per això cal vetllar per un funcionament correcte dels consells de barri o de districte, que operen sobre un context social més homogeni i identificable; i cal tenir en compte els consells sectorials, que operen sobre un conjunt humà que, en principi, ja se sent motivat respecte a una problemàtica concreta -sanitat, ensenyament, etc.

- Influència de la vida associativa

Finalment, hi ha una relació ben forta entre la política de comunicació municipal i el nivell de vida associativa. Els governs locals, a vegades, no se senten gaire inclinats a assumir aquest condicionament, o almenys no ho fan amb gaire entusiasme. Hi ha una desconfiança palesa sobre el grau de representativitat dels interlocutors de les associacions; es parla fins i tot de la «confiscació» de la veu de les bases per part dels dirigents de certes associacions... Tot això ha de ser tingut en compte, realment; ja que pot interferir negativament en els canals de comunicació de la corporació amb la base ciutadana i produir efectes deformadors i fins i tot contraproductius.

Però la comunicació, entesa així, bidireccionalment, i amb l'objectiu de promoure de manera progressiva la participació ciutadana, comporta l'assumpció de riscos evidents, que només una política conservadora i autoritària pot considerar negativament des de l'únic punt de vista de l'operativitat o de l'eficàcia. Entrem aquí en un àmbit de discussió pròpiament polític, sobre el qual els professionals demòcrates s'han pronunciat amb respecte, però també amb fermesa.

Perquè, en efecte, menysvalorar el paper de l'associacionisme de base en l'esquema de participació municipal és resultat i prova, moltes vegades, de la manca d'atenció que els partits polítics han tingut per les estructures de base, ara que han hagut d'ocupar-se de promoure homes i dones als governs locals. I aquesta contradicció -que ho és, si més no, pel que fa als partits de progrés- ha de ser remarcada des de tots els àmbits que, com el dels professionals de la comunicació, s'insereixen en la mateixa dinàmica de la pedagogia democràtica. El repte ha de ser assumit sense inhibicions, i sense eufemismes, pels nostres ajuntaments.

4. Vers una base teòrica i experimental de la comunicació local

La situació, plantejada així, palesa la necessitat d'avançar en dues direccions: d'una banda, les corporacions han d'afermar la coherència dels seus programes i dels seus equips de govern, evitar fissures i desajustos que perjudiquen la rendibilitat de la seva gestió, vetllar perquè una política de comunicació ben elaborada s'ajusti al màxim als esquemes de la política general de govern; i, d'altra banda, cal anar construint entre tots els interessats un cos ferm de teoria sobre la comunicació local, teoria que comencem a desbrossar a partir d'un seguit d'experiències pràctiques i d'un esforç decidit per a la investigació dels fenòmens de comunicació en el marc local. Aquesta segona direcció és del tot necessària; però, malgrat tot, no ha estat prou atesa per les nostres corporacions. De vegades les coses es volen fer de pressa per un interès fals d'eficàcia política, sense comptar amb una planificació acurada que reculli el màxim d'experiència en cada actuació concreta. Fins i tot es pot donar una certa menysvaloració de les iniciatives que tendeixen a l'anàlisi i a la investigació dels fenòmens de comunicació, com si fossin actituds diletants o esforços improductius.

Creiem que es tracta d'evitar l'error d'un «practicisme» excessiu i, d'altra banda, sembla que les nostres corporacions locals encara són ben a temps de corregir improvisacions i refermar les línies fonamentals d'una política de comunicació

ben encertada. I és en aquest sentit que ens cal insistir en un esforç teòric que ens permeti conèixer amb profunditat i amb rigor els mecanismes de la comunicació en el marc local i els seus condicionaments socials. Personalment –i no amago que hi sóc part interessada– sóc del parer que les corporacions locals haurien de fer més confiança als professionals del periodisme que, aquest primers quatre anys, han esmerçat força més que una militància determinada en la tasca de la comunicació local. Sobretot a l'hora de programar la seva política de comunicació municipal..., i en cada un dels problemes que hi pugui haver respecte a una actuació concreta en aquest terreny. Les solucions dràstiques i intempestives –reaccions d'autoritat?– quan un cert mitjà o un determinat sector no «responen» d'acord amb els plantejaments del govern local, no són gens asonellables. Val més l'experiència professional posada al servei de polítiques a mitjà i a llarg termini, ja que són les úniques que construeixen pel demà. Però això exigeix una estratègia que tingui en compte la teoria que es desprèn d'un seguit d'experiències ben analitzades... La corporació local i la seva base ciutadana formen en matrimoni, com tots, ben difícil. La comunicació autèntica no es construeix d'un dia per l'altre, fent volar coloms... Es construeix acudint a unes eines ben comprovades i, sobretot, assumint la part de risc que comporta tota voluntat de participació. Al capdavall, ¿no és aquest, el gran repte dels partits democràtics respecte als altres?

Notes breus per a un debat sobre la cultura catalana

Josep Ametller*

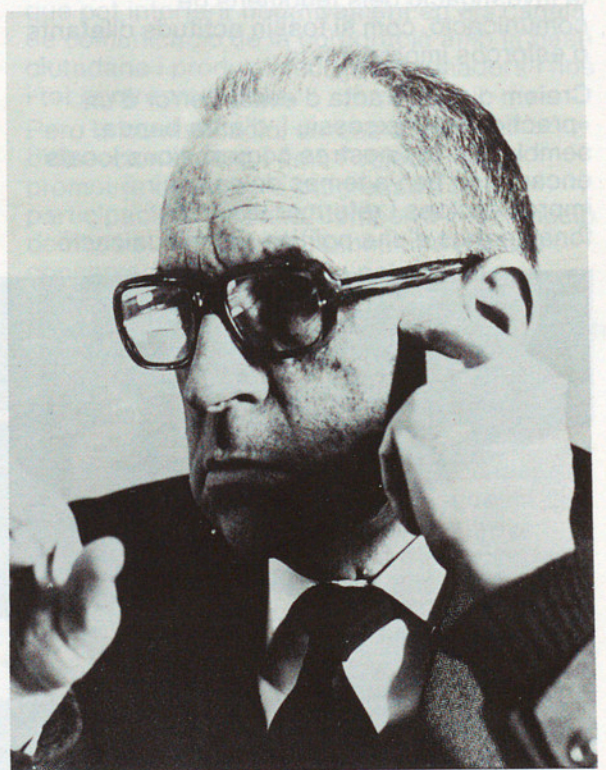
Parlar de la cultura catalana sempre és una qüestió vidriosa que convé tractar delicadament per tal de no ferir-se ni ferir els hipotètics observadors dels malabarismes de l'artista. La raó del perill és prou coneguda: la nostra cultura continua mantenint una relació excessiva amb la vida política catalana. Els darrers anys del franquisme, per no parlar d'altres moments no menys dolorosos de la nostra història, la cultura es va convertir, no havent-n'hi d'altra, en la gran arma de recuperació nacional de Catalunya. Des del més humil concurs de sardanes fins a la publicació dels volums de la Bernat Metge, tota manifestació cultural catalana va ser produïda i consumida com un signe que el foc encara cremava sota les cendres de la derrota. Eren anys tenebrosos en què homes com en Salvador Espriu escrivien la seva obra amb la dolorosa consciència que probablement tot era perdut i que el seu esforç era només el sacrifici romàntic dels supervivents, destinat a donar materials d'estudi als futurs investigadors de civilitzacions perdudes. No eren pocs els qui escrivien els seus papers d'una manera semblant a la d'aquella nena de Leningrad que, durant el setge alemany de la ciutat, escrivia en el seu diari: «Dilluns va morir el pare, dimarts va morir la mare, dimecres el germà gran i ahir el germà petit, el darrer de la família. Ara ja estic sola».

La resistència

L'esperit de setge, certament, va presidir la petita i tràgica vida de la cultura catalana durant aquells anys terribles de la postguerra. Un esperit de setge tràgic, vist que l'esperança era, en el cas millor,

l'aposta absurda del qui creu, contra tota evidència, que l'oncle d'Amèrica existeix, i ens traurà de la misèria, tot i saber que aquest oncle és simplement la construcció imaginària del condemnat a mort que no pot evitar que el cor li bategui de ganes de viure mentre entra en capella.

* Josep Ametller és periodista del Servei de Premsa de la Diputació de Barcelona i expert en temes culturals.

En els darrers anys del franquisme la cultura es va convertir en la gran arma de la recuperació nacional de Catalunya. Eren anys dolorosos en els quals homes com Salvador Espriu escrivien la seva obra amb la consciència que el seu esforç era només el sacrifici romàntic dels servents.

Anys més tard, però, ens van permetre el luxe de pensar que potser no seriem els armenis de la Mediterrània occidental. La raó del novell optimisme era ben simple i meravellosa: s'havia guanyat la batalla dels fills i en Josep Benet es podia permetre de desafiar el comissari de torn de la Via Laietana, que li deia que la seva lluita era inútil. Ell, però –les mans emmanillades–, li anunciava que Catalunya reviuria «rica i plena». Era, és ben cert, la coneguda tècnica d'autosuggestió del vençut, però també era la fe de baptisme, profèticament intuïda, d'una nova generació de catalans que es decidia a recollir de terra la vella pàtria humiliada per abraçar-la i començar amb ella la llarga marxa de la llibertat. A partir d'aquest moment, la cultura catalana inicia un llarg idil·li amb la política i la consciència cívica de Catalunya que encara no ha acabat. Aquesta va ser la seva grandesa i el gran servei que ha fet al poble de Catalunya. Eren els anys mites i mitificats de la «nova cançó» i de tantes i tantes iniciatives culturals que naixien i vivien amb un objectiu no tan cultural com patriòtic i democràtic. Anys ràpidament

qualificats de gloriosos que ara discutim, però que van tenir, si més no, el mèrit innegable de confirmar en la seva identitat catalana les noves generacions que s'incorporaven a la vida. Era el gran perill –perdre la joventut– i va ser la gran victòria: veure com el joves, malgrat la malenconia i l'escepticisme de les generacions de la guerra, agafaven la bandera de Catalunya i, sense les velles ferides, iniciaven de bell nou el combat.

Segurament seria una ingenuïtat de voler que la cultura catalana actual fos una cultura normalitzada. I no em refereixo ara a la problemàtica política i social, que encara fan de la nostra cultura un ésser desvalgut i malaltis. Parlo del caràcter èpic que va adquirir la nostra cultura durant aquests anys, tan importants, del darrer franquisme. Sense triomfalisme, ben conscients que el franquisme es va dissoldre i no va ser vençut en cap camp de batalla conegut, cal dir que la victòria de la cultura catalana va consistir, bàsicament, a rescatar les generacions joves de la temptació integracionista. Des d'aquest punt de vista, tots els focs de camp dels escoltes, totes les ballades de sardanes, tots

Diguem-ho d'una vegada: la cultura catalana de l'antifranquisme va perdre tot el seu valor cívic en el moment en què es va aprovar la Constitució. I el gran error de Catalunya ha estat de voler aprofitar aquesta cultura en la nova etapa de normalitat democràtica.

els jocs florals i tots els premis Sant Jordi són prou justificats. Era la guerra, una veritable guerra cultural, i val a dir –com profèticament ho va anunciar en Josep Benet– que la van guanyar. Alguns encara no s'ho creuen gaire, i és per això que és tan difícil, a hores d'ara, d'anunciar que, lamentablement, la guerra s'ha acabat i que cal fer una nova cultura segons uns paràmetres exclusivament culturals.

La transició

Una clàssica lliçó d'economia explica que tot el material militar que un minut abans de la victòria constituïa una riquesa formidable, es converteix automàticament en ferralla en el moment mateix que es firma l'armistici. Costa de creure que tots aquells avions, vaixells de guerra i aparells subtils i perfectíssims que havien costat tants milions hagin arribat a no valdre res. Que s'hagin de vendre als drapaires a preu de ferro vell. Però és aquesta, la veritat de l'economia i aquesta és també, per a nosaltres, la veritat de la cultura. Diguem-ho breument, d'una vegada: la cultura catalana de l'antifranquisme va perdre tot el seu valor civic en el moment que es va aprovar la Constitució. I el gran error de Catalunya ha estat, ara ho veiem ben clar, de voler aprofitar aquesta cultura en la nova etapa de normalitat democràtica. Per un cantó, s'ha pretès que allò que fonamentalment era un instrument d'agitació i mobilització social ara sigui un producte cultural convalidable internacionalment. En altres casos, encara s'ha anat més lluny i s'ha volgut continuar la festa com si res no hagués passat. El poble, tanmateix, amb el seu nas tradicional, ha comprès perfectament la juguesca de què era objecte i, senzillament, ha guillat. Ja fa temps que a Catalunya, i a Barcelona concretament, se sol identificar els productors amb els consumidors de cultura.

Per comprovar-ho només cal anar en una estrena teatral. Tot són professionals de l'espectacle que se saluden com a vells coneguts que són. Però la burgesia ja fa temps que no hi va, a teatre, i, pel que fa al poble, es veu que en té ben bé prou amb la televisió. Aquests professionals que omplen la platea del Romea les nits d'estrena –tots convidats a compte del pressupot– van considerar, arribada la democràcia, que la cultura era una de les obligacions fonamentals del poder i, ràpidament, es dedicaren a organitzar a aquest nou poder democràtic la cultura que necessita i que, deien, necessitava el poble. En aquell moment

es va produir un estrany casament morganàtic entre els professionals de la cultura i els nous professionals del poder. Era un casament de conveniència entre dues impotències que fins ara han definit la naturalesa de la cultura catalana en l'etapa democràtica. Per un cantó hi havia la impotència dels professionals de la cultura posats a redefinir com havia de ser la nova cultura democràtica i, siguem pràctics, també se'ls veia la impotència davant la necessitat de conservar un públic que havia consumit cultura per pur patriotisme i no pas per veritable necessitat cultural. Aquesta incapacitat no vol dir pas incompetència cultural ni manca de qualitat en els productes que s'ofereixen a l'hipotètic públic consumidor de cultura. Hi ha de tot, naturalment. Aquesta incapacitat vol dir, senzillament, que la cultura catalana es fonamentava sobre un pedestal polític que va desaparèixer amb la restauració de la democràcia. I aquest fonament no era, evidentment, fàcil de substituir. Per això deïem abans que era inevitable que la nostra cultura conservés gaire temps un baf de misticisme que ja no es corresponia amb les circumstàncies actuals i que enverinava la nova vida de la cultura catalana.

La democràcia

Pel que fa als nous responsable dels afers públics, no cal dir que es van trobar amb un panorama varitablement complicat. Tenien una cultura catalana feta en la resistència i per a la resistència. Tenien un poble que, a causa de les característiques de l'anomenada transició, continuava –pel que fa als sectors activistes– reivindicant la lluita democràtica i nacional. Eren massa, els qui –per dir-ho emfàticament– mantenien un concepte militar de la cultura. Altres formes de cultura que es van insinuar en els primers temps de la democràcia havien sucumbit a la prova de la mortalitat infantil. Una certa cultura alternativa i llibertària va desaparèixer tan ràpidament com havia vingut. La vella cultura burgesa s'havia quedat sense mecenes, ocupats com estaven en l'ampliació del camp del Barça. Restava, només, la cultura de la resistència, tan estimada per tantes raons, que també era la cultura de la invencible classe mitja, que, segons sembla, és un ingredient fonamental de tots els experiments històrics. La hipòtesi boja d'inventar una cultura democràtica i progressista per als temps que començaven no era, evidentment, en el cap de ningú. Era inevitable, doncs, que

el casament anunciat es produís, i tots vam assistir a l'ajuntament de la democràcia amb la vella dama de la cultura catalana. Finalment tot semblava arreglat. La democràcia ja tenia cultura –atroïnada, però amb un nom que Déu n'hi do– i la vella dama de tantes batalles bellíssimes, encara que militarment insignificant, trobava el pressupost que li permetria gaudir dels darrers anys –els millors– de la seva vida. La felicitat hauria estat perfecta, si no fos pels greuges comparatius i les competències de tota mena que hi havia. Barcelona feia anys que es creia la capital cultural de la península i tenia presentada candidatura en el certamen europeu de capitals culturals. Els diaris –sempre tan imprudents– havien citat un conegut intel·lectual francès que ens augurava un futur esplendorós en el si de la cultura occidental. Seriem, finalment, els millors. Però l'alegria dura poc, a cal pobre. Ben aviat vam saber que «Madrid, castillo famoso», es recuperava ràpidament dels anys de la foscor i esdevenia un centre cultural de primera fila. La nostra cultura no era exportable i això sempre és un signe de malastrugança en qualsevol cultura que es respecti. Les editorials catalanes deien que començaven a emigrar cap a verals més sanitosos i la premsa catalana no superava l'estadi testimonial dels primers moments.

Ja fa temps que a Catalunya, i a Barcelona concretament, s'identifiquen els productors i els consumidors de cultura. Només cal anar a una estrena teatral per comprovar-ho. Tothom és professional de l'espectacle i tots se saluden com a vells coneguts que són.

Tenim una cultura perfecta dintre del *ghetto*: pagada per la Generalitat i els ajuntaments principals, consumida pels incondicionals de sempre i alabada per la mateixa premsa subvencionada i fidel al lema «Puix parla català, Déu li do glòria». Una cultura d'hivernacle per a ús de ciutadans no menys addictes a la tebior humida dels espais tancats. El senyal d'alarma va sonar, naturalment, en els despatxos dels dos socis: els professionals de la cultura i els professionals del poder. Des d'una perspectiva cultural, resulta d'una tristor insuportable que els nostres productes no siguin sol·licitats pels gurmets estrangers.

Pero la gravetat de la situació esdevé tràgica el dia que els nostres competidors es decideixen a obrir botiga a la nostra plaça. I això va succeir en instal·lar-se a Catalunya el diari que representa la cultura castellana moderna. S'hi van atrevir. El que no semblava possible els anys pitjors de la dictadura es va realitzar en el temps de la recuperació oficial de Catalunya. Un diari madrileny –el diari per excel·lència de la nova racionalitat castellana– humiliava la premsa catalana amb la seva professionalitat i el seu esperit democràtic i tenia l'audàcia d'instal·lar-se a Barcelona. Aquella nit tots el van saludar com correspon a la litúrgia democràtica. Fins i tot el president de la Generalitat hi era, en l'acte de naixement. *Noblesse oblige*. Però els veritables cronistes de la cultura catalana es van posar els guants negres, aquella nit, per escriure una pàgina vergonyosa de la cultura catalana. Era evident que el primer aparell ideològic de la cultura castellana s'havia atrevit a venir a Barcelona perquè el diagnòstic que els tècnics feien sobre la cultura catalana era dramàtic: «No té forces, està acabada: serà una passejada militar, instal·lar-se a Barcelona».

Cap a on?

El poder polític va tardar una mica més, a sentir el senyal d'alarma. Sempre és una mica lluny del món de la cultura. I la veritat és que, a hores d'ara, encara no sabem si ha convocat el comitè de crisi cultural. No hi fa res. La situació és tan clara, que molt aviat tothom s'adonarà de la realitat. És trist, tanmateix, que siguin els de fora els qui ens facin adonar de la gravetat de la situació. Barcelona, per exemple ha esdevingut, cinematogràficament parlant, una capital de províncies. Resulta difícil de creure, però la veritat és que moltes pel·lícules fonamentals no arriben a la capital de Catalunya. Tornarà

a ser imprescindible, per als bons afeccionats al cinema, anar a París –o a Madrid– per veure determinades produccions cinematogràfiques. I tot, aquesta vegada, per manca, d'infraestructura cultural. Les fires de llibres ja són més importants a la capital del regne. Diuen els editors –encara que els periodistes no ho publiquen– que Barcelona ja no és el primer mercat del llibre. Es venen més llibres a Madrid. I així podríem anar esgranant una llarga llista de símptomes preocupants que ens diuen clarament que la nostra cultura està malalta i que cal, ràpidament, fer-li un examen rigorós per tal de trobar –entre tots– la teràpia adequada. Cosa no gens fàcil.

Hem de pensar, en primer lloc, en un fet importantíssim que incideix greument en la nostra cultura i també en la parlada en castellà: la força extraordinària dels *mass-media*, el poder formidable dels centres de producció i distribució cultural anglo-saxons i la uniformització cultural progressiva del món occidental. Josep Maria Castellet ho va manifestar solemnement en el decurs del cicle de conferències que organitzà la Generalitat. Fins i tot la poderosa cultura hispànica funciona, en un grau preocupant, com un simple mecanisme de transmissió de la gran cultura dominant anglo-saxona. I a França, segona pàtria cultural de tants catalans, estan greument preocupats per la vertiginosa desaparició de la cultura francesa en gran part del món.

Queden lluny, ja, els dies en què hi havia diaris en francès en certes ciutats nord-americanes i en què la llengua de Voltaire era utilitzada normalment per moltes *élites* culturals d'arreu del món. Això, i no res més, és la gran amenaça de la nostra cultura. Ni les imperfeccions del sistema polític vigent, ni el fenomen social de la immigració, ni l'herència terrible de cinquanta anys de política cultural, ni les nostres pròpies insuficiències polítiques i culturals, tot plegat no significa gaire, al costat del gran esdeveniment cultural i polític del nostre temps: una revolució tècnica que modifica substancialment el mateix concepte de cultura i la constitució d'un gran centre emissor de missatges culturals que ja ha començat de destruir totes les resistències individuals i col·lectives que troba. No es tracta pas d'adoptar ara una actitud còmodament apocalíptica i de predicar la peregrinació a la murada de les lamentacions. Com totes les revolucions, aquesta, electrònica i que tot just comença, destruirà moltes realitats, però també n'infantarà altres

de meravelloses. Els optimistes ens anuncien fins i tot el retorn –gràcies a l'electrònica– en un nou poble global on tothom tindrà capacitat d'inicativa cultural. Tant se val. No entrarem ara en un debat sobre les possibilitats i els perills de la nova cultura. No és aquest, el lloc de fer-ho. El que ens interessa com a catalans és, en primer lloc, considerar la nostra capacitat per accedir en aquesta nova formulació cultural i, a continuació, comprovar el nostre grau de resistir l'escomesa cultural de les grans potències culturals d'avui.

Normalització

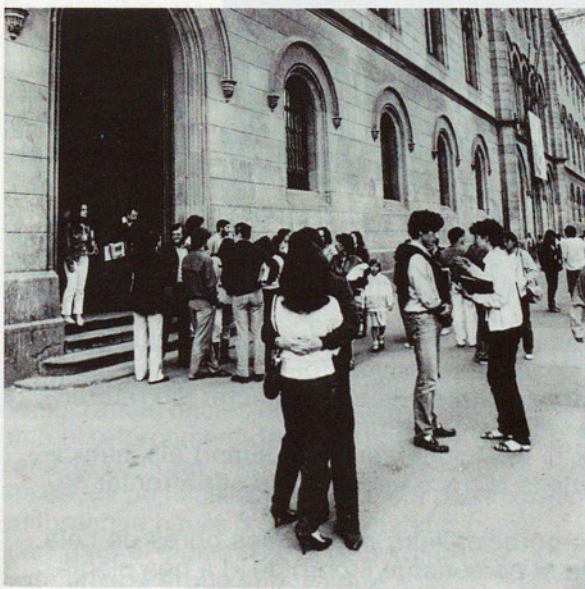
En els pobles culturalment normalitzats, les novetats culturals s'integren harmònicament amb les tradicions que val la pena conservar. En aquests països, la cultura diguem-ne clàssica té prou virtut per acarar-se adequadament amb la novetat, per vigorosa que sigui. Succeeix, fins i tot, que les antigues manifestacions culturals queden descarregades de velles imposicions socials i d'aquesta manera poden descobrir noves possibilitats. Un teatre, per exemple, que ja no té l'obligació d'entretenir les masses pot –alliberat de la necessitat de fer concessions– ressuscitar com un gran instrument d'investigació comunicativa i conrear nous camps d'experimentació. Una òpera que deixa de ser la festa social de la burgesia es converteix, com anem comprovant, en l'espectacle total per excel·lència obert a tota mena d'aportacions noves. Però aquesta síntesi feliç entre llenguatges culturals diferents, només la poden realitzar –i encara amb dificultats que no se'ns amaguen– les cultures en plena forma. En altres casos, aquesta mena de matrimonis acaben amb l'assassinat del més feble. És el cas de molts països del Tercer Món, que veuen com les tècniques modernes de difusió cultura van fent desaparèixer en pocs anys la seva cultura secular. La transmissió oral d'una cultura que fins ara ha demostrat ser tan forta i que ha salvat, com és sabut, més d'una vegada la cultura catalana, sembla condemnada al fracàs davant la irrupció incontrolada del nou poder cultural de la indústria, de la cultura i la consciència. També hi ha moltes cultures, i no solament una infinitat d'espècies naturals, que són sacrificades a l'altar de la civilització postindustrial moderna. Gregori Bateson ha parlat –i així es titula una de les seves obres fonamentals– de la necessitat d'elaborar una «ecologia de l'esperit». I els catalans hem de ser els primers, si volem sobreviure

espiritualment, a prendre consciència del problema i fer l'esforç d'imaginació que cal per resoldre'l. Michel Serres s'ha referit a la nova cultura electrònica com «la pesta» i, evocant el *Decameró* de Boccaccio, ha proposat una retirada com la millor manera de defensa. Aquells nobles del Renaixement van abandonar les ciutats per no contaminar-se, i en l'aïllament dels seus refugis van trobar, no solament la salut, sinó també el que potser no esperaven: la cultura autèntica de l'home que s'ha concretat sempre en l'art meravellós de la paraula, la conversa, el diàleg i la capacitat de narrar la vida. No és una proposta reaccionària, i Serres sap prou que, en la seva literalitat, és impracticable. És simplement una actitud de reflexió i de reserva davant una situació cultural que, com la pesta medieval, resulta incontrolable.

Els problemes

Aquest és, segurament, el gran problema de la cultura catalana. Integrada com una petita província més dintre el gran mercat cultural occidental, la cultura catalana es veu incapaç de donar resposta i corre el perill de ser digerida, com altres petites cultures, pel gran Moloch electrònic.

De totes maneres, seria un error pensar, encara una vegada més, que el problema és polític i la solució econòmica. És evident, que cal un marc legal i un pressupost per fer cultura. Però encara és més evident —quasi fa vergonya de dir-ho— que una cultura es

Esgarrifa de pensar que el miracle democràtic espanyol s'aixeca sobre la base de la indiferència política, del silenci fúnebre de la joventut, del tantmenfotisme social i de la manca total i absoluta d'un autèntic debat intel·lectual, moral i polític.

compon bàsicament de valors teòrics i morals. Precisament el que ens falta a Catalunya. No fa gaire ho va dir un dels nostres millors pensadors, Pep Calsamiglia:

«El nostre problema més urgent i més important és la regeneració moral del país». Tothom ho veu, que el franquisme va destruir els vells valors. Des dels valors laics i obrers que es consolidaren penosament el primer quart de segle fins a uns valors cristians que la col·laboració de l'Església amb el règim del 18 de juliol ha desprestigiats per molts anys. El terrible buit moral i cultural no va ser omplert, naturalment, per un règim polític essencialment anticultural. Foren els fets, que ompliren el buit, però el remei fou pitjor que la malaltia, perquè aquest diguem-ne remei fou el consumisme, l'individualisme insolidari i la moral de l'èxit. Com en molts altres països europeus, diran alguns, on aquests valors també són els dominants. Potser si, però no oblidem que a Europa i Nord-amèrica la societat de consum troba alguna mena de correctiu en els valors morals heretats del protestantisme, en una consciència democràtica quasi indestructible, en un civisme que nosaltres no podem ni somiar i, finalment, en una tradició cultural riquíssima que ens manca. És impossible entendre la crisi cultural catalana sense tenir en compte aquesta realitat anguniosa que és la desmoralització general de la societat catalana. I esgarrifa de pensar que el miracle democràtic espanyol —que tan frívolament proclamen alguns— s'aixeca sobre una base d'indiferència política, de silenci fúnebre de la joventut, de tantmenfotisme social i de manca total i absoluta d'autèntic debat intel·lectual, moral i polític.

Després tenim els altres, de problemes. Tants com en vulgueu. La poca comprensió del poder central. Els errors dels nostres dirigents polítics. El cansament popular. L'esperit fenici de molts intel·lectuals que tenen massa pressa a triomfar. I tants d'altres. Però el gran debat sobre el present i el futur de la cultura catalana passa, necessàriament, pel plantejament rigorós del problema de la nova cultura electrònica i per l'anàlisi de la temperatura moral tan baixa que ens ha deixat la frustrada societat de consum. «El crepuscle de les ideologies» no és solament el títol d'un pamflet de l'ara oblidat Fernández de la Mora. També és l'epítafi d'un règim que va presidir un veritable genocidi cultural i moral i que ens ha deixat deseparats —com deia fa poc en Luis de Pablo— davant la pàgina en blanc més terrible de la nostra història.

En audiència al President Antoni Dalmau

El Rei encoratjà la tasca de la Diputació de Barcelona

El Rei Joan Carles I rebé recentment, el president de la Diputació de Barcelona, senyor Antoni Dalmau, en una audiència que li havia estat sol·licitada després de la presa de possessió d'aquest en la darrera renovació de la Corporació barcelonina. L'audiència se celebrà en el Palau d'Orient el passat dia 30 de setembre, en el despatx particular de Sa Majestat.

En el decurs de la conversa que mantingueren, el Rei Joan Carles I s'interessà per les activitats que porta a terme la Diputació de Barcelona en el nou context de l'Estat de les autonomies, tot expressant la seva admiració per algunes de les institucions que gestiona la Corporació barcelonina. En concret féu referència a la Biblioteca de Catalunya, al Museu Marítim de Barcelona i als Parcs Naturals.

El Rei Joan Carles I encoratjà el president Dalmau a prosseguir la tradicional tasca de suport als municipis i, especialment, els municipis petits que no disposen de mitjans tècnics i econòmics per afrontar satisfactòriament les seves necessitats.

En finalitzar l'entrevista, el president Dalmau, en nom de la Corporació, lliurà al Rei dues obres de Lola Anglada. Concretament una escultura de bronze que representa el personatge literari de «La ben plantada» i el llibre «Visions barcelonines (Botigues, obradors i cases de menjar y beure)» amb textos de Francesc Curet i il·lustracions de la popular i estimada artista de Tiana.

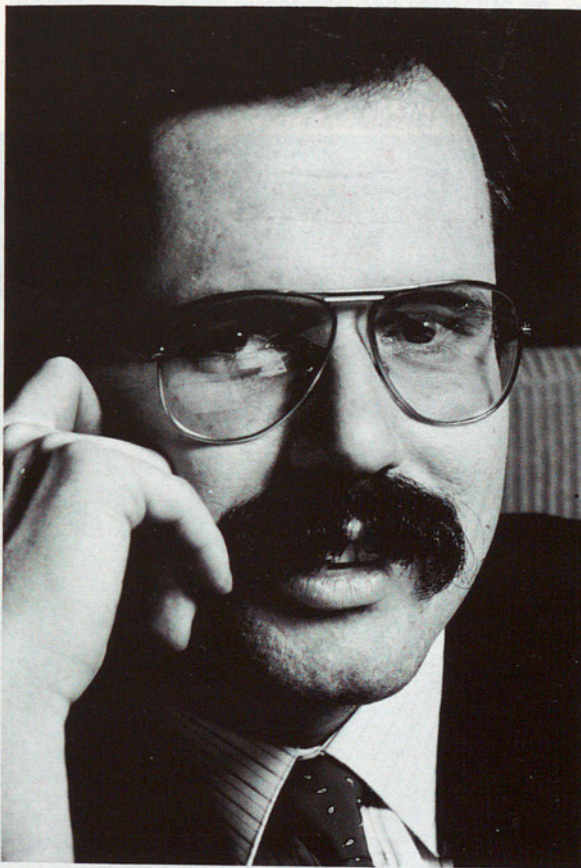
Miscel·lània

Les institucions, com les persones, tenen una identitat espiritual específica que a voltes és difícil de ser copsada per un observador superficial. Segons la llei, la Diputació de Barcelona és una de les cinquanta corporacions provincials que existeixen en aquest país amb unes funcions administratives i polítiques perfectament establertes. Però, segons la història, la Diputació de Barcelona és la institució que va utilitzar Prat de la Riba per posar els fonaments de la recuperació política i cultural de Catalunya i ha estat, durant molts anys, una mena de sagrari on s'han conservat —malgrat tot— les grans iniciatives que va endegar el fundador de la Mancomunitat de Catalunya.

En aquest context, la política cultural de la Diputació no es pot comprendre sense tenir en compte el llegat històric que ha marcat la seva vida, fins i tot durant els anys més foscos per a Catalunya, i que li ha donat unes característiques molt concretes i realment importants. La història farà justícia a aquesta institució que ha volgut conservar, i ha conservat, unes joies culturals com són la Biblioteca de Catalunya, l'Institut del Teatre i d'altres que un determinat moment foren molt importants i que van escampar la llavor de la nostra recuperació nacional.

Era natural que la Diputació, ja dins la vida democràtica, iniciés la seva política cultural amb el reforçament del seu llegat històric i amb la voluntat d'endreçar —en la mesura de les seves possibilitats— tot aquest patrimoni cultural que haurà d'ésser transferit, quan n'arribarà el moment, a la Generalitat de Catalunya. Perquè sembla que, tradicionalment, aquesta, ha estat una de les funcions de la Diputació. Embrió, en temps de Prat de la Riba, de la Generalitat que vindria

amb la República. Hivernacle on es conservaren, durant els anys de la Dictadura, les restes culturals de la Generalitat, i llevadora, en els temps de la Generalitat provisional, de la definitiva primera institució nacional de Catalunya.

El President de la Diputació, Sr. Antoni Dalmau, manifestà en l'acte de presa de possessió del càrrec que calia iniciar una política de col·laboració amb la Generalitat de Catalunya. En aquests moments aquesta política de col·laboració ja és una realitat.

Arrel / Diputació

També en l'ordre polític i administratiu, la Diputació ha realitzat aquests darrers temps un esforç considerable per tal d'adequar-se dignament a la nova situació democràtica i autonòmica. Tal com va manifestar el President de la Corporació, senyor Antoni Dalmau, en l'acte de la seva presa de possessió, calia iniciar una política de col·laboració com més estreta millor amb la Generalitat i traspasar-li tots aquells serveis que lògicament li corresponen. La legalitat vigent, com ja és sabut, no permet traspasar gaires coses a la Generalitat. El projecte de tots, o quasi tots, els partits catalans, de dissoldre les Diputacions no es podrà realitzar a curt terme. Però això no ha pas d'impedir de cap manera que la Diputació de Barcelona doni a la Generalitat de Catalunya tot el suport possible.

Tot esperant els canvis legals necessaris, la Diputació, per mitjà d'una política de convenis, ja ha començat a traspasar alguns serveis. Aquesta política tindrà continuïtat els quatre anys vinents i també anirà acompanyada d'un esperit de col·laboració i de coordinació.

D'altra banda, és evident que la Diputació no es pot deixar caure en la rutina administrativa. És una institució prou important i amb responsabilitats massa clares

per abandonar-se a la inèrcia. En aquest sentit, ja s'ha començat a aplicar —com també ho anuncià el President Dalmau— la reforma administrativa, i amb dos objectius ben clars: netejar l'aparell administratiu de la casa de totes les possibles conseqüències de tants anys de gestió no democràtica i dotar-lo del grau de modernitat i eficàcia que reclamen i permeten els temps moderns i del que ha d'ésser una gestió progressista i democràtica de la cosa pública. I aquesta reforma administrativa es portarà a terme tan bé com es podrà i sense perjudicar els interessos legítims dels treballadors.

Tampoc no caldrà recordar que la Diputació ha viscut darrerament una etapa força complicada. Va ésser, els primers moments de la Generalitat, la base material de la primera institució de Catalunya i va tenir l'honor de compartir-hi la personalitat històrica del Molt Honorable senyor Josep Tarradellas. Ha viscut també un període d'incertesa sobre el seu futur. Afortunadament, ara la Diputació ja està més estabilitzada, i això li ha de permetre de planificar, de la manera més adequada, la seva actuació al servei dels municipis de Catalunya. I aquest va ésser, precisament, un dels arans

La Diputació ha conegut darrerament una etapa força complicada. Va ésser la base material dels primers moments de la Generalitat i va tenir l'honor de compartir amb la primera institució de Catalunya la personalitat històrica del Molt Honorable senyor Josep Tarradellas. A la fotografia, el Molt Honorable senyor Josep Tarradellas i esposa acompanyats pel President de la Diputació, Sr. Antoni Dalmau, esposa i fills.

anuncis del President Dalmau en la seva presa de possessió: la formació d'una comissió de planejament, que elaborarà un programa per a quatre anys.

Tornant a l'aspecte cultural a què ens referiem a l'inici d'aquest treball, cal significar la gran activitat que els darrers mesos s'ha portat a terme en aquest camp. Ens referim, naturalment, al descobriment del crani d'Orce i de les pintures romàniques de Sant Vicenç de Rus.

De la descoberta d'Orce i els treballs que es duen a terme en el jaciment de Venta Micena, ens en ocupem en aquest mateix número de la nostra revista i no cal doncs que ens hi estenguem. Però sí que cal fer esment de la recent desaparició del doctor Miquel Crusafont i Pairó, director de l'Institut de Paleontologia de Sabadell, sota la direcció del qual s'efectuen els treballs Paleontològics d'Orce. El ple de la Diputació corresponent a l'agost passat va retre homenatge a la il·lustre figura científica del doctor Crusafont i, entre altres mesures, s'aprovà que en endavant l'Institut de Paleontologia de Sabadell portarà el seu nom. En aquella mateixa sessió la Corporació va tenir coneixement, de mort de la qui fou directora de l'Escola Professional de la Dona, la senyora Eulàlia Cuchi Balada, desapareguda tan prematurament, després d'una breu però meritòria tasca en la direcció del centre. El ple va manifestar el seu sentiment pel traspàs de la senyora Cuchi i el va fer constar en acta.

Prop de la població de Castellar de N'Hug s'aixeca l'església romànica de Sant Vicenç de Rus. En el seu interior, arran d'uns treballs de restauració, es descobriren unes interessants pintures murals. En aquests moments, els murals són a Barcelona per efectuar-ne la restauració mentre duren els treballs d'arranjament de l'església. Un cop seran acabades les obres, els murals seran novament col·locats a l'absis de l'església i així haurem contribuït a incrementar la considerable riquesa que Catalunya té en aquest estil arquitectònic, tan lligat amb la nostra història.

No podriem pas oblidar altres activitats com els treballs d'excavació que es fan a Empúries. Arqueòlegs i tècnics d'arreu d'Europa han participat en encontres i jornades d'estudi on l'any passat es va trobar el temple romà més antic fora d'Itàlia, de tal manera que existeix la voluntat de procedir a la construcció d'un nou museu. I les exposicions. Deixant a banda esdeveniments

petits però entranyables, com la mostra del pintor Manolo Hugué –«Manolo de Ceret a Caldes»– cal recordar de manera especial l'exposició «Els Ibers», que, muntada amb la col·laboració del Ministeri de Cultura, fou exhibida al Museu Marítim de les Drassanes. I ja que parlem de les Drassanes, direm que aquest magnífic monument es convertí en un dels punts d'atenció de la Diada Internacional dels Museus celebrada a Barcelona la primavera passada.

Les qüestions relatives al medi natural i el medi ambient, de salvaguarda i potenciació del nostre patrimoni ecològic, preocupen força la Diputació de Barcelona. El Servei de Medi Ambient de l'Àrea d'Agricultura continua les seves tasques d'investigació, resol problemes dels municipis i aporta iniciatives interessants, com és ara la signatura del conveni amb l'Institut Nacional de Meteorologia –dependent del Ministeri de Transport i Comunicacions–, que té com ha finalitat el control de la contaminació atmosfèrica a les nostres comarques. Els resultats i les expectatives de moltes d'aquestes qüestions són reflectits en unes excel·lents publicacions periòdiques. Precisament ha estat el Servei del Medi Ambient el que ha canalitzat els esforços per a la creació d'un Centre d'Estudis del Mar, a Sitges. La Diputació, que des de fa temps disposa d'una important presència cultural a la blanca Subur –la Diputació barcelonina és present a la Junta Assessora de Museus de la vila–, té ara la satisfacció d'endegar aquest centre. No cal dir que l'activitat que arribarà a desplegar respon –tant des d'una perspectiva professional com científica– a les preocupacions actuals pels problemes ecològics i marítims.

Empúries disposarà, en un termini breu, d'un nou Museu.

Arrel / Diputació -----

I si la preocupació de la Diputació pel mar és potser una novetat, no ho és, en canvi, l'interès que ja ha acreditat pels problemes ecològics de terra endins. En aquest sentit s'han adoptat, no fa gaire, diverses mesures que tendeixen a la preservació d'espais naturals. Garraf i Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac són els protagonistes d'això que referim. En el primer cas, el massís del Garraf, es topa amb la dificultat d'un permís industrial concedit per la Conselleria d'Indústria de la Generalitat. La Diputació ha recorregut contra aquest recurs. El President Dalmau va informar, en el ple extraordinari del setembre, que la resolució emesa pel Departament corresponent de la Generalitat no és prou satisfactòria. Pel que fa a Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac, s'hi han adquirit 319 ha que es vénen a sumar a les que ja eren patrimoni de la Diputació. En concret s'ha comprat la part corresponent a la Mola. Aquesta operació ha costat la suma de trenta-cinc milions de pessetes. Ara la Diputació barcelonina és propietària de 2.063 ha. de parc natural, que s'estén sobre una superfície de 9.638 ha.

Hem parlat de la terra, i la terra és feta de pobles i ciutats amb gent que es relaciona i es comunica. Passarem de llarg de moltes de les obres públiques realitzades –variants, agençament de carreteres, de ponts i d'accesos, de carrers i de col·lectors– però ens aturarem en un punt de futur. I recordarem les Jornades de Sau, que, patrocinades per l'Àrea de Cooperació Municipal, van tractar la possible estructuració futura de serveis comarcals i supracomarcals, sigui quina sigui la futura divisió territorial de Catalunya. Aquesta mateixa Àrea de Cooperació va tenir la iniciativa d'acreditar i de publicar, en dos acurats volums, molt del que van ser les reflexions –inèdites la majoria– que sobre aquest tema va realitzar el mestre Pau Vila.

Arribem ara als serveis socials i sanitaris. Les Llars Mundet van prenent un aire nou, més alegre i modern, amb la inauguració de noves residències de vells i amb la creació de nous circuits de colònies estivals per a infants i joves. La Fundació Pública «La Flor de Maig», –estretament vinculada a la Diputació– ha vist ateses moltes de les seves reivindicacions en ser potenciats els serveis d'educació especial que hi funcionen. Per cert, cal fer avinent que l'auditori de «La Flor de Maig», va ser testimoni d'una interessant Jornada de Reflexió sobre Toxicomanies i Dogodependències, una qüestió d'allò més

punyent i actual, en la qual la Diputació intervé per mitjà del seu Servei d'Orientació, Prevenció i Teràpia per Toxicòmans (SPOTT). Altres assumptes, com la planificació familiar i les malalties específiques de la dona, reben una atenció especial per part del Servei de Sanitat –a la Casa de Maternitat– i moltes de les reunions sobre aquestes qüestions han estat presidides pel President mateix, senyor Antoni Dalmau.

No podem acabar aquesta crònica sense parlar de premis, de commemoracions i de llibres. Esmentarem els Premis Nacionals de Teatre i Dansa –patrocinats pel Servei d'Ensenyament de la Diputació i el Departament de Cultura de la Generalitat–; recordarem els cent anys que acaba de complir l'Escola de la Dona, i en parlar de la política editorial ens caldrà aturar-nos i explicar detalls. Des de fa mesos la col·lecció «Clàssics del pensament modern» ofereix a la cultura catalana un conjunt de textos del pensament científic i filosòfic europeu. La nova «Biblioteca dels clàssics del nacionalisme català» aporta textos que són autèntiques recuperacions. William Shakespeare –i d'altres autors clàssics i moderns del teatre– és al carrer –i es pot dur a la butxaca– gràcies a les iniciatives editorials de l'Institut del Teatre, centre que, d'altra banda, continua essent el punt de referència més important que té Catalunya per a l'aprenentatge de l'art dramàtic.

I el punt final el farem amb música; el concurs «Paraula de Rock» va ser disfrutat per centenars de nois i noies de les comarques barcelonines. No podia ser d'altra manera: la Diputació de Barcelona, una vella institució, es fa seu tot allò que és nou i jove.

Recentment la Diputació ha procedit a l'adquisició de 319 hectàrees del massís de Sant Llorenç del Munt per un import total de 35 milions de pessetes. Els terrenys adquirits eren propietat del senyor Quadras, el qual veiem a la fotografia donant explicacions al President Dalmau en el decurs de l'excursió que es realitzà el mes d'abril al cim de la Mola.

L'Institut de Paleontologia: Una institució científica poc coneguda

Potser pot sorprendre algú que una institució científica del prestigi de l'Institut de Paleontologia de la Diputació de Barcelona tingui l'estatge a Sabadell. Però aquells que coneixen la història de la paleontologia espanyola saben que aquest fet no és ni casual ni tampoc un fruit de l'atzar. El fet que l'Institut de Paleontologia de la Diputació sigui a Sabadell és, si més no, un acte just de reconeixement a l'esforç de generacions de sabadellencs per fer avançar aquesta disciplina científica en el nostre país, i també –de manera ben especial– el reconeixement de la important tasca realitzada per la persona que en fou l'impulsor principal. Ens referim al doctor Miquel Crusafont i Pairó, que en fou director i artífex principal.

La història de la paleontologia espanyola –ja n'hem fet esment–, està estretament lligada amb Sabadell, ciutat que, des del 1850, ha vist créixer i pujar fornades d'estudiosos d'aquesta ciència, els quals han possibilitat que Catalunya, i amb ella Espanya, entrés dins el panorama mundial de la paleontologia amb treballs importants, aportacions i descobriments. I l'Institut de Paleontologia, que va obrir les portes l'any 1969, és solament un resultat més de l'esforç científic fet en aquest camp a la ciutat de Sabadell.

Una història molt breu

Se sap que, ja el 1850, al Vallès hi havia grups sabadellencs que feien treballs de recerca de materials fòssils. Malgrat això la primera troballa interessant de la qual es té notícia no es va produir fins l'any 1887, que, a la zona de Can Barba –indret situat entre les ciutats de Terrassa i Sabadell– es trobà un incisiu de rinoceront. Avui, aquesta peça ocupa un lloc destacat a l'Institut de

Paleontologia, com a primera peça fòssil trobada al Vallès i de l'inici del llarg reguitzell de descobertes que, a partir d'aquell moment, s'anirien produint.

Per aquelles mateixes dates, un altre sabadellenc, el doctor Francesc de P. Benessat, trobà un fragment de maxil·lar, amb dues peces dentàries, pertanyents al gènere *Hipparion* (una espècie de cavall amb tres dits). Aquesta descoberta merescu ésser publicada a «Crònica científica» l'any 1887, sota el títol de «Découverte de grans mamifères fossiles en Catalogne».

A partir d'aquest moment les troballes fòssils a la zona del Vallès es multipliquen i l'any 1898 el professor Almera publica el primer catàleg de fòssils trobats a Catalunya, en el qual ja se cita un fòssil trobat en el Vallès: les restes d'*Hipparion* descobertes al Riu-sec.

El fet que l'Institut de Paleontologia de la Diputació sigui a Sabadell és un acte just de reconeixement a l'esforç de generacions de sabadellencs per fer avançar la paleontologia en el nostre país.

El pare Rimblas i l'advocat Renom són també sabadellencs que van efectuar troballes fòssils importants en el Vallès, com és ara un fragment de maxil·lar d'un cànid i també diferents peces dentàries i òssies atribuïdes a un mastodont proboscidi, espècie que fou abundant a la comarca fa més de deu milions d'anys.

Tots els noms esmentats seran seguits d'una important generació de joves interessats en la paleontologia. Se'n destaquen els noms de Crusafont i de Truyols. Crusafont descobria, l'any 1926, un important jaciment a Can Llobateres (Barberà del Vallès), que, anys després, esdevindrà jaciment tipus d'un dels pisos del Miocè continental: el *Vallesiense*, que ha proporcionat una gran varietat d'espècies entre les quals cal destacar les restes de simis antropomorfs.

En aquells moments, les restes fòssils de mamífers del terciari trobades al Vallès eren tan nombroses i de tanta importància, que Miquel Crusafont –que era responsable de la Secció de Ciències Naturals del Centre Excursionista de Sabadell– organitzà una exposició d'aquestes troballes, exposició que es presentà en un dels locals de la Caixa d'Estalvis de Sabadell.

Arran d'això, els responsables del Museu de la Ciutat, avui d'Història de la Ciutat de Sabadell, van decidir prestar un espai dins el

museu amb la finalitat que, de manera permanent, s'hi poguessin exhibir els fòssils trobats ja no solament a la zona del Vallès, sinó també del Penedès, on s'havien estès les recerques paleontològiques.

La guerra civil espanyola obre un parèntesi en la ràpida evolució de la paleontologia a Sabadell. La fi de la guerra significarà la descoberta de nous horitzons als paleontòlegs de la ciutat, i així s'inicien excavacions a la zona de Terol, Vallecas, Palència i moltes altres que ben aviat seran força familiars a Miquel Crusafont.

Les col·leccions de materials fòssils van creixent i és llavors quan el director del Museu de la Ciutat de Sabadell, Lluís Mas, decideix habilitar una sala de la institució per a exposició permanent de les troballes. Aquesta sala es va anomenar Sala de Paleontologia i fou inaugurada el 1941, per ser ampliada amb una altra l'any 1956, després de la celebració a Sabadell del III Curset Internacional de Paleontologia. El museu encara es veurà obligat a cedir-ne una altra per tal d'instal·lar-hi el material fòssil provinent de la conca del terciari de Calatayud-Terol.

A partir d'aquest moment es comença a parlar de la possibilitat de repartir el Museu de la Ciutat en tres possibles institucions: el Museu d'Història de la Ciutat, el Museu de

En la planta primera es troba la sala dedicada a les conques centrals i estrangeres. Entre els fòssils que s'hi mostren, podem destacar la mandíbula de mamut i un fragment d'húmer d'aquest mateix animal, que foren trobats a Holanda.

Belles Arts i el Museu de Paleontologia. D'aquestes possibilitats se'n parla, en aquells moments, amb la Diputació de Barcelona, i de les converses mantigudes entre aquesta corporació i l'Ajuntament de Sabadell se'n segueix un avantprojecte d'Institut de Paleontologia, que s'aixecaria en uns terrenys cedits per la Caixa d'Estalvis de Sabadell i que dependria de la Diputació. Això era com un somni, per a aquelles persones dedicades a la paleontologia, i en especial per al doctor Crusafont. El somni esdevindria realitat el 30 d'octubre de l'any 1969, que el llavors president de la Diputació de Barcelona, senyor Josep M. de Müller i Abadal, inaugurava les dependències de l'Institut de Paleontologia situades en el carrer de l'Escola Industrial de Sabadell.

A partir d'aquest moment, l'Institut de Paleontologia només ha viscut pàgines brillants i gaudeix d'un prestigi reconegut, tant en el camp nacional com en l'internacional i ha estat visitat per importants paleontòlegs i estudiosos d'arreu del món. Precisament una de les darreres troballes fetes per membres d'aquesta institució científica ha tingut un ample ressò arreu del món. Ens referim al ja famós fragment de crani de l'«Home d'Orce» al jaciment de Venta Micena, sobre el qual, en aquestes mateixes pàgines, podeu trobar un treball.

La història de l'Institut de Paleontologia de Sabadell és curta però plena d'èxits i el seu futur és força esperançador, ja que s'hi formen noves generacions de paleontòlegs que n'asseguren la continuïtat i el prestigi.

L'edifici

L'Institut de Paleontologia de la Diputació de Barcelona ocupa una superfície de 1.200 m². És format per quatre plantes: semisoterrani, i plantes baixa, primera i segona.

En el soterrani hi ha un ampli auditori capaç per a 150 persones, i també, en el vestíbul que hi dona accés, una vitrina on s'exhibeixen, entre altres peces, la mandíbula i defenses d'un proboscidi semblant a l'elefant (*Deinotherium*) trobat a Santa Perpètua de Mogoda. En aquesta mateixa planta hi ha un magatzem, un dipòsit de materials i dos despatxos.

La planta baixa conté el vestíbul d'entrada a l'Institut, amb una vitrina on s'exhibeix una gran closca de tortuga fòssil trobada a Àvila, d'una edat estimada de dotze milions d'anys. També en aquesta planta hi ha una gran sala dedicada a restes fòssils trobades en conques catalanes i pirinenques; en destaquen les restes de mastodonts i de rinoceront. La sala és completada amb una rica i abundant representació de la fauna

La biblioteca.

Arrel / Diputació -----

fòssil del terciari continental català perfectament classificada. Completen la planta baixa les dependències de secretaria i despatxos.

L'accés a les diferents dependències de la primera planta es fa a través d'un gran distribuïdor, en què s'exhibeix un esquelet muntat de *Myotragus balearicus*, animal similar a un petit cabrit que habità les illes fins fa uns sis mil anys d'anys. També s'hi pot veure un motllo de *Palaeotharion magnum*, animal de talla mitjana les extremitats del qual acabaven amb tres dits cada una. Un crani actual d'elefant i un motllo del famós *Oreopithecus* trobat a la Toscana completen aquesta dependència d'accés a la segona planta.

Des d'aquí hom pot accedir a la Sala Pere Aris, en la qual es pot observar una completíssima col·lecció de plantes fòssils que demostra la riquesa vegetal que poblava l'estuari del pliocè del Papiol. En la sala hi ha també unes vitrines de paret que contenen abundants representacions de restes de mol·luscos, equinids i peixos de l'època assenyalada.

Al costat d'aquesta sala hi ha la que porta el nom de Vidal Carreras, en la qual s'explica l'evolució de les espècies animals i vegetals. Les parets de la dependència mostren al visitant fòssils invertebrats característics de totes les èpoques compreses entre el

càmbric i el quaternari.

La planta primera es completa amb la sala dedicada a les conques centrals i estrangeres. Entre els fòssils que s'hi apleguen es poden destacar una mandíbula i un fragment d'húmer de mamut trobats a Holanda; també un crani complet de rinoceront amb una antiguitat de deu a dotze milions d'anys descobert en terres de Burgos. Però potser val la pena destacar les restes dentàries de mamífers que habitaren la regió de Terol fa uns cent vint milions d'anys i que també s'exposen en aquesta mateixa sala. No cal dir que aquesta col·lecció és la de restes de mamífers de més antigor de què disposa l'Institut.

Seria molt llarg acabar de descriure tot allò que pot veure's en la primera planta, però potser cal fer esment de les restes quaternàries de la rata gegant de Canàries, de la col·lecció de restes dentàries de rinoceròtids terciaris de Mureros, Daroca i Calatayud, o de la d'amfibis, granotes i salamandres de Libros i Rubielos de Mora respectivament.

Finalment, a la segona planta, hi ha dependències d'ús exclusiu de la institució, com són la biblioteca, sala de preparació de materials, fòssils trobats en les diverses campanyes realitzades pel personal del centre, la sala d'estudi i despatxos d'investigació.

El jaciment paleontològic de Venta Micena

Orce és una població situada a uns 160 km de Granada, a cavall entre les comunitats autònomes d'Andalusia i de Múrcia, darrera de serra d'Orce i en el fons de la vall del riu, també anomenat com la població, que, molts quilòmetres més enllà, desemboca en el Guadiana Menor. Malgrat la presència teòrica del riu, la població granadina no té aigües superficials visibles, la qual cosa fa que Orce sigui una població plena de contrastos. El *Vergel* s'estronca quasi violentament ací i allà, i entra en contrast amb la terra erma i seca. Aquest canvi imprevisible, que es produeix allà on menys l'esperaríeu i sense solució de continuïtat, posa un encant ben especial en aquells indrets.

Uns 2.000 habitants poblen la vila, que és presidida per una ciutadella del segle XII en bon estat de conservació exterior, però interiorment presenta uns arranjaments que fan malbé la seva magnificència. La torre de la ciutadella acull com una fortalesa el Museu d'Orce, obert no fa gaire, on es conserven diverses peces fòssils procedents del jaciment de Venta Micena i també, durant aquest estiu, el famós fragment de crani de l'hominid més antic d'Euràsia rescatat també en aquest jaciment.

Aquesta troballa ha estat un esdeveniment per a la població granadina, que, aquests darrers mesos, ha estat visitada per més de dues mil persones. Com diuen els seus veïns «Orce puede dejar de ser el culo del mundo». Però Orce disposa d'una riquesa latent. Pel seu subsòl flueixen corrents d'aigua que farien possible regar amb escreix les 1.600 ha del terme municipal convertint-les en autèntics vergers que res no haurien d'envejar a les hortes murcianes o valencianes. La captació d'aquests recursos

aqüífers canviaria els grocs, ocres i blancs dels contorns per uns verds productius. De moment, l'alcalde –l'independent José M. González Galera–, ens manifestava: «Eso es un sueño, a pesar de que la Junta de Andalucía tiene la voluntad política de llevarlo a término». La realitat, però, és que els habitants d'Orce viuen ara pobrament i cada any, quan a França fan la verema, la majoria dels homes hi van a treballar. D'altres amb les seves famílies fa anys que van deixar el poble, i ara treballen a les zones més industrialitzades del país.

Al poble, entre l'*alcazaba* (la ciutadella) i la Fuente de los Caños, hi ha un vell casal. És la Casa de Misericordia, escola estatal vella que ara ha estat habilitada –novament– per complir la seva funció originària: la de l'acolliment. La casa, malgrat les reformes que s'hi realitzaren, no ofereix gaires comoditats, però sí les que calen per fer possible un bon clima de convivència entre científics i estudiants, tot l'habitaren tot l'agost mentre es portaven a terme els treballs de camp a Venta Micena.

A grans trets, aquest és el marc de la població on es troba el jaciment del quaternari de Venta Micena que pot canviar les teories de l'arribada de l'home a Europa. S'hi arriba després d'haver fet uns 10 km fins a Fuentes Nuevas (llogarret d'Orce) i un camí d'uns dos quilòmetres. El paisatge mostra tota la bellesa i l'agressió de la terra erma, seca i sense vegetació, només modificada per trossos rocosos, calcaris i de matolls, que trenquen aquesta monotonia.

A Venta Micena us trobeu de seguida, només arribar-hi, el senyor Tomás Serrano, propietari d'aquelles terres, que ara fa les funcions de vigilant del jaciment, i ajuda, amb allò que pot, els científics i col·laboradors que

hi treballen. Cada tarda atén els curiosos que hi han anat a veure l'indret exacte on es descobrí el fragment de crani d'hominid. A un centenar de metres de la cova-habitació de Venta Micena, un grup de joves treballa amb afany. Només acostant-s'hi, el visitant pot contemplar, un xic astorat, la gran quantitat de peces fòssils òssies que es troben pràcticament al descobert i a punt d'ésser rescatades. Els nois i noies estudiants s'han repartit en tres grups i fan els seus treballs en tres rectangles senyalitzats, on se centren les feines de camp. Mentre l'un excava, l'altre neteja –amb un pinzell– les peces que van apareixent, un altre les consolida amb vista a recuperar-les, l'altre..., mentre els paleontòlegs donen instruccions i es fan càrrec dels treballs més delicats. Tot l'agost –matí i moltes tardes– la propietat de Venta Micena ha estat testimoni del delicat treball dels estudiants i els científics, que han hagut de suportar elevades temperatures que no s'assemblaven gens a les que, ja a sol post, regnarien durant la nit. En observar aquell paisatge hom es pot imaginar el llac que en el quaternari cobria la depressió de Guadix-Baza i que arribava just

fins als peus de l'observador, mentre només se sent la remor del vent, i les veus i la piqueta d'aquells que fan el rescat de les peces que s'estenen en el subsòl, al llarg d'una hectàrea i mitja.

Ara, els treballs en el jaciment de Venta Micena estan regulats per un acord institucional –signat el 12 de juny passat– entre la Diputació de Barcelona i la Junta d'Andalusia. Però per arribar fins aquí es recorregué un camí difícil que solament la convicció i l'entusiasme científic de tres paleontòlegs –Josep Gibert, Jordi Agustí i Salvador Moyà, col·laboradors de l'Institut de Paleontologia de la Diputació de Barcelona animats i dirigits pel doctor Miquel Crusafont i Pairó– ha pogut superar.

Els treballs previs

Cal remuntar-se a l'any 1976 per trobar els antecedents immediats de la descoberta del ja famós jaciment de Venta Micena. En aquells moments van arribar a la depressió de Guadix-Baza dos paleontòlegs –Gibert i Agustí– cercant les voreres del llac que, en el quaternari, hi havia hagut en aquella zona.

A Venta Micena, el senyor Tomás Serrano, propietari d'aquelles terres, ara fa les funcions de vigilant del jaciment.

Després d'uns quants dies de cercar, descobriren l'existència del jaciment de Venta Micena i per les seves característiques en van calcular la possible importància. El jaciment fa 350 metres de llarg per 50 d'ample aproximadament. Arran de la troballa, els paleontòlegs adrecen una comunicació a la Universitat de Granada amb la finalitat d'aconseguir-ne la col·laboració.

Havent passat uns quants anys i vista la manca de col·laboració, no es pogueren iniciar els treballs a Venta Micena. No seria fins a final de juliol i començament d'agost de 1981 que Gibert i Agustí, als quals s'afegí Moyà, tornarien a Venta Micena i iniciarien una sèrie de contactes personals amb científics granadins amb la finalitat d'aconseguir la seva col·laboració i treballar en el jaciment.

L'any passat es consolidaria aquesta col·laboració i els científics de l'Institut de Paleontologia de Sabadell arribaven a Venta Micena acompanyats de quinze joves provinents de diversos instituts d'ensenyament mitjà de Sabadell

—subvencionats per l'ajuntament d'aquesta ciutat—i s'iniciaven, amb l'ajut de la Universitat de Granada, els treballs d'excavació.

Els resultats d'aquesta campanya no pogueren ésser més bons. Hom trobà, entre moltes altres peces fòssils, un fragment de crani d'hominid. Ningú volgué passar l'arada davant dels bous, i la peça fou estudiada amb deteniment. Fins al maig d'enguany no es donà la notícia que el crani trobat a Orce tenia una edat estimada entre 900.000 i 1.600.000 anys. Orce i el seu hominid saltaren a les primeres planes de tots els diaris nacionals i estrangers. La troballa pot revolucionar les teories fins ara existents sobre l'arribada de l'home a Europa. Els paleontòlegs Josep Gibert, Jordi Agustí i Salvador Moyà passaven a ésser coneguts per tothom, així com també la tasca científica que realitza l'Institut de Paleontologia de la Diputació, que dirigia, en aquells moments, el doctor Miquel Crusafont i Pairó, que va morir uns mesos més tard.

El «vergel», esquitxat d'ací d'allà enmig de la terra erma i seca i a l'inrevés, posa un encant ben especial en aquells indrets.

Arrel / Diputació

L'estiu del 1983 ha estat el moment de consolidar els treballs iniciats en el jaciment de Venta Micena, per on desfilen importants personalitats i científics del nostre país i de més enllà de les nostres fronteres, que confirmen l'antigor del fragment de crani trobat. L'ajuntament d'Orce cedeix unes dependències perquè s'hi puguin estatjar els científics i col·laboradors que treballen a Venta Micena. Novament, diversos grups d'alumnes d'instituts d'ensenyament mitjà de Sabadell i estudiants de la Universitat Autònoma de Barcelona presten la seva col·laboració en el treball de camp a l'equip de científics que dirigeixen les excavacions. Grup de científics que s'han anat afegint al primer i que ara formen els senyors Isidro Toro, arqueòleg del Museu Arqueològic de Granada; Antonio Martín Penela i Antonio Ruiz Bustos, paleontòlegs de la Universitat de Granada, i els també paleontòlegs de l'Institut de la Diputació de Barcelona Josep Gibert, Jordi Agustí i Salvador Moyà.

El resultat de l'actual campanya a Venta Micena, que ha durat poc més d'un mes, és el rescat de dues mil peces fòssils, que ara

hauran d'ésser degudament ordenades i classificades, i també diversos treballs relacionats amb la determinació de l'antiguitat del jaciment. Això ha de permetre l'elaboració de les corresponents tesis científiques.

El futur

És evident que el futur que s'obre és prometedor. Fins ara els treballs s'havien portat a terme amb una austeritat monàstica. A partir d'ara es podrà comptar amb ajuts diversos provinents tant de l'Estat com de les institucions autonòmiques catalanes i andaluses, a més de les ja existents de la Diputació de Barcelona, de la de Granada i de l'ajuntament de Sabadell.

Durant el setembre hom espera poder ampliar l'actual equip de científics ja citats i formar així l'equip interdisciplinari que haurà d'elaborar i dictaminar sobre la descoberta i les troballes realitzades. Serà el treball d'estudi i d'investigació que no privarà que, mentre el jaciment de Venta Micena disposi de peces, es vagi realitzant el treball de camp que pot permetre descobrir les pistes definitives de l'arribada de l'home a Europa.

La realitat, però, és que els habitants d'Orce viuen pobrament i cada any, quan a França fan la verema, la majoria dels homes hi van a treballar.

L'home d'Orce: el primer europeu

Josep Gibert
Jordi Agustí
Salvador Moyà*

Introducció

El jaciment de Venta Micena on s'ha trobat l'«Home d'Orce» té una gran importància que ve determinada per: a) la seva extensió (fa 300 metres de llarg per un mínim de 50 d'amplada); b) la gran acumulació de vertebrats fòssils; c) l'associació de macrofauna (grans mamífers) amb microfauna (rates i insectívors); d) la seva antiguitat (entre 0,9 i 1,7 milions d'anys) i e) la presència de restes humanes.

Fins ara, els jaciments descoberts amb presència de restes humanes tenien dimensions reduïdes. Això feia possible d'obtenir una informació important però, alhora, molt limitada sobre les activitats realitzades per l'home en aquelles èpoques. Contràriament, en el cas de Venta Micena, la informació que se n'obtindrà serà quantiosa i possibilitarà conèixer els hàbits de l'home que habità aquelles terres. Aquest treball de recollida d'informació serà llarg i força laboriós; a més caldrà finalitzar els treballs de camp –aproximadament d'aquí a deu anys–, recopilar les dades obtingudes i usar un ordinador amb la finalitat d'arribar a conclusions correctes en relació amb l'extraordinari fenomen de concentració de fòssils a Venta Micena.

També és estrany que en un jaciment es trobi una associació de macrofauna i microfauna com la trobada a Orce; aquesta felicitat coincidència farà més fàcils els treballs de datació del jaciment. Malgrat tot, però, el més important del jaciment de Venta Micena és la seva antiguitat, que pot ser d'uns 1,3 milions d'anys. D'aquest fet arrenca la fama aconseguida pel fragment de crani trobat –el de l'«Home d'Orce»– que es converteix en l'avantpassat més remot de tots els homínids euroasiàtics.

El jaciment de Venta Micena és situat a la conca de Guadix-Baza, que és una depressió intramuntanyosa situada a la serralada Bètica i formada per sediments de l'edat Plio-Pleistocènica. Aquests materials foren estudiats per Vera (1969), que en distingeix quatre formacions. La formació de Baza on hi ha la localitat de Venta Micena a Orce, està constituïda –en la seva major part– per lutites i margues blanquinoses conjuntament amb guixos d'origen evaporític, alternant amb llits lignitosos. La zona d'Orce constituïa, llavors, un llac de gran extensió a les voreres del qual es produïren les acumulacions d'ossos que constitueixen el jaciment de Venta Micena,

* Josep Gibert, Jordi Agustí i Salvador Moyà són paleontòlegs i col·laboradors de l'Institut de Paleontologia de Sabadell i descobridors del jaciment de Venta Micena a Orce (Granada).

Només acostant-s'hi, el visitant pot contemplar, un xic astorat, la gran quantitat de peces fòssils, entre les quals n'hi ha moltes d'òssies, que es troben pràcticament al descobert i a punt d'èsser rescatades.

que fou descobert per Josep Gibert i Jordi Agusti l'any 1976 en el decurs d'una prospecció per aquells indrets. Simultàniament, aquest nivell fòssilífer és ressenyat per Peña (1979) en la seva tesi doctoral. Malgrat tot no fou fins a l'any 1982 que s'hi realitzà una excavació preliminar.

Característiques de l'«Home d'Orce»

El material corresponent al fòssil humà de Venta Micena està format per part dels dos parietals i un fragment d'os interparietal. La superfície externa apareix «abrasionada», probablement a causa de la perllongada exposició aèria de la peça abans de quedar englobada pel sediment. Aquesta abrasió és màxima en la part anterior dels parietals, on la gruixària és mínima. La gruixària mitjana de la peça és de 4,5 mm. El parietal dret és més complet, amb una amplada màxima, des de la sutura sagital, de 5,5 mm. El parietal esquerre, contràriament, arriba solament a 2,8 cms. La longitud màxima, a nivell de la sutura sagital, és de 8,4 cm. Les sutures sagitals i lambdoïdea són clarament distingibles si exceptuem la porció anterior de la primera. Malgrat que el fragment cranial no arriba a englobar les línies temporals, el grau de curvatura revela una considerable platicefàlia. Per altra banda, la zona corresponent al punt lambda no es mostra particularment aplanada sinó uniformement corbada, contràriament a allò que succeeix en molts representants evolucionats d'*homo erectus*. Aquests dos caràcters esmentats es troben també en algunes formes primitives d'aquesta espècie així com en algunes restes normalment referides a l'espècie *Homo habilis*. No obstant això, la gruixària de l'os és notablement menor que l'observada comunament en l'*Homo sapiens* o en algunes restes adscrites a l'*Homo habilis*. Aquest caràcter, però, podria ésser parcialment condicionat pel grau d'erosió superficial. Pel que fa a la capacitat craniana, tot i que la parquedat del material rescatat fa impossible establir amb una certa precisió aquest caràcter, és clar que no era inferior a 700-800 c.c. Així doncs, tot esperant que un nou material pugui sortir a la llum i el motlle craneal pugui ésser analitzat, l'espècimen de Venta Micena cal que sigui classificat, provisionalment, com *Homo sp.* Fins ara a Europa, la resta humana més antiga trobada correspon a una peça dentària descoberta al jaciment italià d'Isernis La Pineta (Coltori et al., 1982). Les altres restes localitzades tenen una edat molt més recent.

Així l'occipital de Verteszollos ha estat datat en 350.000 anys, mentre que el material cranial de Bilzingsleben ho ha estat en 230.000 anys. Així podem afirmar que les restes europees referides a l'*Homo erectus* trobades fins ara no superaven, en cap cas, els 600.000 anys d'antiguitat.

Pel que fa a l'Àsia les restes més antigues trobades se situen a l'entorn de 900.000 anys. D'aquesta forma cal convenir que les restes humanes del jaciment de Venta Micena constitueixen, de moment, el registre d'*Homo* més antic del continent europeu i, molt possiblement, de tot Euràsia.

L'aparició de l'home a Europa: quan i per on?

Els primers indicis de la presència humana a Europa cal cercar-los al voltant d'1,5 milions d'anys. Solament el jaciment de Venta Micena ens ha proporcionat, fins ara, proves directes d'un dels primers habitants del vell continent, malgrat que es disposava de proves de la seva existència en aquella època com són diversos útils sobre pedra i os que fabricà aquell vell habitant.

A la península Ibèrica disposem d'indrets on s'ha comprovat l'ocupació humana, entre els més antics d'Europa. La Cueva Victoria a la província de Múrcia, l'Aculadero a Cadis, el Puig d'en Roca i La Selva a Girona, han donat llum a un conjunt d'indústries lítiques o òssies que, en determinats casos, han estat emmarcades entre les indústries de voreres treballades del Paleolític inferior. A la resta d'Europa existeixen també indústries similars. A Itàlia, per exemple, abunden a la província de Lazio mentre que a França en trobem a Le Vallonet i Solehilac. Tot això és el que ens porta a concloure que l'home ocupava les riberes de la mar Mediterrània i la zona centroeuropea ara fa 1,5 milions d'anys. L'arribada de l'home al vell continent es produí en una època d'importants i ràpids canvis. Avui sabem que les faunes anteriors a 1,5 milions d'anys posseïen una mena d'animals i plantes totalment diferents dels que els succeïren en el temps.

Un canvi important dels que referim es produeix en el moment que arriben a Europa un ampli conjunt d'immigrants procedents d'Àsia. Aquesta fauna, que ocupa totalment o parcialment l'anterior, es coneix amb el nom de «Faunes Quaternàries Temperades». Els seus membres, una vegada establerts a Europa, constituïran un dels principals nuclis a partir dels quals s'originaran les conegudes faunes del Quaternari mitjà i superior. És molt possible que fenòmens d'ordre global,

probablement climàtics (glaciacions), fossin els responsables directes d'aquest canvi tan profund.

En aquestes condicions pensem que l'aparició de l'home a Europa i aquesta arribada en massa d'immigrants orientals no són fenòmens que puguin separar-se i que, molt probablement, obeeixen a les mateixes causes. És en aquesta perspectiva que hauriem de cercar l'immediat origen geogràfic de l'home europeu a l'estatge del Mediterrani. En aquesta hipòtesi, l'home, originari d'Àfrica, colonitzaria –simultàniament– Europa i Àsia a partir de l'Orient Mitjà, afavorit pels canvis climàtics i paleogeogràfics que marquen aquesta època.

Si bé és cert que aquesta hipòtesi sembla, actualment, la més probable tampoc no podem descartar una segona possibilitat que, per altra banda, es va considerant des de fa temps i que la descoberta de l'«Home d'Orce» ha posat en primer terme.

Un dels efectes paleogeogràfics més immediats que tingueren les glaciacions fou un descens batimètric global de les aigües. Aquest fenomen és degut a l'acumulació de gel en el casquet polar àrtic. En l'època que l'home colonitza Europa el descens del nivell del mar s'estableix en 150 metres. Aquest important fenomen de regressió tingué com a

primer efecte l'apropament del continent africà i la península Ibèrica.

Aquest factor pogué ésser aprofitat pels homínids que en aquells moments poblaven el nord d'Àfrica per colonitzar Europa a través de l'estret de Gibraltar. Malgrat això, per tal que aquesta hipòtesi fos viable, calia que hi intervingués el factor de la intel·ligència humana, ja que calia salvar el braç de mar que separava Àfrica d'Europa.

Aquestes dues hipòtesis es contraposen en un punt fonamental. Mentre en la primera la colonització d'Europa es produeix per part de l'home com una espècie animal més, emmarcat dins un context migratori concret i fruit d'un canvi climàtic i paleogeogràfic general, la segona hipòtesi refereix les característiques particulars de l'home com a motor d'aquesta colonització. En l'estat actual dels coneixements sobre aquest problema no disposem de prou informació per decantar-nos de forma definitiva per una de les dues hipòtesis.

Sortosament ara ens trobarem en millors condicions per tal d'abordar la qüestió de bell nou. Les característiques anatòmiques de l'«Home d'Orce» ens poden proporcionar una molt valuosa informació sobre la seva procedència i solucionar aquest intrigant problema antropològic.

La descoberta del tros de crani pot comportar, si no un capgirament, al menys el replanteig de les teories de l'arribada de l'home a Europa.

Mètode de datació

Datar un fòssil, una roca o un estrat és un procés que consisteix en atribuir a aquests materials una determinada edat o, millor encara, situar-los en el temps. Existeixen tres mètodes per conèixer l'edat de les troballes d'un jaciment i, per tant, conèixer l'edat d'aquest jaciment. Són els mètodes de datació absoluta, de datació relativa i de datació geomagnètica. Molt per sobre explicarem uns i altres. El mètode de datació absoluta, que fa possible determinar l'edat d'un jaciment de forma ben aproximada, és ben recent i es basa en l'estudi dels isòtops. Per a l'estudi de jaciments del quaternari els isòtops més usats són el C^{12-14} (carbó 12-14), i K-Ar (potasi-argó). Les dificultats d'aquest mètode es troben en el fet que el C^{12-14} disposa d'un límit d'antiguitat màxim no superior als 50.000 anys i que els altres isòtops requereixen la presència de «colades» volcàniques per poder ésser estudiats. A Venta Micena no es dona aquest darrer cas i el jaciment és, òbviament, molt superior als 50.000 anys.

Un altre mètode és el de datació relativa, que permet establir, a través de comparació amb altres jaciments datats per mètodes absoluts, els límits d'edat màxim i mínim del jaciment descobert i que interessa datar. Per poder aconseguir això hom es val de criteris d'ordre geològic i d'ordre biològic que, a més, resulten ésser els més eficaços. Els criteris d'ordre geològic fan referència a la colocació dels estrats: un estrat és més jove com més amunt es trobi situat en una sèrie. Els criteris biològics fan referència a l'evolució dels éssers vius, la seva extinció i la seva migració. Són força útils en l'aplicació d'aquests criteris biològics per a la datació relativa d'un material fòssil, roca o estrat, les restes fòssils d'animals que tingueren una ràpida evolució i més àmplia distribució geogràfica tal com és el cas dels «ancestros» dels actuals cavalls o també de determinats grups de rates. Venta Micena és un bon exemple de l'aplicació d'aquest mètode per avaluar l'edat del jaciment.

El paleomagnetisme o datació geomagnètica és l'altre mètode que és possible d'usar per a la datació d'un jaciment. Es basa en la determinació dels successius

canvis de polaritat del camp magnètic terrestre i que ha anat variant al llarg de la història de la Terra. Canvis que afecten a aquelles partícules que són susceptibles al magnetisme. Així observarem que si durant la formació d'una sèrie d'estrats ha variat la posició relativa dels pols magnètics terrestres, les partícules sensibles al magnetisme i contenides en cadascun dels estrats ens posaran en evidència aquest fet.

En l'ús d'aquest mètode de datació cal diferenciar, pel que fa al Quaternari, tres èpoques: a) *Gauss* de polaritat normal (els pols magnètics de la terra ocupaven una posició similar a l'actual); b) *Mutuyama* de polaritat invertida (el pol nord actual coincidiria amb el sud de llavors i a l'enrevés) i c) *Bruhnes* de polaritat normal. Els límits de temps transcorreguts entre una època i altra han estat determinats a través de l'aplicació del mètode de datació absoluta i elaborant una escala universal a través de la qual, per anàlisi magnetoestratigràfic d'una regió, és possible conèixer edats absolutes dels seus estrats. Aquest mètode serà aplicat properament al jaciment de Venta Micena i hom hi té moltes esperances cara a poder acotar l'edat absoluta del seu jaciment.

A un centenar de metres de la cova-habitació de Venta Micena, els estudiants i científics s'afanyen a la feina.

Edat del jaciment de Venta Micena

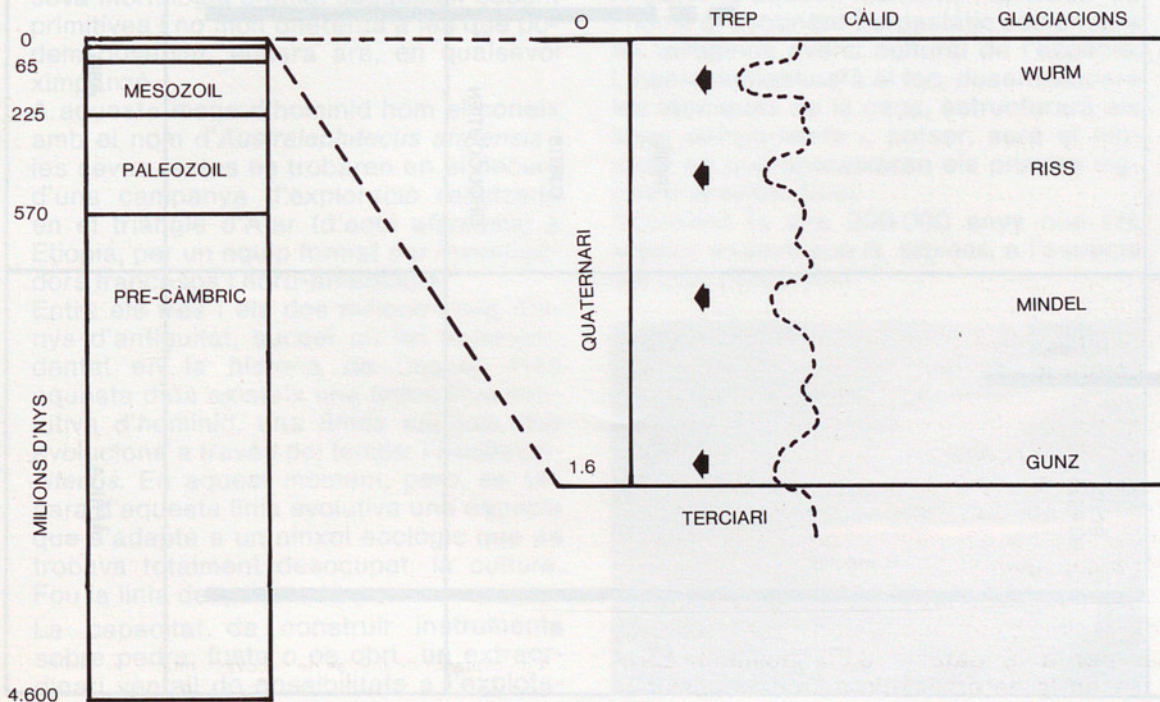
L'edat del jaciment de Venta Micena s'obté a través de l'aplicació del mètode de datació relativa i a partir dels criteris biològics que en la utilització del mètode hi entren en joc. És a través de la presència d'una rata del grup dels «talpers», concretament un arvicòlid denominat *Allophaiomys pliocaenicus*, en el jaciment d'Orce i de la seva comparació amb la mateixa espècie present en altres jaciments datats per mètodes absoluts (com és el cas del jaciment de Sinzelles que té una antiguitat d'1,3 milions d'anys) i per mètodes paleomagnètics (Séneze d'una antiguitat d'1,6 milions d'anys i Le Vallonet de 0,9 milions d'anys) que s'ha pogut establir la data d'antiguitat màxima i mínima del jaciment d'Orce.

El procés seguit és aquest: hom sap que l'arribada de l'arvicòlid *Allophaiomys pliocaenicus* a Europa es produeix en el moment que s'inicia un descens generalitzat de temperatures en el continent que els palinòlegs denominem com l'*Euburonien*. L'inici d'aquesta fase és posterior a l'antiguitat del jaciment francès de Séneze, ja que en aquest no es troba l'esmentat arvicòlid. Amb aquesta d'aquesta

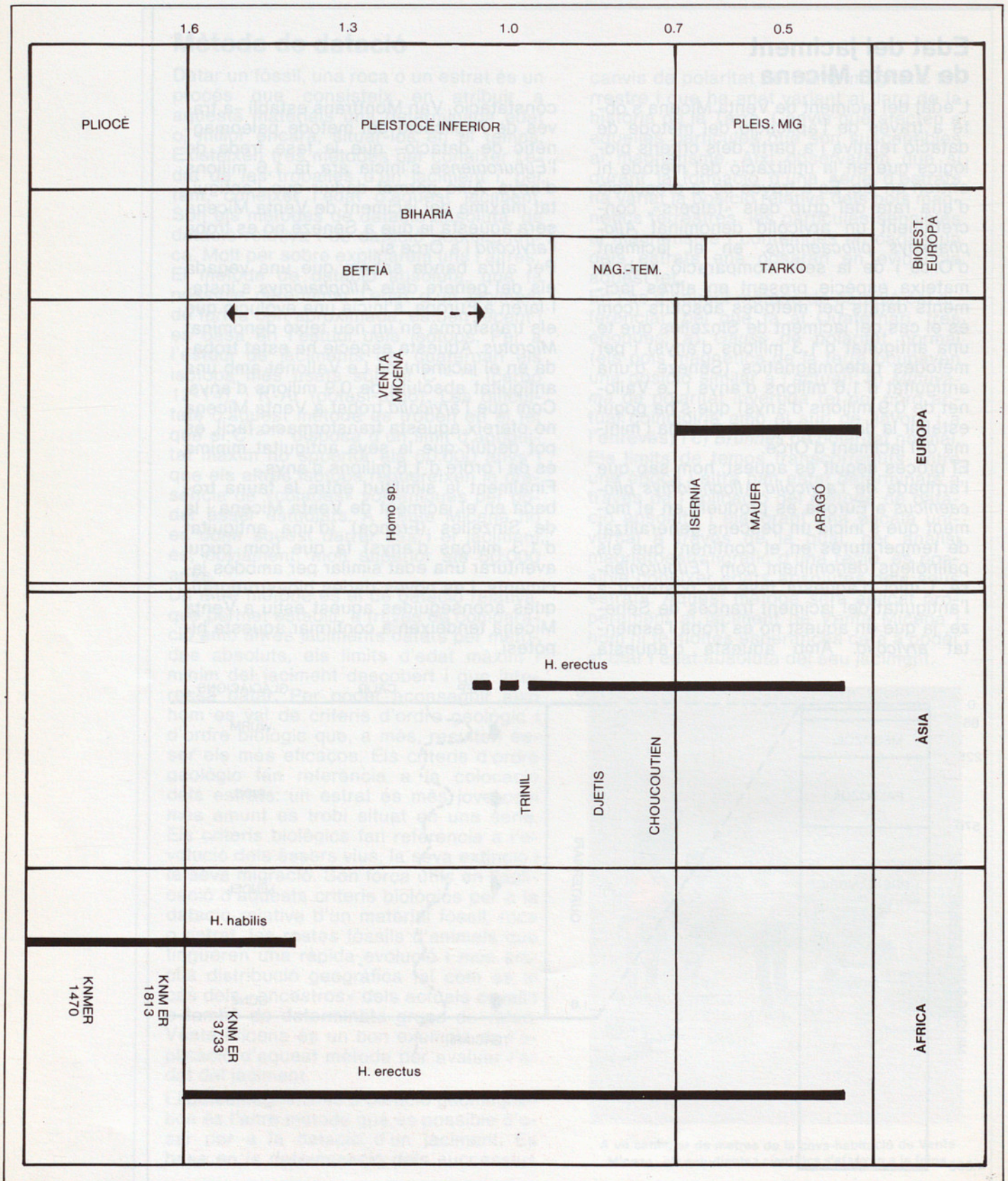
constatació, Van Montfrans establí —a través de l'aplicació del mètode paleomagnètic de datació— que la fase freda de l'*Euburonien* s'inicià ara fa 1,6 milions d'anys. Això permet deduir que l'antiguitat màxima del jaciment de Venta Micena serà aquesta ja que a Séneze no es troba l'arvicòlid i a Orce sí.

Per altra banda sabem que una vegada els del gènere dels *Allophaiomys* s'instal·laren a Europa, s'inicià una evolució que els transformà en un nou teixó denominat *Microtus*. Aquesta espècie ha estat trobada en el jaciment de Le Vallonet amb una antiguitat absoluta de 0,9 milions d'anys. Com que l'arvicòlid trobat a Venta Micena no ofereix aquesta transformació fàcil, és pot deduir que la seva antiguitat mínima és de l'ordre d'1,6 milions d'anys.

Finalment la similitud entre la fauna trobada en el jaciment de Venta Micena i la de Sinzelles (França) (d'una antiguitat d'1,3 milions d'anys) fa que hom pugui aventurar una edat similar per ambdós jaciments. Les noves dades bioestratigràfiques aconseguides a aquest estiu a Venta Micena tendeixen a confirmar aquesta hipòtesi.

Arrel / Diputació

L'origen de l'home

A partir de mitjans d'aquest segle nombrosos investigadors de tots els països han dedicat esforços extraordinaris a l'elaboració i construcció del complicat «puzzle» que és: l'origen i l'evolució de l'home sobre la terra. Dissortadament els fòssils d'hominids són escassos i qualsevol nova troballa pot modificar aquelles teories que havien estat ja donades per bones. Malgrat això, en el decurs del darrer decenni, s'han realitzat espectaculars descobertes que —com a mínim— permeten establir quines han estat les grans línies del procés evolutiu de l'home.

Sabem avui que, ara fa entre sis i quatre milions d'anys, un primat africà ompli un nínxol ecològic que no era utilitzat per cap altre representant del grup: s'adapta a caminar erecte sobre les seves extremitats posteriors, la qual cosa li ofereix la possibilitat d'aprofitar recursos i ambients que havien estat negats als seus antecessors.

No hi ha ningú que no reconeixi que la posició erecta fos el primer pas, i un dels més importants que donà l'«avantpassat» de l'home. No obstant això, caminar de forma erecta fou l'única característica notable d'aquest hominid. El volum de la seva massa encefàlica, així com també la seva morfologia cranial segueixen essent primitives i no molt diferents a les que podem observar, encara ara, en qualsevol ximpanzé.

A aquesta mena d'hominid hom el coneix amb el nom d'*Australopithecus afarensis* i les seves restes es trobaren en el decurs d'una campanya d'exploració realitzada en el triangle d'Afar (d'aquí *afarensis*) a Etiòpia, per un equip format per investigadors francesos i nord-americans.

Entre els tres i els dos milions i mig d'anys d'antiguitat, succeí un fet transcendent en la història de l'home. Fins aquesta data existeix una única línia evolutiva d'hominid, una única espècie que evoluciona a través del temps: l'*Australopithecus*. En aquest moment, però, se separa d'aquesta línia evolutiva una espècie que s'adaptà a un nínxol ecològic que es trobava totalment desocupat: la cultura. Fou la línia del gènere *Homo*.

La capacitat de construir instruments sobre pedra, fusta o os obrí un extraordinari ventall de possibilitats a l'explora-

ció i ocupació de la pràctica totalitat d'ambients. Aquesta fou la principal característica de la nova línia sorgida. Paral·lelament a aquesta evolució cultural es produïa també una evolució anatòmica que, en realitat, era la base física sobre la qual es basava el desenvolupament cultural: l'increment en el volum i complexitat del cervell.

Ha arribat el moment a partir del qual l'home comença a independitzar-se de les limitacions que li eren imposades pel medi ambient, i es converteix amb el més eficient explotador de la naturalesa.

L'*Homo habilis* serà el primer home en l'estricta sentit de la paraula. Les seves restes i cultura foren trobades a Àfrica en la ja famosa Forja d'Olduvai i en el llac Turkana pels científics Richard i Louis Leaky.

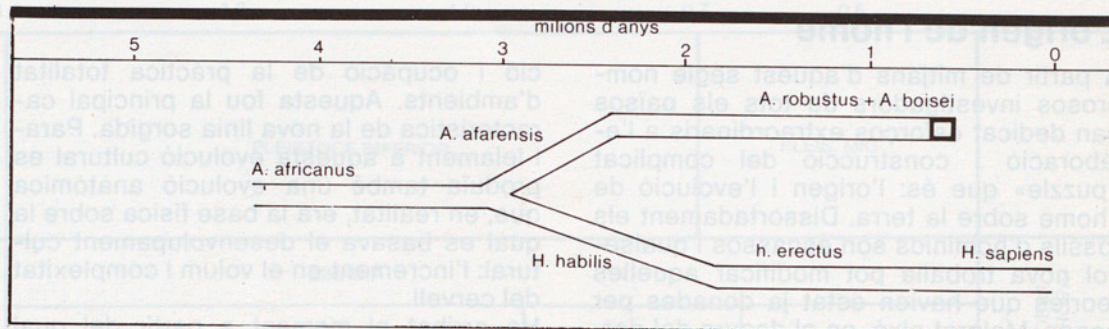
Fa aproximadament un milió i mig d'anys l'home donà un altre pas important: es decideix a fer el salt cap el continent Euroasiàtic. Cal dir que fins aquell moment l'home no s'havia mogut d'Àfrica.

I és just en aquest moment on cal situar les restes de l'«Home d'Orce», que corresponen a un *H. habilis* en el camí de l'evolució vers el seu descendent directe, l'*H. erectus*.

A partir d'aquest moment, l'arribada de l'home al continent Euroasiàtic començarà un vertiginós avenç cultural de l'espècie. L'home domesticarà el foc, desenvoluparà les tècniques de la caça, estructurarà els seus campaments i, potser, serà el moment en què apareixeran els primers signes d'activitat ritual.

Solament fa uns 200.000 anys que l'*H. erectus* esdevingué *H. sapiens*, a l'espècie del qual pertanyem.

El quaternari

El Quaternari és una època geològica que s'inicià ara fa 1,6 milions d'anys i que caracteritza els dipòsits més recents de la terra. Aquesta època està marcada per una sèrie de fenòmens geològics i biològics el coneixement dels quals és de capital importància per a l'home actual.

Una de les fases més importants de l'evolució de l'home es desenvolupa en aquesta època. Ultra això la flora i faunes actuals són la conseqüència directa dels fenòmens esdevinguts durant el Quaternari.

Les glaciacions és un dels aspectes més coneguts del Quaternari, que determinen la dinàmica de l'època. Efectivament, el refredament generalitzat del clima provocà, de forma reiterativa, l'acumulació de gel en el casquet polar àrtic. A grans trets

cal tenir en compte que aquestes fases climàtiques de refredament es produïren en quatre ocasions al llarg de tot el Quaternari. Les repercussions d'aquest clima sobre el món físic i biològic foren importants fins al punt de modificar completament el paisatge que havia existit fins a èpoques anteriors.

Junt al fenomen de les glaciacions es produïren descensos del nivell del mar, el qual arribà a baixar a l'ordre dels 150 metres sobre el seu nivell normal. La meitat nord del continent europeu es veié coberta pel gel. Aquests canvis incidiren fortament en la flora i la fauna del vell continent, i van produir canvis dràstics i ràpids. També l'actual configuració de la flora i fauna d'Europa té les seves arrels en el Quaternari.

Orce és una població situada a uns 160 km de Granada i habitada per unes 2.000 persones.

M
om
Josep-Vicent S

Miquel Crusafont, home i científic

Josep-Vicenç Santafè i Llopis*

Hem perdut un gran home de ciència: el doctor Miquel Crusafont i Pairó. Resulta molt difícil, en poc espai, fer una semblança de la vida i de l'obra d'aquell que fou el director i, fins al 16 d'agost passat, director de l'Institut de Paleontologia de la Diputació de Barcelona.

Miquel Crusafont i Pairó nasqué a Sabadell l'any 1918 en el si d'una família humil. El seu pare era fuster i la mare carnissera. Ells foren qui l'estimularen i van fomentar el creixement de les seves aficions, com eren la literatura, la poesia, la música clàssica i, òbviament, la paleontologia.

Des de molt jove –tot just tenia disset anys quan pronuncià la primera conferència– posà de manifest una gran afeció per les ciències de la naturalesa. Un any abans havia descobert un jaciment de mamífers fòssils terciaris a Can Llobateres (Barberà del Vallès), jaciment que, amb el pas del temps, esdevindria localitat tipus d'un dels pisos del Miocè continental: el *Vallesia*. Cap a l'any 1930 organitzà la primera exposició de fòssils a la ciutat de Sabadell. Aquesta exposició la preparà des de la Secció de Ciències Naturals del Centre Excursionista de Sabadell, de la qual era responsable.

Crusafont assegurava una vegada i una altra: «Jo practico l'excursionisme romàntic que porta a no menysprear res dels tresors de la terra». Aquest era l'esperit que impregnava la seva vessant científica i excursionista.

Producte d'aquest recórrer les terres vallesanes són les publicacions, els anys 1933 i 1934, en col·laboració amb Josep F. de Villalta, de la *Primera i segona nota sobre Vertebrats fòssils miocènics del Vallès* en el «Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural». Poc abans d'iniciar-se la nostra guerra civil, aparegué el seu tercer treball

paleontològic a «Reseña Científica de la Sociedad Española de Historia Natural». És en acabar la nostra guerra quan Crusafont demostra tot allò que podia fer en el camp de la paleontologia. És en aquest moment quan es comença a parlar de la riquesa paleomastològica de les comarques catalanes gràcies als esforços, l'entusiasme i la tasca realitzada per ell. Prova del pes de l'obra de Miquel Crusafont, n'és el fet que difícilment podem trobar un paleontòleg, sigui espanyol o no, que en els seus treballs sobre mamífers fòssils del terciari de qualsevol lloc del món no esmenti, en la seva bibliografia, el paleontòleg sabadellenc.

Aquesta important tasca també és reconeguda pels responsables del que llavors s'anomenava Museu de Sabadell (actualment Museu d'Història de la Ciutat), que, l'any 1941, li cedeixen una sala en exclusiva amb la finalitat que s'hi puguin exposar les restes fòssils que anava descobrint. Aquella primera sala fou insuficient i, ben aviat, el Museu li'n cedeix una altra. S'anava fent realitat aquella frase profètica que pronuncià el plorat Joan Motllor i Pujal en assenyalar: «En Crusafont serà un bon element».

L'any 1948, Miquel Crusafont acaba a Madrid la seva carrera de Ciències Naturals. L'any 1934 havia finalitzat la de Farmàcia. I l'any 1952 obté el grau de doctor en Ciències amb el treball *Los jiráfidos fósiles en España*, que meresqué el premi extraordinari de la seva promoció. Per aquestes dates, Crusafont ja és sobradament conegut més enllà de les nostres fronteres i el 1946 es desplaça a Lió, Basilea i París, on coneixerà

* Josep-Vicenç Santafè i Llopis és doctor en Ciències Geològiques i Sots-director de l'Institut de Paleontologia de Sabadell.

importants personalitats de la paleontologia mundial, com Viret a Lió, Schaub i Hürzeler a Basilea, i Piveteau i Lehman, a París. Fruit d'aquests contactes i del treball d'investigació realitzat –ja havia publicat prop d'un centenar de treballs–, és invitat a prendre part en diversos congressos i, entre ells, al XVIII Congrés Internacional de Geologia celebrat a Londres, en el qual presentà el treball *El sistema miocènic en la depresión española del Vallès-Penedès*, en què proposava el nom de *Vallesiense* com una de les divisions del Miocè, nom i divisió que foren acceptats universalment.

Així doncs, els eslògans «Sabadell, capital de la Paleontologia espanyola» i «Sabadell, meca de la Paleontologia», que sorgiren en aquells moments, no eren pas exagerats.

Entre els anys 1952 i 1958 s'organitzen a Sabadell quatre cursets internacionals als quals assistiren els principals especialistes mundials de la paleontologia de vertebrats. Truyols, amic i col·laborador seu i avui catedràtic a la Universitat d'Oviedo, explica que fou arran d'aquests cursets internacionals que Crusafont es decidí a preparar oposicions a càtedra. El 1960 és nomenat catedràtic de Paleontologia en unes oposicions a les universitats de Granada i d'Oviedo i es va decidir per la capital asturiana i, el 1963, en restar vacant la càtedra de la Universitat de Barcelona, arran del traspàs del doctor Bataller (que havia estat el seu mestre), hi accedeix per trasllat i així va compaginar –a Catalunya– la docència amb la investigació.

Foren els temps heroics i gloriosos de la paleontologia. Publicació rera publicació s'anaven succeint de la ploma de Miquel Crusafont, que no en va havia iniciat el seu camí d'escriptor al costat de plomes tan prestigioses com les de Joan Motllor, Armand Obiols, Mercè Rodoreda, Xavier Benguerel, Joan Oliver i molts altres. Però Crusafont no n'està pas content: no l'acaben de satisfer ni medalles ni títols ni condecoracions ni tan sols aquelles publicacions que marcaren una fita en el camp de la paleontologia, com els seus treballs en col·laboració amb el també sabadellenc Jaume Truyols, editats a partir de 1963: *Un ensayo goniométrico sobre la carnicera inferior de los fisipedos*, *Estudios masterométricos en la evolución de los fisipedos*, *Los módulos angulares alfa y beta o Los parámetros lineales P. C. y T.*, que foren el prelude d'una sèrie d'estudis que culminaren amb una nova disciplina que el mateix Crusafont denominà Masterometria o, allò

que és el mateix, matemàtica aplicada a la funció mastegadora en els carnívors. Allò que de veritat interessava Crusafont, i que el va fer lluitar amb totes les forces, no era altra cosa que el fet que la seva obra, reconeguda arreu del món, fos patrimoni de la ciutat de Sabadell. Sabadell era la gran obsessió. Sovint deia que Sabadell tenia un no-sé-què d'encant i misteri que no entenia, però que l'entusiasmava. I així Crusafont veié acomplerta la seva màxima aspiració quan aconseguí que l'Institut de Paleontologia de la Diputació de Barcelona s'inaugurés, el 30 d'octubre de 1969, en el cor de la seva ciutat nadiua, victòria que va veure confirmada el 14 de febrer de 1970, quan se celebrà la sessió inaugural acadèmica a l'esmentat Institut amb l'assistència dels paleontòlegs més prestigiosos de tot el món. Si la història dels pobles és el resultat del treball dels seus homes, no hi pot haver cap dubte que Miquel Crusafont i Pairó té en la del nostre un dels capitols més brillants. Mestre, descansu en pau.

El doctor Miquel Crusafont i Pairó (en el centre de la fotografia) ensenya les instal·lacions de l'Institut de Paleontologia al llavors President de la Diputació, senyor Francesc Martí i Jusmet.

